

1979/2

A munkaerő-gazdálkodás
aktuális gondjairól

Ingázók

A „tűpénztől” napjainkig

A falun élő értelmiségről

Vihar Béla (1908–1978)

Bezzeg János,
Karácsondi Imre,
Nyilasy Balázs,
Lelkes Miklós,
Tamás István versei

Beszélgetés
Moldován Domokossal

Külföldi mozikban

PALÖCFÖLD

A cselekvésképtelen, mozgásában eredendően vagy kényszerűen korlátozott test valószerűen a legkeservebb állapotok egyikébe rögzíti az embert. Nyilván nem esik messze ettől a tapasztalástól, hogy időtlen időközön át alkalmazott gyermekfenyítési forma a „sarokbaállítás”, s hogy a társadalmi normákat megszegő felnőttek máig érvényes korlátozott test valószerűen a legkeservebb állapotok egyikébe szűkített keretek közé szorító börtön. A testi cselekvésképtelenség vagy mozgáskorlátozottság említett eseteiben tehát az adott állapot (lévén megelőző betegség, bűn, vétek szükségszerű következménye) különféle okok folytán elkerülhetetlen.

De vajon elképzelhető-e a térnek és időnek bármiféle pontja, a körülményeknek, hatásoknak bármifajta olyan csoportosulása, összegeződése, amely esetében elfogadható okot, indokot, mentséget, magyarázatot találhatnánk a szellemi mozgásképtelenségre, a gondolat mozgáskorlátozottságára? Úgy gondolom: nem. Mert elképzelhető (s a földgolyó nemegy pontján létezik is) ugyan olyan hermetikusan zárt és terrortal uralt közeg, ahol a gondolat végletesen akadályoztatott abban, hogy adekvát cselekvési formáját feltölthesse. Ideig óráig. Én azonban itt és most az „önként vállalt”, az „elfogadott” szellemi restséget, lelki tunyaságot, a tespedt, megpudvásodott, mozgásképtelen in-

tellektust kárhoztatom. A céltalanság, a kishitőség, a kezdeményezésképtelenség nemritkán mutakozó tünetei irritálnak; az embernek azok az ön- és közveszélyes egyedei (nem kevesen vannak ők), akik az önvédelem legrafináltabb eszközeivel védik képességeiket meghaladó pozíciójukat, görcsös igyekezettel konzerválnak már túlhaladott állapotokat, olykor a tények elferdítése árán is gáncsolni törekednek a fejlődést — melynek üteme meghaladja saját kisszerű tempójukat.

Korántsem állítom, hogy talán a mához közelebb eső időkben megszorodtak volna az efféle tünetek, túlzóan gyarapodott volna az ilyesfajta emberek száma, aránya. Kétségtelen viszont, hogy ma, a szocializmust építő Magyarországon hatványozott erejű figyelem kíséri, szükségszerűbb általános érdek kell irtsa a személyiségnek ilyen és hasonló deformációit. Íróasztalok mögött és munkapadok mellett egyaránt.

Tavaszaink tapasztalatot és felelősséget összegző ünnepei — ez évben különös fényel 1919, a Magyar Tanácsköztársaság dicsőséges százharminchárom napjának hatvanadik évfordulós ünnepei — a magyar történelemnek olyan nagyszerű pillanataira emlékeztetnek, melyekben milliónyi „ész, erő és oly” szent akarat” egyesült a forradalmasan új közösségi és személyes lét kiharcolására. Tiszta, sokoldalúan felkészült, újak befogadására nyitott ésszel és cselekvő szenvedéllyel — e történelemfordító példákat szemmel tartva — kell megharcolnunk hétköznapijaink jövőépítő harcait.

Kassai-Végh Miklós

A Kedves Olvasó figyelmébe!

Mint azt az Országos Anyag- és Árhivatal 1979. január 7-i közleménye bejelentette: ez év február 1-i hatállyal emelkedik a sajtótermékek ára. Vonatkozik ez, természetesen, folyóiratunkra, a Palócföldre is. 1979. február 1-től lapunk példányonkénti eladási ára 10 forint, évi előfizetési díja 60 forint.

Tudjuk, nem jelentéktelen többletterher ez. Mégis bízunk abban, hogy a Palócföld, a jövőben rangját tovább növelve, fokozott mértékben „szolgálja meg” a Kedves Olvasó eddig tapasztalt és remélt további bizalmát.

A SZERKESZTŐSÉG

A borítókön és belső oldalakon Hibó Tamás rajzai, a 14—18. oldalon Moldován Domokos filmforgatókönyvének képmelléklete. (Fotó: Buda László és Moldován Domokos.)

1979|2

3 Feuer András: Kevés-e a kevés? (Interjú Ürmösy Lászlóval a Salgótarjáni Kohászati Üzemek vezérigazgatójával)

5 G. Kiss Magdolna: A „tűpéztől” napjainkig

7 Kelemen Gábor: Van egy különbuszom

10 M. Szabó Gyula: Bordásfalak

10 F. A.: ...

13 Nyilasy Balázs: Vidám esték balladája

13 Karácsondi Imre: A szerelem

14 Moldován Domokos: Vankóné Dudás Juli

19 Bezzeg János: Kezembem hófehér rózsza, Asszony-arcú feltámadás

19 Tamás István: Cséphadarók

19 Lelkes Miklós: Érdek, Űtközben

20 Vihar Béla (1908—1978)

20 Vihar Béla: Az este csöndjében

21 Laczkó Pál: Súrolófényben

23 Veress József: Külföldi mozikban

25 Forradalmi hétköznapiak

(Összeállította: Leblancné Kelemen Mária)

26 Hajdu Tibor: Károlyi Mihály (Romsics Ignác)

28 Duba Gyula: Ívnek a csukák. (P. Szabó Ernő)

19 Nógrád megyei kiadványok 1978-ban (Schneider Miklós)

30 Iványi Ödön kiállítása elé. (Jobbágy Károly)

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVESZETI FOLYOIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYANAK LAPJA

Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14—13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215—961 62 pénzforgalmi jelzőszámmal. Egyes szám ára 10 Ft, előfizetési díj fél évre 30, egy évre 60 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555—8867

79.594 N. S. 1400 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Kevés-e a kevés?

Az MSZMP Központi Bizottsága agitációs és propagandosztályának megbízása alapján a Nógrád megyei pártbizottság oktatási igazgatósága 1978. december 13—14-én Salgótarjában országos elméleti tanácskozást rendezett „A munkaerőhelyzet alakulása és hatása a termelésre” címmel. A konferencián a pályairányításról, a szakképzésről és továbbképzésről, az ipari és mezőgazdasági termelés, valamint a munkaerőhelyzet összefüggéseiről, a foglalkoztatási szerkezet változásainak hatásáról és a vállalati munkaerő-gazdálkodás legaktuálisabb gondjairól és feladatairól esett szó. Ez utóbbi témában Ürmösy László, a Salgótarjáni Kohászati Üzemek vezérigazgatója tartott előadást.

— A munkaerőhelyzetről a múlt év végén Salgótarjában rendezett országos tanácskozáson Ön sok egyéb mellett elmondta, hogy az ország ipari üremeiben pillanatnyilag rendelkezésre álló gépek, berendezések mellett a mostaninál jóval több embernek lenne munkája. Ez nem különösebb újdonság, hisz' a munkaerőhiányról évek óta egyre többet hallani. Aztán az is elhangzott az előadásában, hogy a gyárakban, üzemekben óriási munkaerő-tartalékok vannak. Másként fogalmazva akkor ez azt jelenti, hogy Magyarországon egyszerre van munkaerőhiány és munkaerő-fölösleg?

— A kérdést így leegyszerűsítve — hogy tudniillik munkaerőhiány vagy -fölösleg van-e nálunk — feltenni sem lehet. Sokkal összetettebb, komplexebb dolog ez. Mindent nyilván egy adott környezetben kell vizsgálnunk, adott technikai, adott szakképzettségi színvonal mellett. És ha így szemléljük, azt látjuk, hogy országrészenként, városonként, üzemenként, de még brigádonként is, vagy akár a tudást, a gyakorlottságot, a szakképzettséget tekintve — minden ellentmondás nélkül egyszerre is lehet hiány és fölösleg. Vidéken a kelleténél több munkavállaló van, városokban kevesebb. Vagy például: üzemek belül sok a segédmunkás, de kevés a szakmunkás. Vagy: több a lakatos, mint amennyi az adott gyár igénye, de kevesebb az esztergályos, és így tovább. Ha mindezt lehetséges lenne egészen széles körben vizsgálni és összesíteni, akkor arra a következtetésre juthatnánk, hogy nem használjuk ki teljesen a lehetőségeinket. Tehát, ha létrejöhetne egy ideális országos kiegyenlítődés, akkor valószínűleg munkaerő-fölösleggel rendelkeznenénk. Ezt persze soha nem lehet várni, így aztán marad az időnkénti, helyenkénti és szakmánkénti hiány. E hiány megszüntetésének módja nem lehet az, hogy a foglalkoztatottak jelenlegi ötmillió-száz ezres száma jelentősen nőjön. Hiszen, ha nagyobb mértékben népesedik az ország, az nemcsak több munkaerőt, s ezzel nagyobb termelést, hanem nagyobb fogyasztást is jelentene. A gazdasági egyensúly csupán ezzel nem áll helyre, sőt tovább romlik. Más utat kell tehát választani.

— Miféle lehetőségek kínálkoznak erre pl. az Önök gyárában?

— Szét kell bontani a kérdést. Az egyik lehetőség az, amit a nagyobb fegyelemtől várhatunk. A nagyobb fegyelem alatt elsősorban a szállítási, a szerződési fegyelmet kell érteni. Azo-

kat az anyag- és energiahiányokat, szerszámhiányokat, amik bizonyos kooperációs gondokból származnak, nagyobb szerződési fegyellemmel nyilván meg lehet szüntetni. Van ennek egy másik, gyáron belüli oldala is, mármint hogy a dolgozók ott tevékenykednek-e, ahol kell, vagy pedig eleve kevesen vannak bizonyos munkafolyamatoknál, másutt pedig viszonylagos bőség alakul ki. Ez nem kívánatos. Említettem példának okáért, hogy a mi üzemünkben az improduktív dolgozóknak az a része, amely mérlegelőkből, raktárosokból, szerszámkiadókból (és az ehhez hasonló körből) tevődik össze, kétszer, két és félszer nagyobb, mint például egy fejlett kapitalista ország üzemében tapasztaljuk. Nyilvánvaló, hogy ez fölöslegesen sok, és ebből a létszámból lehetne átcsoportosítani termelő, produktív munkaterületekre.

Van aztán olyan értelmű veszteségidő is, amelyik a váratlan gépi meghibásodásokból adódik. Ha ezt elfogadjuk megváltozhatatlan tényként — bár meggyőződésem, hogy ez egyáltalán nem megváltozhatatlan —, akkor is lehetne szervezettebb javítással, az alkatrészek jobb előkészítésével, a karbantartási módszerek kedvezőbbé tételével csökkenteni. De az elveszett idő legnagyobb része a dolgozók fluktuációjával függ össze. Ahogy itt a számokat nézegetjük, a dolgozók 15—20%-a lényegében sosem végez produktív munkát: éppen átmenőben van egyik helyről a másikra, vagy éppen betanul. Ezek az időszakok jelentős kieséseket okoznak a hasznos munkaidőalapból. És ha már fluktuációról van szó, elmondanám, hogy nagyon sok gondot okoz a felsőfokú végzettséggel rendelkező szakemberek „mozgása”. Őt év alatt mi 67 diplomás munkavállalót vettünk fel, ám időközben közülük 36 eltávozott. A felmondás oka rendszerint a lakás hiánya volt. Elég figyelemreméltó tény ez, már csak azért is, mert az egyre magasabb műszaki-technológiai szint eléréséhez nagy szükség van diplomás szakemberekre, s a jelenlegi körülmények között éppen nekik nem tudunk a letelepedéshez kellő segítséget adni.

— Ha lenne rá mód, a SKÜ-ben kitennék a „munkásfelvétel” táblát?

— Minden további nélkül tudnánk 400—450 embernek munkahelyet biztosítani.

— De ugye azt sem tagadja, hogy ezt a 400—500 embert gyáron belül is megtalálnák?

— Egy részüket minden bizonnyal. De a gazdaságos munkaerő-felhasználással évek óta foglalkozunk. A gyári rekonstrukcióval összekötve bizonyos gyártmánykorszerűsítés, választék-szükséglet is folyik. Ezáltal megszüntettünk körülbelül 400 munkahelyet, felszabadítva vele dolgozókat. A másik pedig, hogy tart a mechanizálás, gépesítés, automatizálás. Így egy adott munkafolyamatban a korábbi létszámnak csak egyharmadára, egynegyedére van szükség.

— A korszerűbb technológia korszerűbb tudást igényel. Ugyanakkor Ön egy érdekes jelenségről számolt be, ami — azt hiszem — kizárólag az ipari üzemeket sújtja. Nevezetesen, hogy a gyárakból a legképzettebbek mennek el a szolgáltatóiparba, és egyre képzetlenebb, sokszor iskolázatlan munkásokat kénytelenek alkalmazni az üzemek.

— Igen, ez egy elég éles ellentmondás. Egyik oldalon valóban a legmagasabb szintű technikai berendezések, műszerezettség, automatizáltság, programvezérelt rendszerek állnak, amelyekhez magasabb képzettségű dolgozókra van szükség, mint amilyenek tegnap, tegnapelőtt dolgoztak még a munkapadok, termelőhelyek mellett. Másik oldalon viszont az a sajnálatos tény, hogy az a munkaerő, amely az iparba most beáramlik — a javítóiparba eltávozottak helyére — képzetlenebb, mint ami-

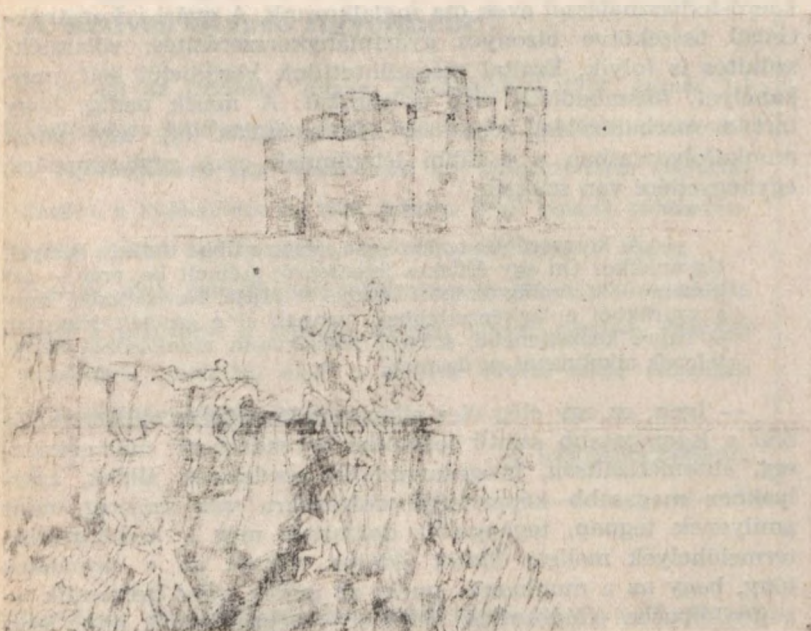
vel korábban rendelkezünk. Talán jellemzőképpen elmondhatnám, hogy a mi 4000 embert foglalkoztató vállalatunknál majdhogynem ezren vannak, akik a nyolc általános iskolát nem végezték el. S közöttük sajnos nem kevés — mintegy 140 — a 30 éven aluliak száma, annak ellenére, hogy a vállalatnál kihelyezett általános iskolai tagozat működik. Évek óta 70—100-an vesznek részt ebben az oktatásban, de a nyolc általánost el nem végeztek száma nem csökken, hanem inkább kismértékben emelkedik.

— Hogy ebből aztán milyen gondok kerekednek, arra például az, ami az Önök dróthúzó üzemében történt.

— Igen. Ezelőtt négy-öt évvel még az volt a természetes, hogy az új dolgozó bejött, és a normális munkafolyamatot el látó dróthúzó gépek mellett mintegy 8 hét alatt megtanulta a munkát. Ma viszont ott tartunk, hogy a húzógépekből át kellett alakítani alacsonyabb húzósebességre néhányat. Ez 25—30 százalékos sebességcsökkenést is jelentett. Csak így mertek ezek az új dolgozók a gépek mellé állni, mert a normális húzási sebességet elviselhetetlenül nagyra ítélték, és így is — tehát egy alacsonyabb húzási sebesség mellett is — 12—14 hétre növekedett a betanulási idő. De ez általános probléma, nemcsak abban az értelemben, hogy a kezdő munkások betanítása nehéz, hanem olyan értelemben is, hogy a megjelenő magasabb technikai színvonalú berendezések mellett a meglévő munkásállományt is állandóan képezni kell. Máskülönben feladatát egyszerűen nem tudja ellátni.

— Ön azt mondta, hogy a vállalatoknak már rá kellene döbenniük arra, hogy aki újonnan lép be a gyárkapun, az nem tud semmit. Ez a frissen végzett szakmunkásokra, ipari tanulóakra, szakközépiskolásokra is érvényes?

— Elhangzott egy előadás azon az elméleti konferencián, ahol is az egyik ipari szakmunkásképző intézet vezetője azt mondta, hogy körülbelül tízévenként változik a technológiai színvonal és ezt a magasabb szintet kellene a gyakorlati oktatásban és az elméleti felkészítésben érvényesíteni. És azt is mondta, hogy sajnos, mire az ennek megfelelő tankönyvek elkészülnek, „keresztülmennek” a különböző fórumokon és a gyerekek kezébe kerülnek, addig a tízéves ciklusnak már a nagyobbik része eltelik. Alig van egy-két év, amikor a technikai színvonalal harmonizáló, hasznosítható ismereteket tanulnak a gyerekek. Az utánuk iskolába kerülők már egy alacsonyabb technikai szintet ismernek meg, és szembetalálják magukat a gyakorlatban egy magasabb színvonalal, bonyolultabb rendszerekkel, aminek az ellátására már nem képesek. Tehát (itt megyünk vissza az alapdologhoz) általában kevés az a tudás, amit akár a szakmunkás, akár — nyugodtan mondhatjuk — a főiskolát vagy egyetemet végzett munkavállaló magával hoz.

És ezért van, hogy a rendszeres és folyamatos képzés is a vállalatok gondja lett. Mi például évente mintegy 1300 embert képezünk ki.

— Ön egy másik vonatkozásban is elégedetlen — főként a szakközépiskolákból érkezőkkel. Nevezetesen: merthogy inkább az irodákat, mint az üzemszarnokokat választják.

— Ez az iskolai forma tulajdonképpen nem is szakembereket, nem is humán felkészültségű, általános műveltséggel rendelkező embereket bocsát ki. Alapot a szakközépiskola arra adhat, hogy az ott frissen végzett fiatal, magát továbbképezve, jó szakmunkássá váljék. De a közfelfogásban nem ez jelentkezik, hanem az, hogy ő érettségizett, középiskolai végzettséggel rendelkezik. Így tehát, amikor munkát vállal, elsősorban íróasztal melletti munkát szeretne. Ez azért is szembeötlő, mert a kereseti viszonyokban egy értékes, jó munkás (csak a különbség érzékelésére mondom) mintegy 5000 forintot kereshet (például nálunk a hideghengernűben, ahol műszerezett, komoly értékű berendezéseket kezelhet fizikai erő nélkül), szemben egy általános adminisztrációs, vagy egy műszaki szerkesztésben dolgozó 2000 forintos fizetésével. De itt, ezen a helyen egy műszak van, lehet fehér ingben, vasalt nadrágban járni, a másik helyen viszont három műszak van, és bizony fei kell húzni a kék munkaruhát, és hát egy kicsit olajos is lesz az ember keze.

— A két és félszeres fizetés nem csábít?

— Ez nem olyan vonzó körülmény, ami miatt a fiatalok nagy része vállalná a magasán kvalifikált fizikai munkát. De, hogy megint egy, a konferencián elhangzott példára hivatkozzak: az Országos Tervhivatal egyik osztályvezetője mondta, hogy 1976-ban — az adminisztratív létszámkorlátozás bevezetésekor — az országban mintegy tizenötezer munkaképes leány hirtelen „eltűnt”. Kiderült, hogy inkább otthon maradnak, semmint hogy nekik nem tetsző munkát vállaljanak, ha mégoly jól is fizetik azt. Ezek természetesen nem mind szakközépiskolát végzett leányok voltak, csak azért említettem őket, mert viselkedésük igen jellemző és szemléletes.

— Magyarországon évtizede létezik „robotprogram”, kész tervekkel és sorozatgyártásra is alkalmas üzemekkel. Ezek az ipari robotok és úgynevezett pótlólagos automatikák alkalmasak az élőmunka helyettesítésére, és nem is kerülnek olyan sokba. A munkaerőhiány mértékéhez képest mégis igen lassan terjednek. Miben látja Ön ennek az okát?

— Megítélésem szerint ezek az ipari robotok ott alkalmazhatók jól és hasznosan, ahol az automatikus beállítás révén nagy sorozatú gyártást lehet huzamosabb időn keresztül fenntartani. De sajnos talán az egész magyar iparra az a jellemző, hogy nagyon sokféle terméket, kis sorozatokban gyártunk. Kicsi a tipizáltság foka, sokfajta alkatrészt használunk, és ez azt eredményezi, hogy a gépeket, berendezéseket igen gyakran kell más és más profilra átállítani. Ez az átállítás korlátozza az automatikák használhatóságát.

— És ebben nem lehetne előbbre lépni? Már a gazdálkodás megszervezésekor a nagyobb sorozatokra törekedni? Piac nincs rá? Gyárak közötti egyezség kérdése ez? Min múlik végül is?

— Megítélésem szerint leginkább munkamegosztás kérdése. Egészségesebb munkamegosztásra kellene törekedni itthon is, de főleg a KGST keretében, a szomszédos szocialista országokkal. Ebben én nem látok elég erőteljes előrehaladást. Több-ször beszélgettünk már erről a kohászati berkekben és beszélgettek az ágazati irányításunkban is. Erősödik az a felfogás, hogy csak ezáltal tudnánk nagyobb teljesítménynövelést elérni. Az egészségesebb munkamegosztás javítaná a gépidő-kihasználást, az ipari robotok alkalmazásának, vagy egyéb automatikus rendszerek beállításának lehetőségét növelné, és ezzel természetesen felszabadíthatna ma még lekötött munkaerőt. De az országok, vagy vállalatok közötti jobb együttműködés megteremtéséig is van még tennivaló — a gyárkapun belül is — éppen elég.

Feuer András

A „tűpénztől” napjainkig

„Oh, felszabaduló női kezek,
kibúvók végre a nyállal sodort
fonál rabszjaiból, a kötötük
villámzó csuklóbillincseiből,
az írógépek vitustánc-dühéből —
símogatásra homoruló tenyerek,
rángó szájsarkat, szemhéj-ideget,
csecsemő ajkat
csitító ujjbögyek,
kezek, szemnyitó, szem-lezárók,
mennyi vár tennivaló még reátok.”

(Illyés Gyula: Az orsók ürügyén)

Tünékeny pillanat: a kezek lazán összekulcsolva, elernyedve bújnak meg a kötényben. Gazdájuk közben a bütyök regényét mondja el — önsajnáltság helyett fel-felcsillanó humorral, a sokat megélt ember mélyről fakadó derűjével. A nyomorúság mögött a helytállni tudás öröme is kirajzolódik, így, miközben pereg a szó B. néni szájáról — ebben is szinte verhetetlen —, kísérelnek a ráncok.

— Tizenkét éves koromtól dolgozom komolyabban. Már gyereklányként megtanultam kenyeret sütni, libát tömni, tehenet fejni: nem maradhattam ki a mezei munkából sem, délben pedig velem hordatták az ebédet a határba, mellécsapva még egy öltiteres vizeskorsót... Hogy is mondjam: idegen kenyéren, vagy a magam kenyere nőttem fel? — a szüleim meghaltak, egy parasztnál nevelkedtem. A hat osztályt kijártam, de bármennyire is szerettem volna, a legmerészebb álomban sem gondolhattam tanulásra. Helyette másféle tanulóévek jöttek: ha a parasztnál véget ért a kukoricakapálás, elmehettem egyelni az urasági földre. Alig futott el pár hét, beköszöntött az aratás — két férfiember után szedtem a markot. Győztem a munkát. Nem dicsekvésemből mondom, de mindig híres voltam a fürge-ségemről, kitartásomról. Néha tán jobb lett volna eltitkolni...

De hogy ne kanyarodjak el nagyon messzire: jártam én szőlőt kötözni is. Harangszókor, négy órakor már a falu szélén voltunk — mire a nap felkelt, ki kellett érni, mert aki később jött, annak nem adtak munkát. 1932-ben férjhez mentem, aztán már csak a kulákhöz jártunk, harmadost vállaltam: a férjemet többször is egy-két hónapra elvitték katonának, éppen a legnagyobb dologidőben. A felszabadulás után, '46-ban öt hold juttatott földet kaptam az öt gyerek után. Az emberem csak 48-ban jött végleg vissza — addig magamnak kellett boldogulni, a gyerekeket eltartani, a szántatás fejében kapálni járnai. 1950-ig tart hát az én munkaviszony nélküli életem. Igaz, megszülettem, és erőmből telhetően nevelgettem hat gyereket, ami nem ment munka nélkül — akkor léptünk be a tévészébe. No, az egy külön fejezet...

*

A harangszótól napnyugtáig végzett munka és a „tűpénz”, az apától, férjtől piperére, öltözködésre kapott pénz pers-

pektívái után a felszabadulást követően számos pálya nyílt meg a nők előtt. Persze, hosszú folyamat volt ez az „átállítás”, buktatókkal, megugrásokkal teli. Nógrád megyében a nők foglalkoztatottsága legdinamikusabban 1970-től, a nőpolitikai határozat megjelenésétől fejlődött. Akkor a munkaképes korú nők 39 százaléka dolgozott — ma már 71 százalék. A közben eltelt időszakban — ezekre az évekre esett a bányászat gazdasági szerepének csökkenése — kisebb lett egyes családok jövedelme, ezért sok nő került a háztartásból az üzemekbe. Volt is erre lehetőségük, hiszen számos gazdaságpolitikai intézkedés, üzemfejlesztés és -létesítés segítette ezt. Javult a nők aránya a hagyományos, régi nagyüzemekben, ekkoriban telepítették a jánosaknai, a balassagyarmati, a pásztói könnyűipari gyáregységeket, az ipari szövetkezetek is létrehoztak jó néhány nőket foglalkoztató telepet. Több, mint hatezer nő talált munkát — a foglalkoztatottak 49,5 százaléka ma már a „gyengébb nem” soraiból kerül ki. Van pálya — az országos tapasztalatokkal megegyezően —, melyeken Nógrád megyében 75—78 százalékban nők dolgoznak (elnöiesedett például a kereskedő-, a pedagógus-, az orvosi pálya). Megháromszorozódott a női újítók száma (77-ben 167-en voltak), Kiváló dolgozó kitüntetés 838-an kaptak megyénkben. Sokáig élő gond lesz még a szakképzettséggel rendelkezők kis aránya, amin változtatni egyszerre politikai és gazdasági feladat. (Helyenként a hibás vezetői szemlélet, sok esetben alacsonyabb szakmai képzettségük és a családi okokra való hivatkozás akadályozza, hogy a vezetésből is arányuknak megfelelően vegyék ki részüket.)

*

Kora: 36 év. Beosztása: laborvezető mérnök, emellett egy nagy gyár egyik osztályának vezetője. Két gyermeke van, kohómérnöki diplomája mellé mérnök-tanárít is szerzett. És egy kellemes ráadás: jó kedélyű, csinos nő D.-né. Nem túlzás mindezek ellenére, hogy a nők mérnöki hivatásának árnyoldalairól szól?...

— Elfogadnak vezetőnek, nem restellik férfikollégáim sem, hogy hozzám jöjjenek megvitatni egy-egy problémát. De így lenne-e, ha valóban a szakmában dolgoznék, azaz öntödei vezető szakemberként találkozhatnék velem?... Az a szemlélet, hogy képzettség ide vagy oda, „csak nő”, még nem a múlté. És ami a legfurcsább: gyakran mi magunk is így vélekedünk... Vagy ez nem is olyan különös? A vezetéssel nagy felelősség jár együtt: más csak húsz-harminc embert vagy műszakilag képzett munkatársakat irányítani, mint egy sok száz főt foglalkoztató termelőüzem élén állni. Tisztában vagyok vele, nincs úgynevezett „pótolhatatlan ember”, de mégis más dolog a közvetlen termelés-irányításból kiesni egy-két hétre a gyerekek betegsége miatt, mint például a fejlesztési osztályon. Ez így, persze, eléggé önáltatásszagú... Rengeteg bennünk a félelem: megálljuk-e a helyünket nő léteinkre, hallgatnak-e ránk. Ambíció dol-

gában előbbre kell lépnünk, az biztos! Nemrégiben, az ifjúsági parlament idején megdöbbenett egy adat: a 30 éven aluli nők között nálunk mindössze két szakmunkás van, egyetemet hárman végeztek. A középszintű vezetésben levő nők átlagosan jóval idősebbek a férfiaknál: ha már a gyerekek nagyobbacska, akkor mernek vállalkozni ilyen feladatra.

— Ön hogyan tudta egyeztetni az anyai hivatást a mérnökivel?

— Most már tíz-, illetve öt éves a két gyerek. A nagyobbik öthónapos kora után, a kisebbik nyolchónapos korban bölcsődébe került. Ezen a pályán nem engedheti meg magának az ember a hosszabb kiesést: a technikában ezernyi változás van, a minőségi fejlesztési feladatok, a folyamat ismeretét is megkövetelik.

— És a kutatás?

— Van alkalmam rá — a lemezek pikelyeződésének problémájával két éve foglalkozunk aktívan. Konferenciákra, ankétokra éppúgy eljutok, mint a férfikollégák. Tagja vagyok a MTESZ egyik szakosztályának, nyelvtanfolyamra járok, TIT-előadásokat vállalom, tanítok a technikusminősítőn, vannak feladataim a pártban, a KISZ-esek körében. A férjem hasonlóan elfoglalt ember. A két gyerek, a lakás, a havi egy-két kiküldetés — mindezek után nem jut időm arra, hogy tudományos szintű kutatást végezzek, ebből dolgozatot is írjak. Bevallom, ez az ambíció nem is nagyon kizoz...

*

— Siker és kudarc nem a nemünkön múlik — a munkában egyáltalán nem érzem hátrányos helyzetűnek magam azért, mert nő vagyok. Sőt igen gyakran előny... Ez nagyon természetes dolog is: ha egy tervvel elmegyek a műhelybe, kedvesen fogadnak, nem mondják, hogy ezt lehetetlen megcsinálni: üveges vagyok én is, megtanultam, mit lehet, mit nem. Tizenöt éve vagyok én itt, ebben a gyárban, a közösség tagjának érzem magam.

— Milyen pálya az üvegtervezőé — férfiak, vagy nők vannak többségben?

— Tapasztaltam, sokan hiszik azt, ezen a területen ritka a női iparművész. Pedig talán az üvegáruk finomságából és abból, hogy a termékek a háztartást szolgálják ki, logikusan következne, mi vagyunk többen. Az ország üvegyárainak 40 tervezőjének csak negyede férfi.

— Az izlés terén nincsenek harcaid, összeütkezésed. Eddigi kiállításaidon a modern vonalak uralkodtak.

— Több szempontot kell figyelembe venni egyszerre. Ha bent vagyunk a műhelyben és mintázunk, nincs olyan, hogy kigúnyolnának valamiért, amit túlságosan újnak, merésznek találnak. Inkább hallgatnak róla, vagy minden sértés nélkül annyit mondanak: no, ez egy új ötlet... Volt már, hogy magam csináltam meg a drótháló, amibe az üveget fújták — a nagy méretű padlóváza készen már sokaknak tetszett.

— Látom az asztalodon a sok telexcsíkot: ide ezt, oda azt kell minél sürgő-

sebben lerajzolni, a megrendelők nem szeretnek várni, és gondolom, a prémium is ugrik. Ez nem okoz problémát számodra?

Zs. kesernyés mosolya sokféleképpen értelmezhető, de egyértelművé teszi.

— Őszintén mondtam, hogy elégedett vagyok, szeretek itt dolgozni, nem érzem hátrányát növoltomnak. De még nincs családom, gyerekeim — ha bent kell maradni valami miatt késő délutánig, senki sem „sir utánam”. A prémiumról meg annyit, hogy olyan nincs. Van a három és fél ezer forint fizetésem. A nem tömeggyártásra szánt terveimből kisebb szériát kihozni, értékesíteni meg csak akkor tudok majd, ha tagja leszek a Képzőművészeti Alapnak. Aki Iparművészeti Főiskolát végzett, annak szinte ingyen adják a „belépőt”. Nekem ez hiányzik — bár úgy érzem, egyet és mást már letettem az asztalra. No, de az megint nem „nőkérdés”...

*

Ha továbbra is jó marad a házasság, ha a két gyerek közül legalább az egyik a szülőknél marad a házasságkötés után, ha nem éppen a lánykori barátnők „hozzák össze” a pletykát a férjéről — talán még ma is háztartásbeli lenne V.-né. Túl sok volt a „ha” ebben a hétköznapi történetben. A csendesnek, zárkózottnak ismert asszony, sokáig emlegetett féltékenységű kirobbanása után, végképp bezárkózhatott, elmagányosodhatott volna... De nem ez történt. 45 éves kora ellenére merte vállalni a 180 fokos fordulatot, addigi életének megváltoztatását, munkába állt. A betanító tanfolyamon kitént gyors „kapcsolásával”, ügyes kezével. Bár a falujából csak ketten dolgoztak az üzemben, sikerült gyorsan beilleszkedni, társakat találni. Valahogy helyrebillent a személyiségmérlege: nem volt már annyira „favágás” az otthoni munka sem. Hol viccesen, hol gúnyosan, sűrűn emlegetjük a munka jótékony hatását. Annak ellenére, hogy nem ritka a munkába menekvés, a családon belüli kishitűség elensúlyozása a sokszor túlzásba vitt elfoglaltságokkal, férfiaknál és nőknél egyaránt valóban segíthet helyrerázódni, ha feladatokat lát az ember.

*

Férje jól kereső bányász. R.-nének a házuk felépüléséhez „mindössze” annyi köze van, hogy csirkét, kacsa, nyulat, disznót tartottak otthon, szép kertjük volt, s a munka oroszlánrésze az övé, a háztartásbeli — ugyan minek vállalt volna munkát? Igaz, első időben óvoda sem volt a faluban, bár a közeli nagyközségbe bejáró munkásnők édesanyjukat, vagy anyósukat már akkor is „beszervezték” a gyerekek mellé... De „akinek ilyen jól megy, minek kóborogjon a felesége?” — hangoztatta a férj és az anyós. A gyerek harmonikus, biztató értelmi fejlődése is csak azt igazolta: az asszonynak, ha teheti, otthon a helye, nevelje a gyereket. A második csemete nagyrészt az asszo-

nyi rafinériának köszönhető: ő akarta olyan nagyon, mert félt a fiú továbbtanulása miatti egyedüllétől. Aztán a kislány megszületése kissé felborította az eddig szilárdnak hitt családi törvényeket. 35 éves kismamaként elkezdte irigyelni a munkába eljáró nőket. Igaz, nem nagy a kereset, de jó lehetőség az önálló munkára, bizonyos függetlenséget és a hasonló gondokkal küszködő asszonyok közösségét nyújtja a bedolgozás. Minek porosodjon a varrógép kihasználatlanul az előszobában, amikor emellett a munka mellett a csecsemőt is el lehet látni? Ma már talán a férjürem is megérti, mire jó ez a „divatozás”...

*

— Szerencsére, nem nekem, hanem a férjemnek csörög az óra reggel ötkor. Megfőzi a kávé, közben elkészül, behozza nekem is. A reggelit elkészíti magának, es megkávészunk, utána indul munkába. Ekkor kezdődik számomra az úgynevezett második műszak első fele. Végigtakarítok, a gyerekszobát utoljára, mert alszik még a két srác. Elég sűrű program ilyenkor a vasalás is: szeretem, ha a fiún a trikótól a köpenyig minden friss. Ő tízéves, a kislány nyolchónapos — előkészítem hármunk reggelijét. Közben mindig megérkezik anyu, ő átveszi a kisebbiket. Ezalatt jut idő magamra: zuhanyozás, kozmetika, frizuraigazítás. A fiúmmal együtt indulunk az iskolába — ugyanis tanár vagyok. Délben hazaviszem az ebédet a napköziből, megebédelünk, ellátom a kicsit. Délután korrepetálás, szakkör, egyéb társadalmi munkák jönnek. Háromkor érkezik a férjem, átveszi anyutól a kislányt. Nekem marad a mosás, mosogatás és persze, mielőst ezekkel végzek, vissza kell venni a gyere-

két... Fürdetés, vacsorakészítés, aztán marad egy-két óra szabad időm. Apropos, vannak még a dolgozatok — szerencsétlen szakpárosításom van ebből a szempontból... És valamikor nevelni kell a saját gyerekeimet is.

*

— Azt hiszem, csak egy nő lehet olyan bolond, hogy természetesnek veszi a leghátrányosabb munkaosztást is... Sok családnál a férj ingázó, a feleség helyben vagy közelben dolgozik. No, ez nálunk nem így van. Igaz, munkaidőm nem teljesen kötött, a vekker öttől fél hétig naponként másképp csörög. Tény az, hogy én kelek fel, teát, kávéfőzök. Utána felkészítem a fiúcskát a bölesödébe, de ha nagyon hajnali még az időpont, odabújhat egy-két órára az apja mellé, akkor csak a ruhákkal van gondom. Délután 4—5 között érek haza. Hiába közeledek a harminchoz, nem tudom kihagyni, hogy lefektetésig, amennyit csak lehet, ne játszsak a gyerekekkel. Ezért a tévé elé csak ritkán ülök, a fennmaradó idő a háztartásé. Tudom, ez csak addig van így, amíg a gyerek ilyen kicsi és aranyos, de azért elgondolkoztat néha, hogy milyen kevés idő jut saját magamra. Hogy közben hol a férjem? — Itt-ott ő is segít, de csak passzióból. Csak a fizetésért végzett munkában van egyenjogúság!

*

Kedves barátnőm! Eltelt — eddig úgy érzem, nem „kitelt” — egy esztendőm lengyel kenyéren. Mint ember, már nem vagyok csudabogár — ez egyre javuló nyelvtudásomnak is köszönhető —, van néhány barátunk, a férjem összehozott egy-két közgazdással, köztük nőtársakkal is. De mint asszony, különös szerzet-

nek számíthatok. Otthonról (nem tudom még másképp mondani...) kapott szolgálati útlevelem, melyet a magyarországi konzultációk idején meg kell majd hosszabbítani, a budapesti „komoly” csekkönyvem (arra fut be a havi gyermekgondozási segély...), a lassan készülgető doktorim, a lassan megmozduló második gyerek — mindez együtt kissé szokatlan. A férjem unokanővére havi kétezer zlotyot fizet egy magánbölcsődében (a fizetése alig több, mint háromszer), mert mindenáron vissza akart menni dolgozni — de több olyan diplomás nőről hallottam, aki a fiók mélyére dugta az oklevelét. Anyagilag segít minket, hogy közösen fordításokat vállalunk a lengyel—magyar barátság és házasság jegyében, oda-viszsa. No, és a doktorim: azt mondták itt-hon, hogy bár elég komoly a magyar anyagom, jobb lenne összehasonlító elemzést végezni. Ezzel egy kicsit igyekezni kell, hiszen még egy gyerek mellől is nehezen tudok elszabadulni, hát még, ha megjön a második!... A napokban eszembe jutott valami — itt nem mondhatom el senkinek, ezért megírom neked. Felrémlettek előttem egyetemista nézeteim a gyesről — tudod, kérdőíveket tölttettem ki, sokféle, sokféle családnál jártam a nagy Budapesten. Minek sajnáltatják magukat? Minden csak a nő személyén, egyéniségén múlik. Ha akarja, ki tudja tölteni értelmes munkával, nyelvtanulással, önképzéssel, olvasással az időt; aki unatkozik és boldogtalan, az megérdemli. No, eljött a személyes bizonyítás ideje! Bevallom, rosszabbul megy, mint vár-

tam... — az, hogy nem szakadtam el a kutatástól, néha a gyerek rovására megy. Pedig sokat kellene vele beszélgetni, hogy természetes életeleme legyen a kétnyelvűség. Sokszor élszgyellem magam, amikor verem az írógépét, és odatotyog, néz tágranyilt szemekkel — akkor pár óra csak az övé, a munka nem szalad el. Beismerem, korábban naiv voltam — ez valóban egyfajta tudathasadás: most tudunk legtöbbször elérni a munkánkban, hivatásunkban, bizonyítani, a nők nem gyengébbek ész dolgában, ügyességben, szorgalomban... De mikor jönnek a gyerekek?! Annyira „hipermodern”, túlemancipált nőszemély meg nem vagyok, hogy gyerek nélkül el tudnám képzelni az életünket. Szerencsére egyformán gondolkodunk, és bár túlzásba nem viszi, amit tud, segít a férjem.

Közép- és hosszú távú tervekkel a közgazdaságtanban eleget foglalkozom — nálam ilyenek „házi használatra” nem születtek. De... elképzelhető, hogy a férjem cége megbízásából pár év múlva hazamegyünk. Ha nem? Ijedős nem vagyok, hiszem, hogy megtalálom itt is a helyem.

*

— Több mint tíz évig tulajdonképpen csak dolgozni kellett a térszben; megmutatni azoknak, akik nem hittek a szövetkezésben, hogy ezt az utat kell járni. Volt olyan, hogy napi négy forintért kapáltuk végig a napot. Sokan csak kihasználták a „közös vagyont” — amire lehetett, rátették a kezüket. Néha erőszakosnak, ügyeskedőnek kellett lenni, hogy a munkánkért

kapjunk is valamit. Például a mákföld esete. Akkor már írták a munkaegységet — ez a jobb munkák közé tartozott. Sérlemesnek láttuk mi, alapító tagok, hogy ebből nem kapunk részt. Brigádfőnök voltam, kimentünk az asszonyokkal hajnal háromkor. Fogtunk egy jó darabot, erős tempóval. Mire kijöttek azok, akiknek odaadták a munkát, már nem tudták „visszacsinalni” a ténnyt: ki kellett írni az egységet.

Nyugdíjas úgy lettem, hogy 18 év négy hónap után az egészségügyi vizsgálaton azt mondták, csak egészen könnyű munkát vállalhatok a csúnyán elgöbösödött izületemmel. Ilyen nem volt akkoriban — így százalékkoltak le. Kezdetben 460 forintot kaptam, amikor a faluban a szociális segély 480 forint volt... Nem számított, hogy mindig azt csináltam, amit kellett, amit más nem végzett el — vasárnap a párttaggyűlésről jövet behívtak megfejteni a teheneket, mert ott álltak egész nap duzzadó tőggel, 12—14 órát kapáltunk, egyeltünk a közösben... A hat gyerek közül három lány. A legidősebb volt a legértelmesebb, de kicsit úgy járt, mint én — bár többet tanult, olvasott, levelezőn majdnem elvégezte a gimnáziumot, volt könyvelő, most raktárvezető. A munkahelyén a családban jött egy-két probléma, azért maradt ki harmadikban, de most jól élnek. A másik kettő főiskolát, egyetemet végzett, a legkisebb már nappalin, gimnáziumban tanít. Örülök annak, hogy a munkától egyik sem ijed meg...

G. Kiss Magdolna

Van egy különbuszom

A harangláb felől léptek zaját hozza a hajnali szél. A Kosuth utcának visszakopog a Petőfi, a főutca pedig csak egy neszező csoszogással felel. Mint egy jelre, a lépések zaja egyszerre ül el a félig zárt autóbuszváróban. A hirtelen csendhez órák lehetne igazítani; pontosan fél öt van.

A koránkelők keveset beszélnek. A kézfogásokat elmormolt „Jó reggelt!” kíséri, erőtlén a köztözködő hang is: „Jó annak, aki ebben a cudar időben még ágyban lehet.” Az emberek szélárnyékba húzódnak, itt-ott cigaretta parázslík. Nem dobják a földre akkor sem, amikor a faluvégről befut az öreg Ikarus. Munkásjárat ez, a bagót eltüntetni sem lehetne, hamutartónak meg úgyis ott van a padlón az olajos rács. Csak oda kell pöckölni a csikket.

„Mehetek, Osz bácsi? — kérdezem a pilótát. — Elvinne Pestre?” Illendőségből csupán, hiszen egy héten egyszer, mindig pénteken, odaállok mellé, megvárva, hogy elfoglalják helyüket az ecsegi és a csécei munkások is. Nem mondta senki, de tudom, hogy csak azután ülhetnek le, itt minden helynek gazdája van. Azért arra még nem volt példa, hogy Budapestig álltam volna. Most is azzal biztat a „kocsiparancsnok”: „Menj B. mellé, a szomszédja ma nem jön, vágja a hízót”. Jobbágyinál már a fél autóbusz horkol, én meg B.-t hallgatom.

*

„A bányától jöttem el, már több mint tíz éve, azóta járok Pestre. Nem a pénz miatt, az megvolt, de összeszaladt körülöttem a baj. Visszatettek csillásnak, merthogy nem volt semmi iskolám. Aztán meg számon kértek rajtam egy csomó acéltámat. Hajtottunk, mint a veszetek, a göré állandóan üvöltözött, hogy

„emberek, mi a jóistennek vesződnék azzal a védőráccsal, pakolják anélkül, és vigyék, nem érünk rá gatyázni.” Trógeroltuk hát, és vittük rács nélkül, amíg egyszer le nem zúdult a rakomány. A tisztelt főnök urak persze nem győztek mosakodni, aztán meg rongyosra tépték a pofájukat a számonkérésben, mindent rám akartak kenni. Ez volt hát az oka, a visszaminősítés, meg a baleset. Jobbnak láttam idejében lelépni, vagy úgy is mondhatnám, hogy megszöktem a nagyobb balhé elől.

Az első évben öt vagy hat helyen dolgoztam, nem is tudom már pontosan. Meg sem melegeztünk az egyik helyen, máris ott volt az állásszerző, hogy, „no, emberek, szedjék a betyárbútort, találtam maguknak jobb helyet!” Mentünk mi, persze, hogy mentünk — az egész brigád együtt! — a nagyobb pénzért. Igaz, hogy mindig átvert, mert a beígért emelést soha nem kaptuk meg, de valamivel az új helyen mégiscsak többet fizettek. A mi emberünk aztán lebukott. A bíróságon tudtuk meg — merthogy oda is kellett járni, a Markóba —, hogy a fejpénzért ráncigált bennünket egyik vállalattól a másikhoz. Volt ezekből akkoriban sokféle. Mások az állomásokon kötötték az üzletet, de a mi emberünk nagymenő volt, bejött a munkahelyre, ott lobogtatta az új szerződést, vitte az egész brigádot odébb egy házzal. Állítólag több száz kuncsaftja volt.

Azóta — a pertől számítva — most vagyok a második helyen. Igaz, hogy télen én otthon sosem látom a napfelkeltét, nem számítva a hétvégeket, de mit tegyen az ember? A pénzért és főleg a nagyobb pénzért felkelünk hajnalban, és elme gyünk Pestre.”

*

Azt mondja a pásztói állomásfőnök: „Nem látlak mostanában utazni. Nem jársz sehová?” „Van egy különbuszom, egy céljáratom. Nem tudtok ti azzal konkurrálni — válaszoltam neki.

— Az első három falu után nem áll meg sehol, gyors és főleg megbízható. A felére zsugorodott utazási idő azonban nem az egyedüli előny. Valahol, valaki mellett mindig van egy üres hely...”

*

„A családdal vacsorázom, velük fekszem, mellettük alszom és... jóval előbb ébredek, mint ők. De megéri. Látom, hogy mi van otthon, a szállón meg — két évig laktam ott — állandóan a gutaütés kerülgetett. Nemcsak az volt a baj, hogy a keresetem egyharmadát visszahordtam, nem tudtam én ott egyáltalán megszokni. Munka után a sok savanyú pofa csak bámult ki az ablakon, ebbe bele lehet hülyülni. Így meg, hogy hazajárok, este kiszaladok a hegyre — nyáron még arra is van idő — berántok egy darabka szőlőt, vágok valami zöldet a nyúlnak. Ott meg csak lestem a mindenféle embert. Sok még ételt sem váltott, úgy éltek, mint a cigányok. A szállón tudtam meg például, hogy L.-en nem divat a táska. Hétfőn jöttek egy elkötött zsákkal, egyik felében a krumpli, a másikban a hazai kenyér. Ezen éltek egy hétig, és így csinálták már vagy tizenöt éve.

Mikor is hagytam abba? 1960-tól hét évig voltam a Nógrádi Szénbányáknál, ezek után következett a két év cigányélet, Pesten. Azóta lehet naponta bejárni, akkor kaptunk egy buszt. Azaz dehogyis autóbust, egy ponyvával letakar ZIL-t. Tudja, uram, mit jelentett ez? Mi magunk bütyköltünk a platóra üléseket, kaptunk fejenként három pokrócot, azokat tekertük a testünkre. Mikoris, no... pontosan megmondom: 1969. szeptembertől 1970. január 7-ig jártunk ezzel a ZIL-lel mindennap Pestre. Emlékszem én nagyon jól, a libegőt építettük akkor. A János-hegyen huszonöt centis hó volt, mi meg minden este felkapaszkodtunk a platóra. Mert a család nagy úr. Hazajönni meg jó.

Érti ezt maga? Ahogy megkaptuk azt a rohadt ZIL-t, ott-hagytuk a szállót — pedig aki akarta, annak olyan helye lehetett ott, hogy az anyja hasában se jobb —, és szaladtunk fagyoskodni. Amikor hazaértünk, úgy kecmeregünk le a plafóról, mint a csúzos öregasszonyok, meggörnyedve. Jó időbe telt, amíg ki tudtuk egyenesíteni a derekunkat.

Elhiszi, hogy néha csak vacsorázni jöttünk haza? Sürgős volt a munka, hajtottunk, mint a hülyék, sokszor még sötétben is dolgoztunk. Természetesen nem ingyen, azt mondani sem kell. Előfordult — bizony nem is egyszer —, hogy este tizenegy, negyed tizenkettő volt, amikor a családra nyitottam az ajtót. Megnéztem a gyerekeket, haraptam valamit, szundítottam egy sort, aztán már fordult is velünk a ZIL.

Betonozni. Mert amióta Pestre járunk, mi mindig csak betonozunk. Sokat gondolkodtam már rajta, talán nincs is a világon annyi beton, mint amennyit mi már elkentünk. Lehet, hogy csak álmodom ezt a rengeteg betont? Egyszer egy hatalmas placcot készítettünk, ha jól emlékszem, valahol Budaörsön, elérne rajta akár három-négy falu is. Reggel, amikor odaértünk, már annyi volt a betonkupac, hogy nem lehetett a sok halomtól látni. Nekiestünk, mint bolond az anyjának, de az a sok gép — az a sok rohadt nagy gép! — csak úgy szórta az anyagot.”

Gödöllőn járunk, J. nem szól többet egy szót sem. Az ülés-támla és az ablak ölébe ejti a fejét, úgy vélem, már alszik is. Ki tudja, miért, de talán csak a századik autóbuszutamon értem meg, miért tud valaki egyik percről a másikra mély álomba zuhanni. Ültében.

*

„Látod azt a repedt sarkú, részeges vénasszonyt, mennyi pakkal nyomakodik fel a kocsira? Összevásárolta ez ma is egész Pestet. Akár hiszed, akár nem, ezek mindennap cédulával indulnak, némelyik egy egész utcának vásárol. Nem csinálnak ezek az asszonyok egész nap semmit, ahogy megérkezünk, már fel is szívódnak. Bámulják a kirakatokat, járják az üzleteket, teljesítik a megbízásokat. Nemcsak húsért, banánért mennek, mindenféle himi-humit keresnek. Melltartót a szomszédasszonynak, belvárosi pulóvert a keresztlányknak. Aztán hazafelé meg kell még állni a józsefvárosi piacon is. No, nem mondom, onnan én is hozok húst, ezt-azt, mikor mit kér az asszony.

Ezeket a nőszemélyeket takarítani velték fel. Van ott a munkahelyen iroda, lakókocsi, nem mondom, az elején még csak-csak rendben tartották valahogy. Ma már megehetne tőlük a kosz! Egyszer kivertük a balhét, kértük a főnököt, hogy

legalább vizet hordasson velük. No, abból bizony nem sok megye a gigánkon, amit ők hoznak.

Az a legszebb, hogy vállalati politikából tartják őket. Érted? Vállalati politikából. Azt mondja a főnök: csak ne morogjanak, emberek, ez jó maguknak, hogy tartjuk az asszonyokat. Ahogy elmagyarázta, lehet is benne valami. A létszám-gazdálkodás miatt van így, ezzel érvelt a góré. Szóval, benne vannak a létszámban, több pénzt kap a cég, amit munkabérré lehet kifizetni. Ezeknek a kószálóknak természetesen kevesebbet adnak — no, meg is nézhetné magát az úristen, ha annyit keresnének, mint mi! —, a lecsipentett pénzzel meg javíthatják az igazi melósok keresetét.

Szóval, mennek, szaladgálnak ezek, mint a férgelő csirke, de bánja most már a fene. Ha ezen az áron kaphatunk valamivel többet, akkor csak hordják a repedt sarkukat meg a festett körmeiket — láthatod te is, hogy némelyik még azt is kikenikifeni — Pestre. Meg persze a csirkét is. Némelyik asszony még az ura elől is ellopja otthonról a csirkét, megy vele a piacra. Az árán vesz magának valami göncöt — fekete csecstartót, vagy ilyesmit —, aztán hazafelé még mutogatja is a szemérmetlen a buszon. De azért olyan is akad, aki a kocsmában áll meg a csirkepénzzel.”

*

Nyolc-tíz asszony ül a buszon. Jobbára túl a negyvenen, szinte majdnem mindnek csak néhány éve van munkahelye. Kihasznlják a lehetőséget, minden hajnalban ők is felülnek a százkilométeres útra induló autóbuszra. Keresnek egy kis pénzt, némelyiknek talán még valamicske nyugdíj is összejön. Fiatal — egészen fiatal — csak egy van közöttük. M. nincs még húszéves sem. Szívesen beszél a diszkóról meg Oszter Sándorról, reggel zsebrádióval indul munkába. Reklámszatyrában ott van a hozzávaló fülhallgató is, nagy paláver lenne, ha egyszer hangosan rádiózna. A „lacco” meg a „baro” zenét „komálja” és egyáltalán „nem csípi a szakadt krapekokat”. Egyidőben jóvágású, fekete fiatalember helyettesítette az egyhetes váltásban dolgozó két gépkocsivezetőt, M. szerint ő nem tartozott az utóbbiak közé. Szemében még hetek múltán is a sóvár öröm fénye villant, ha valaki a leghaloványabb célzást is tett valamiféle feltételezett kapcsolatukra.

*

„Kézbesítő vagy küldőnc a titulusom. Viszem a fejesek levelezését egyik irodából a másikba, nem mondom, nem kell megszakadni bele. Közben frankó cuccokban járhatok, nem kell olyan topisnak lennem, mint sok más lánynak. Sokszor pedig ki is mehetek a telepről, sokfelé küldözgetnek ezzel-azzal a városba. Ismerem már úgy, mint a tenyeremet. Ezt azért mondom, mert van olyan kézbesítő csaj is, hogy kettőig sem tud számolni, a legnagyobb utcát is nehezen találja meg. Frankón, összetörnöm nem kell magam. Ha kimegyek a városba — bérletet ad egyébként a cég —, nem számoltatnak el minden perccel. Szédelgek egy kicsit, az is megesett már, hogy elmentem megnézni egy jobbféle filmet.

Fizetéskor persze nem kell taxi, hogy hazavigyem a dohányt. Ez az egy a difi. különben — ha több suskát adnának — megmaradnék én itt sokáig. Hív a nővérem, menjek hozzájuk dolgozni, szövívő lehetnék. Valami betanítottmunkás-féle, aztán meg szakmát is lehetne szerezni. Bolond jól keresnek, nem mondom, ezt én is el tudnám viselni. Csak attól remázok, hogy bezárjanak egy rohadt bűzös műhelybe.”

*

Amikor legutóbb — nem is olyan régen — találkoztam a buszon M.-el, válasz nélkül maradt egy kérdésem: „Nézd, M., elhiszem, hogy lubickolsz a szabadságban, de nem gondold, hogy most kellene valamihez kezdened, amíg fiatal vagy? Meddig akarod csinálni ezt a tingli-tanglit?” Felelete egy tanácstalan, üres vállvonás volt.

Ma már hiába keresem a buszon. J.-től tudom, hogy a Soroksári úton, a HPS gyárában kezdi a műszakot.

Nemrégén maga J. is megvált a korábbi vállalatától, az „út-vasút”-tól. Sok-sok év múltán, és nem is egyedül. Persze, csak a cég változott, a betonozás maradt.

*

„Mi a brigádban mindig azt mondtuk — mármint az előző munkahelyen —, hogy innen megyünk nyugdíjba. Nem így ala-

kult. Eljöttünk, mert ígérték néhány száz forinttal többet, de a legfontosabb az, hogy reggel egy fél órával később kell indulni, este meg hamarabb otthon vagyunk. Meg aztán az az igazság, hogy a közös vállalkozásnál, mostani helyünkön, valahogy a becsületünk is nagyobb. Az „út-vasút”-nál meg a kutya se köpött ránk. Nem tudom, jól mondom-e, de úgy néz ki, hogy a bejáró melósokat más szemmel nézik, mint ha ide-oda lehetne lökni őket.

Szóval, már hosszú évek óta az „út-vasút”-nál voltunk, de a közvetlen görén kívül még a madár sem szólt hozzánk. Egyszer — emlékszem, pontosan Mikulás előtt — látom, hogy a nagy fekete autóból, Mercédésznek mondták, kiszáll a vezérigazgató. Nagy ívben húzta el mellettünk a csíkot, a sok slapaj meg ott keringett körülötte. . .”

Szalad a busz, odakünn éppen pirkad. Legalább húsz ember mélyen alszik: az elcsukló kurta fújásokba, a monoton phü-phü, phü-phü finomságába beledörömböl egy-egy durva horkantás.

*

„Azért mondtam, hogy üljünk le a Keletinél, a Tükrösben, mert ma úgysem megyek be dolgozni. Előfordul néha. A múltkor, sajnos, rosszul végződött, mert estére berúgtam, és olyankor hülye az ember. Állat. Az állat pedig nem tud gondolkodni. Összefutottam egy haverommal, ittunk mindenfélét. Itt Pesten még nem volt semmi baj, de az a dilink támadt, hogy elmeigyünk haza taxival. Már egész közel jártunk, amikor azt mondtuk: ha már ilyen urak vagyunk, még benézünk a Nyírfácskába. Onnan meg elmentünk — még mindig taxival — a Cserhátba. A vége az lett, hogy... úgy raktak ki a kocsiból, a fuvar meg ezerhatszáz forint volt. No, mindegy, kár sopánkodni... késő... .”

Mondjam azt, hogy a feleségem az oka, hogy miatta iszom? Az elején azt hittem, ha messzire megyek dolgozni, és éjszakára vagy egy héten csak egyszer jutok haza, még edesebb lesz az együttlét. Fordítva történt. Most már oda jutottunk, hogy ha mellébújok, elkezd kiabálni. Olyanokat mond, hogy ne nyúljak hozzá, hogy ő engem úgy... szóval az ágyban... nem kíván, és egyáltalán nem is tud elviselni. Elhidegült.

Ahogy meg tudomra adja, az megalázó, nagyon megalázó, szeretnék olyankor a föld alá süllyedni. Én is ember fia vagyok, de másra még szükségből sem akarok fanyalodni. Nekem feleségem van. Felpanaszoltam az anyjának is, azt felelte, hogy az asszonyba nem lehet belebeszélni, ha már egyszer nem kell neki. Válgak el! Elválni... ezt meg nem akarom... Ott a három gyerekem... melyiket adnák nekem...?”

*

Másfél évvel ezelőtt eltűnt egy ember. Fizetésnapon az öreg Cs. nem jelent meg a busznál, nélküle jöttek haza. Nem került elő másnap meg harmadnap sem, ekkor már a legrosszabbra gondoltak. Leütötték, kirabolták, az is lehet, hogy a pénzéért — lehetett nála vagy ötezer forint — el is tették láb alól. Valaki a nagyobb bizonyosság kedvéért még azt is hozzátette, elképzelhető, hogy soha nem kerül elő. Eltűntettek már valakit húsz forintjáért is, nem ötezerért.

A negyedik napon jött a hír. Cs. megvan. Valahol Miskolc környékén találták rá, ruhátlanul, táská és pénz nélkül. Vonaton lett rosszul, aztán bizonyára kifosztották, mentők vitték kórházba. Amikor valamennyire javult, és meg tudta mondani, hogy kicsoda — az iratai sem maradtak meg —, elszállították Balassagyarmatra. Kórház után betegállomány, majd leszálékolás lett a vége. Azaz, az átmenet. Mert jó egy év múltán Cs. újra hajnalban kel, az autóbuszváró felé hangolt hajnali lépésmuzsikában övé a neszező csoszogás.

*

„Mit tehetnék, újra felvettem a lapátot. Úgy tudtam, hogy az egyéves leszálékolás pont a nyugdíjig tart, de elszámítottam magam. Kiderült, hogy a bányánál töltött éveim után kevesebb kórkedvezmény jár, mint gondoltam, és egy fél évig még dolgoznom kell. Ide járok vissza, Pestre, pedig már igen-csak ellenemre van. De nincs más választásom, erre a kis időre nem köthetek új koloncot, ráznom kell a régi. Olvasom mostanában — mert az újságot nagyon szeretem, meg ha lehet, akkor a televíziót és a rádió híreit sem mulasztom —, hogy

másként bánnak mostanában a bányákkal, a bányászokkal. Ha annak idején nem lökik el a szemet, talán minden másként alakul. Az életem is... .”

*

Már több mint egy órája várom a Keleti pályaudvarnál, a vasútigazgatóság tégláépülete előtt a Csepelről érkező buszt. Valami hiba lehet a motorral, tippelek, gyakran megesik ezekkel az öreg Ikaruszokkal. Ráadásul ezen a héten Feri bácsi a soros pilóta, ő komótosabban, bibelődve szerel, könnyebben ráadja fejét a mentesítés kérésére is. Az pedig időbe telik. A sárgatáblás — „Szerződéses járat” — kocsik véget érni nem akaró kigyójában végre feltűnik a mi buszunk. Az első ülésről ismerősként nyitják az ajtót, fellépek és... azonnal tudom, hogy a különbusz minden előnye ellenére ma vonatra kellett volna szállnom.

Fizetésnap van. Sörösüvegek gurulnak esőrömpölve az ülések között, hazáig legalább tízszer a kezembe nyomják a zöld, literes borosüveget: „különben örök harag” meg „mire vágysz fel.” Kerepesen, a Kis-Bagi csárdánál, esetleg még a turai elágazás előtt a fél autóbusz levizeli az árokpartot, éppencsak félre fordulva. Itt fogja majd elkiáltani magát Feri bácsi: most már aztán tartsák vissza, emberek, hazáig nincs csövelés!

Aszdon elébb persze még meg kell állni a benzinkúttal szemben, az országút túloldalán. Egy erőszakosabb csoport innen kacsázik el a közeli mocsos kocsimába „csak öt perc, egy korsó sör az egész” felkiáltással, hogy aztán egy fél óra múlva a sietősebbek visszaráncigálhassák őket a kocsira.

Nehéz az indulás. Gy. talán már nyolcvanadszor üvölti az „akácos utat”, de hazáig még legalább negyvenszer elmondja, annyi szent. Van ideje, a másfél órás út ilyenkor kétszer-háromszor annyi. Egy-egy faluban a hazaérkezők némelyikét úgy kell letuszkolni: az autóbusról, odaragad az üléshez. Még az élelmesebbje is elpilled, alig találja a lapátot, csákányt, drótot, deszkát, lécköteget, csövet: mindazt, amit fölöslegesnek vélt az építkezésen, jobb helyét látja otthon.

Végre üres a kocsi. Az utolsó faluba a gépkocsivezetővel és az öreg Cs.-vel hárman érkezünk, J. és a brigád már más autóbusszal, más céghez jár. A pilóta összegyűjti a padlón szaladozó üres üvegeket, viszi a betétért a kocsimába. Borra valóféle ez neki. Az iskolánál megfordul az autóbusz, a gépkocsivezető viszi Gyöngyösre. Péntek van, szabad a hét vége, ezen az estén a parasztházban bérelt vendégszoba helyett már otthon agyaznak neki.

*

J.-vel találkozom, ő már itthon van. Igaz is, nem hallottam egész úton a hangját, amint keményen-durván hajtja, hajtáná hazafelé társait.

„Jobb helyünk van a közös vállalkozásnál, ha tsz-cég is, annyi bizonyos. Igaz, a brigád is úgy szállt át egy másik buszra, hogy a senkiembereket, az ordibálókat, meg azokat, akik egy nap ötvenszer is eloldalognak a budira, nem hoztuk magunkkal. Nem kellett, mások helyett nem dolgozunk.

Most megyek a kocsimába, megiszom egy féldecit, nem volt egész nap semmi. Nálunk aztán nem is lehet szeszelni munka közben, meg is nézhetnének magunkat. Gyógyszergyárban birkózunk a betonnal, ott könnyen meglehet a galiba, az ittas ember csuda sokszínű tűzijátékot csinálhat. Szóval, a munkát itt még komolyabban kell venni, mégis jó lóra tettünk, az már bizonyos.

Csak egy jobbat tudnék elképzelni... ha nem kellene a nyolcórás vagy még hosszabb munkán kívül három-négy órát még utazni. De miben válogathatánk? Felvettem most itthon a faluban egy tehenészt a tsz-be, lakást adtak neki, meg keres vagy hat-hétezer forintot. Gondolom, az állattenyésztésben, valahol a közelben, akár már holnap is helyet találnék. Mehetnék én is az istállóba reggel kettőkor, a munka második felének meg — két részletben kell, úgy-e, a napot ledolgozni — késő este lenne vége. Vasárnap, karácsonykor, meg húsvétkor is, mert a jószágnak nem mondhatom, hogy én most pihenek. Így meg szombaton és vasárnap az úristen se parancsol nekem. A magamé meg a családé vagyok.

Hétfőn reggel aztán újra felülök a buszra.”

Kelemen Gábor

Bordásfalak

A termelészövetkezet acélszürke Volgája tegnap kora délután fuvarozta haza a kórházból V. Sándort. Két hete, amikor vitték, üvöltött a mentő szirénája, a faluszéli kutyák ijedtükben elhallgattak. Az ifjúsági szervezet vezetőségi ülésén borult az asztalra.

— Infarktus! — csóválta a fejét a trágédiák látványához hozzáédződött orvos, látva az összeesett fiatalembert, s a körülötte riadtan ácsorgó KISZ-eseket. — Szerencsére nem súlyos...

Látogatók adják egymás kezébe a kilincset. Járt már itt a tanácselnök, üveg szemelt rizlinget hozott, úttörők toppantak be virággal, meg a gazdaság elnöke, iratokkal.

— Tudom, hogy még sokat kell pihened, de a következő vezetőségi ülésen a szarvasmarhaprogram végrehajtását tárgyaljuk. Ha kedved telik benne, igazán összeállíthatnád az előterjesztést. Ne erőltesd meg magad, csak bő vázlatra gondoltam! Te úgy is olyan vagy, aki utálja a haszontalan perceket — állott elő kérdésével a szokásos „na, hogy vagy?” után.

Az agrármérnök arcán az izgalom halvány pirossága jelent meg, tétova mozdulattal nyúlt a lapok után.

— Rendben, főnök! Hét végére küldhet érte.

Most is előtte az elektronikus zseb-számoló, az ágazat kiselejtezésre erelt írógépén pötyögöttetett kimutatások.

— Mit csinálhatnék? Az én dolgom — emeli fel hangját védekezve, mint aki támadástól tart, ha szóba hozzák egészségi állapotát.

— Sanyit nagyon leterhelték — szól közbe a férjét pátyolgató V.-né. — Tanácstag, betanított munkásoknak tart előadásokat, bevásárolták a megyei népfrentbizottságba. S mellette még állatnyesztési ágazatvezető, amiért a fizetését kapja...

— Nem terhelt le senki, én vállaltam sokat — berzenkedik maga elé meredve. Talán a délelőtt szállingózott bodorkék lüstkarikák nyomait kutatja a szoba légtérében, pedig azok régen szertezüllöttek, az asszony kétszer is szellőztetett. Az egyik fejögulyás tért be a majorból hazafelé menet, örvendezve az új Alfa-Laval fejgépeknek, ő pippantott rá, figyelmeztetni pedig nem merték, még sértésnek vette volna. — Azt hittem, ha valaki egy-

Látni, a diskuráláshoz sincs kedve, s megbántani sem szeretne senkit. Esztendeje még arról beszélgettünk: a faluban élő értelmiségieknek iratlan kötelessége a közéleti szereplés. Nemcsak valami belső kényszer parancsolja, a környezet is áhítattal vágyik rá, hogy tanult emberek vegyék kezükbe ügyeik intézését, képviselőket azok lássák el, akik eligazodnak paragrafusok, ügyintézők, járási szervek között. Akkor is szóba hozta V. Sándor az igazságosabb teherviselést. Példákat sorolt nyugodt életű pedagógusokról, akik délután fél kettőkor már a szőlőlugas haszontalan vesszőit metszik, s csak akkor mozdulnak ki otthonukból, ha a szülői munkaközösség bált rendez a felsőtagozatosoknak. „A másik véglet a funkciók halmazása.” — vitáztam vele. „A téves vezetői tán örülnek is ennek. Így csak egy ember nincs kőznél. Én össze tudom egyeztetni, hiszen az istállókban hajnalban kezdődik a műszak, napközti rendszerint jut időm társadalmi munkára is. De ha az üzemgazdász lenne a helyemben? Nincs olyan óra, hogy ne keresnék... — magyarázta V. Sándor legutóbb. S a lelkiismeretet omlegette, hiszen a megbízatásokért nem jár fizetség, legfeljebb jó szó.

...

Vastagon kell aláhúzni a számtanpélda végeredményét. A ceruza hegye kitörik. A mini-rulettet utánzó (?) ceruzahegyező „működésképtelen”. Mindig épp az utolsó pillanatban roppantja el a hegyet. Már az asztal fele, a szék, a szőnyeg, de még a három-négy méterre levő ágy is szép, hullámos szélű, papírvékony fadarabokkal, s finom grafitporral van borítva. A ceruza egyre fogy. Kést adok tízéves gyermekem kezébe (zsiletpengét nem merek!), próbálkozzék azzal. Keserves, de eredménytelen negyedóra után a tehetetlen düh könnyeitől nedves, már szinte felismerhetetlen csonkot magam teszem írásra alkalmassá. Nemcsak a gyerekek, én is dühös vagyok a „ceruza-csináló iparra”, a ceruzahegyező gyártókra, a vastag aláhúzást kérő iskolára, de legfőképpen arra a kétbalkezese kölkökre, aki már mindent tud arról, hogyan születik a kisbaba, aki a matematikai halmazelmélet alapjaival az óvodában ismerkedett meg, aki természetesnek veszi az ember holdraszállását, akinek nem okoz gondot a plazma vagy a negyedik dimenzió megértése, de egy nyavalyás ceruzát nem tud kihegyezni.

Én — sokat nemigen tévedek — hatéves koromban vettem (vehettem) először, engedéllyel, éles kést a kezembe, s indultam farigcsálni. Nyolcéves voltam, amikor sikerült megszereznem az első bicskámot, ami már mindig nálam lehetett, s tíz-tizenkét éves koromban — társaimhoz hasonlóan — már nem okozott semmiféle gondot a késen kívül a kalapács, a harapógó, a fűrész, a ház körül található más szerszámok használata. Kellett is ez a tudomány, különben hogyan lehetett volna csüzlít készíteni, bodzapuskát faragni, kishajót csinálni. Játékaim egy részéhez — talán a legemlékezetesebbekhez — „két kezem munkájával” jutottam. A nyilak, a kardok, a pisztolyok, a kis favonatok, a fakocsolya, a cernagurigából, madzagból és fémlémezből készített repülő, az ólomfigurák nem a szükség miatt készültek házilag, általam. Az élményért, a „megcsinálás”, el-

készítés szellemi és fizikai munkájának élményéért. Mert nem volt annál jobb játék, mint órákig keresgélni a megfelelő csüzlínyelet, vagy a jó gumit és bőrt hozzá, vizsgálgatni a libatollakat, melyik lenne alkalmas a nyílvevőhöz, és olvasztani az ólmot. Ezenközben pedig sok mindent megtanultam. A kezemmel és szememmel ismertem meg környezetem. Tudtam, hogy lyukas kulccsal lehet füttyülni, hogy gyufaméreggel lehet durrantani és oltatlan mésszel robbantani. Tudtam, hogy a nedves fa megdagad, hogy a drót, ha gyorsan hajlítgatom, megmelegszik, hogy a vas a víztől rozsdás lesz, hogy a sárkánycsináláshoz nád kell (mert az könnyű, de erős), és az ólomöntéshez a legjobb formát nyerskrumpliból lehet faragni. Tudtam, hogy a papsajt ehető, hogy a réten talált sóska finom, hogy az akácvirág édes, és a lepényfa hosszú, hüvelyes termésében levő mézszzerű anyag egyenesen fölséges ízű.

Tízéveskori tudásom azonban ezer tekintetben elbújhat a mostani tízévesek tudása mellett. — Én — mi —, biztosan ügyesebbek voltunk gyerekkorunkban, de bizonyosan tájékozatlanabbak is, mint a most felhívó gyerekek. Sokszor vágtuk el a kezünket, ütöttünk a körmünkre, égettük meg magunkat, csíptük vérhólyagosra bőrünket. Most kevés az ilyen baleset. Másféle a megismerés folyamata, egyre kevesebb hely jut benne a tapasztalásnak, egyre több az agymunkának. Jó ez? Rossz ez? Nem tudom.

Gyerekeinknek — az iskolában is, és ha munkába állnak — a kezűgyesség, a pontosság, a „megcsinálás” okozza a nagyobb gondot, nem a megértés.

A ceruzát én hegyezem, a lépten-nyomon elromló bolti játékokat én javítom, szöveget a falba én verek, a ház körül — ha kell — én vések, fúrok, faragok. De az úrhajókat, a háború nélküli világot, a rák gyógyszerét és a minden eddigit fölülmúlóan szép műalkotásokat nem én fogom kitalálni, elkészíteni, létrehozni, megvalósítani.

F. A.

Az ízet, aki vállal. Szabad idejével, néha az egészségével, s az sem lohasztja a lelkesedést, ha kollégák lopva megmosolyogják.

*

Kis község a hegyek között, templomáról idegenforgalmi kiadványok is megemlékeznek. A hódfarkú cseréppel borított, palaköböl rakott házacskák lassan kapaszkodnak a meredek talajon. Hetente elvetődik erre egy-két panorámás autóbusz. Utasait nem szívelik a helybeliek, mert a jármű félig elhúzott ablakából gyakran repülnek ki üres sörösüvegek, bicskával felnyitott konzervesdobozok. Inkább messze lehúzódnak az útról az alacsony léckerítések tövéhez. Az egyik ilyen sövény mögötti házikóban élnek hárman: L. Vince gépészmérnök, H. József beosztott agronómus, B. Gábor mezőgazdasági technikus. Ezt az épületet sem emlegetik szívesen a faluban.

— Három évet kell lenyomnom. Még tíz hónap a tartozás — mondja a gépész, aki a fővárosban nevelkedett, s jobb híján a b.-i közös gazdasággal kötött tanulmányi szerződést.

— Azt sem tudtam, hogy ilyen nevű település is van a világon — mosolyog s körbevezet otthonukban. Alaposan kicicomázták. A helyiség, ahová a bejárati ajtó nyílik, amolyan előszobaféle. Tele kőcsögökkel, rózsákkal, kipingált tányérokkel, a sarokban szüette rokka árválkodik, faragott nyelű guzsaly, a falhoz döntve, mintha az ember legalábbis egy helytörténeti múzeumban járna.

— Szóltunk a lányoknak, hogy ez a hobbink. Hozták, alig győztük elhelyezni. — kommentálja vigyor kíséretében a tárlatot a gépész. — Volt itt egy gyűjtő, ígért érte húszezer forintot. Elküldtük, hiszen akkor legalább a dupláját megéri. Nem? — néz rám kérdően, mint aki néprajzkutatót várt. Ő a ház parancsnoka.

— Ide érkezünk, egyszerre hárman. A szövetkezet ezt a lakást ajánlotta fel. Nem nagyon lelkesedtünk a csupasz falakért, a doh kellemetlen szagú ördögét azóta is kölnivízzel üzzük el. Szertartás lett belőle — mosolyog H. József, akiből ezermester lett; bárpultot eszkabált, díszgyertyákat öntött, s esténként remekül kamatoztatja tudását a gitáron.

— Próbáltunk társakat keresni a kultúrházban. A srácok kinéztek bennünket. Mintha paravánt húztak volna közénk, ha beléptünk. Vincétől származott az ötlet, hogy a „legényszállásból” csináljunk „kultúrszállást”. Elég volt két lányt végigvezetnünk „lakosztályunkon” némi diszkózene kíséretében. Azóta belépőjegyet is szedhetnénk. A beugró egyébként egy üveg ital — mondja Gábor, aki hat hónapja abbahagyta a növénytermesztést. A termelőszövetkezet gépkocsivezetőt keresett egy ZIL-re, s mivel hivatásos jogosítvánnyal rendelkezik, gyorsan jelentkezett.

— Kétszer annyit keresek. A pénzre, meg addig van szükség, amíg az ember fiatal, s élvezni tudja, az élet örömeit — hirdeti bölcösen.

— A falusiak mit szólnak...?

— Mit szólhatnának? Este hattól magánemberek vagyunk. Van aki megbélyegzi a házat, mások meg a kapu előtt nagyot sóhajtanak, sóvárognak, hallva a muzsikát, nevetést. Napközben pedig tisztelnek bennünket, mert frissek vagyunk, kiki becsülettel ellátja feladatát — válaszol L. Vince.

— Rebesgették, hogy magunkba zárkózunk, nem érdekel bennünket semmi más, csupán a szórakozás. Másként akartuk. Figyelmeztettek is: az idegenből jönnek harcolni kell, amíg befogadják. Harcoltam én eleget a vizsgák előtt, meg anyámékkal. Dolgozni és pihenni jöttem ide az isten háta mögé — dűnnyögi a beosztott agronómus, s bekapcsolja a magnetofont.

A szoba megtelik az ABBA-együttes hangjával.

*

— Szeretnek, becsülnek. Nekem ettől nincs is többre szükségem, mert az ember csak akkor lehet igazán boldog, ha erzi, a környezete is elégedett vele — magyarázza G. Dénes tanár. Két és fél évtizede vezeti be a cs.-i nebulókat a tudományok titkaiba, s lelkesen újságolja, hogy akad már olyan gyerek is, akinek anyját szintén ő tanította a betűvetésre.

Tekintete a tanári szoba ablakának másik oldalára téved. Az udvaron szaladgáló gyerekeket figyel elgondolkodva, akik a nagyszünetben a télutó nyújtotta örömeiket habzsolják.

— Hozzászoktattam az embereket, hogy bármikor bármit kértek, igent mondtam.

Azt is megszokták, hogy jelentéktelen apróságokkal ne nagyon zavarkodjanak. Ilyenkor sem hagyta el száját egy „nem” sem, de megértették: a kérdésekkel is csinján illik bánni — mondja megcsócsálva a szavakat, s felemeli fejét, mert ezt kéri tanítványaitól is: ha hozzá beszélnek, vagy ők szólnak valakihez, szemtől-szembe tegyék.

— Nem mindenki ilyen — ellenkezem, sorolva a példákat idősebb, fiatalabb falusi értelmiségiekről, akik elzárkóznak a közéleti szerepléstől, csupán csak munkájuknak és családjuknak élnek.

— Előbb-utóbb rákényszerülnek. Az egyetemen nem tanítják senkinek, hogy a kisközségek lakói mennyire ragaszkodnak tanítóikhoz, legyen az pedagógus, agronómus, orvos vagy óvónő. Olyankor is tőlük várnak választ az őket foglalkoztató kérdésekre, amikor elegendő lenne fellapozni egy könyvet, vagy bekapcsolni a rádiót — dől ki belőle a válasz, mint lyukas zsákból a búza, s érdekes dolgot kezd fejtegetni. Hiányt emleget. Az elhivatottság hiányát, amely nem a szakmára vonatkozik, hanem a falu életében betöltött szerep felelősségének felismerésére.

— Aki lavórból mosdik, ivóvizért a harmadik szomszédba jár, s a téli estéken baltával gyűjtősnakvalót aprítgat, eleinte irigységtől sárga képpel gondol városi kollégáira, akiknek minden csak egy gombnyomás. Arra törekszik; minél előbb olyan körülmények közé jusson, s az energiába kerül, ha lépést szeretne tartani szakmai területen. Távol tudományos műhelyektől, eszmecséréktől elzárva — bizony dupla fáradság, így észre sem veszi, hogy a szomszéd már háromszor is hívta megkóstolni az új pálinkát...

G. Dénest már többször hívták. Nagyobb településre igazgatónak, szakfel-

ügyelőnek. Némi iróniával említi, hogy minden csalogatás későn érkezett. Azután, hogy megtalálta helyét abban a környezetben, ahol ma is él.

— Volt, amikor az asszony beszélt le, máskor arra gondoltam: ki írja majd a körzet tanácstagjának beszámolóját. Mert azt is én bütykölöm. S higgye el, jobban izgulok, amikor felolvassa harmincunk előtt, mint ő maga — emlit egyet a kapcsolatok közül, amelyek idefűzik.

Arcán kisimulnak a redők, amelyeket esztendőik rajzoltak finom esetvonalokkal.

— Nincs baj a fiatalabbakkal sem. Csak hát nem mindenki úgy érkezik az autóbusz végállomására, hogy itt is egyenrangú munkát végezhet a jobb körülményekhez képest. . .

Mert van, aki muszájból helyezkedik el, a pályázati rendszer könyörtelenségét átkozva, más csak kitérőnek véli a megállót.

— A falusiak megérzik, hogy kikre számíthatnak hosszabb távon!

A folyosón sétálgatunk, kétoldalt díszes keretekbe foglalt tablók. G. Dénes fényképe mindegyiken rajta. S boldog mosollyal mutogat: ebből katonatiszt lett, a másik üzemvezető a bányában, az ott, az a eingár lányka pedig az ötödik osztály főnöke.

Az udvaron ő vigyáz a srácokra.

*

Nyolc-tíz lépcsőfokot haladunk lefelé, esetlenül botorkálunk a koromsötétben, talpunk alatt kísértetiesen nyikorog a deszkapadló. B. Imre óvatosan tapogatja a falat, amíg végre megkönnyebbülve rálel a villanykapcsolóra. A plafon közepéről lelógó csupasz izzót huzat himbálja, árnyékunk vitustáncot jár a falakon. A helyiség olyan, mint tengerparti kiskocsmá matrózok ökölcsatája után. Szétdobált székek, a finom portól ezüstfehér és fenyveszöld színüket vesztett papírlampionok, egy hajdani újévköszöntés szégyenlős romjai.

— Ez volt az! — sóhajt az agrárklub egykori vezetője. — Azt, hogy értelmiségi klub, nem mertük hangoztatni, nehogy nagyképűnek tartsanak bennünket. Holott a hivatása az lett volna, hogy a faluban élő tanárok, a tsz-ben dolgozó vagy ipari üzemekbe járó mérnökök, technikusok havonta egy-két alkalommal itt találkozzanak. . .

Kezdetben ment is minden, mint a kárikacsapás. Vitakoztak a szocialista hazafiságról, előadást hallgattak a világúrkutatás legfrissebb fejleményeiről, a csalhatatlan bioritmusokról, filmankétokra gyűltek egybe. Férjek hozták asszonyaikat, még a nagyobb gyerekek is ott sündörögtek a pincében, amelyet közös munkával tettek barátságossá. Halványkékre me-

szeltek a falakat, rejtett világítást szereltek a gipszrubicból mintázott álmennyezet alá. A berendezéshez a tanács is hozzájárult néhány ezer forinttal. A kezdeményezést gyorsan szárnyaira kapta a szél, meggyeszerzte követendő példaként emlegették, dagadt is tőle a k.-iak melle. Fél év elteltével a kezdeti lelkesedés tüze hamvadni kezdett. Hol a gyermekek betegsége, hol túlóra, hol vizsgára készülődés, aratási kampánymunka szólt közbe.

— Utoljára tavaly szilveszterkor találkoztunk volna. Még azok sem jöttek el, akik befizettek virslire, italra — kesereg B. Imre. Fagyos este volt, hó pilinkelt, amikor házról házra kopogtatott. Szomorúan bandukolt vissza, mint akinek orra vérzik.

— Égett a képem a szégyentől, mint egy eleven fáklya. . .

Az utcáról hívott, be boldog-boldogtalan, velük mulatott együtt reggelig. Még egyszer összeült a klub vezetősége, órákig vitakoztak a kudarc okairól, sziporkázó ötleteket eregettek, hogy életet leheljenek az általuk csak tetszhalottnak vélt klubba.

— Az érveket azonban kénytelenek voltunk tudomásul venni. Mindenki elfogalt, sokat dolgozik, örül ha este ledőlhet a heverőre, öltönyét pizsamára cserélheti fel, elolvashatja az újságot. Mi volt még is a vonzó az elején? Az újszerűség, meg, hogy sokszor emlegettek bennünket — rágódik a klub volt vezetője.

Lekapcsolja a villanyt. A sötétség jótékony leple ismét eltakar. Csak a cigaretták parazsa villog, mint két apró szentjánosbogár.

*

Az orvosi rendelő épületét nehéz lenne eltéveszteni. Előtte a betonjárdán húszan-harmincan gubbasztanak, mint akik a maszkek pék ropogós cipóira várnak. Kicsi a várószoba, megszorul benne a levegő. A nap meg lassan korai rügyeket csal a kert kopasz ágaira. A rendelés kezdetéig még negyed óra.

— Így van ez majd mindennap — fogad már fehér köpenyben Sz. Nándor, körzeti orvos. Nem fiatal, koponyáján ősz fűtök is fehérlelenek. Másfél éve sincs, hogy megpályázta az üres állást, előtte kórházban dolgozott.

— Miért cserélte fel a nyugodtat a bizonytalannal?

— Ezt kérdezték a kollégák is. Egyik-másik anyagiassággal vádolt, mondván: biztos azért jövök körzetbe, mert ez egy kész aranybánya. Láthatta befelezővet, miféle „arany” terem erre — mondja eszendően, s leírhatatlan betegségek latin neveit sorolja.

— Meguntam az egyhangúságot, bár a kórtermekben sem panaszkodhattunk unalomra. Egy barátom beszélt rá, aki hason-

ló cipőben járt, s mióta falura került, alig ismerni rá. Kiegyensúlyozott, nyugodt. Amikor végigsétáltam vele a községen, csak ámultam-bámultam, mennyire tisztelik. Meg-megállt, mindenkihez volt néhány kedves szava. Általam ismeretlen unokák és nagymamák egészsége iránt érdeklődött. A kilométeres utat óra alatt tettük meg — magyarázza, mint aki magát is ismételtlen igazolni szeretné, hogy tudniillik választása helyes volt.

A faluban gyorsan megkedvelték. Ezen bátorodott fel, amikor egészségügyi felvilágosító előadásra vállalkozott télvíz idején. A tanácsházán viszont csak féltucatnyian ücsörögtek.

— Hát a többiek? — kérdezte kicsit kedvszegetten.

A jelenlevők hallgattak, amíg végül egyikük ki nem kottyantotta, hogy a moziban izgalmas film kockái peregnek.

— Akkor gyerünk oda mi is! — jött a hirtelen ötlet, s együtt mentek a kultúrház nagytermébe. Az orvos felment a gépházba, s kérte, hogy a szokásostól eltérően tartsanak tíz perc szünetet. Kiállt a vászon elé, s a telt ház előtt elmondta, hogyan védekezzenek a meghűléses betegségek ellen.

Vastapsot kapott.

*

A presszót nemrégiben alakították át, új függönyöket aggattak fel, kicserélték a berendezést is. A sarokba szerelt zenegép minden elnyelt kétforintos után ontja a melódiákat.

— Ez a mi fórumunk — mondja V. József, a helyi ipari szövetkezet műszaki vezetője. — Estőnként hazafelé ki-ki betér egy kupicára, kisfröccsre. Főként azonban beszélgetni, mert erre aztán egész nap nem jut az időből. . .

Délután a tornateremben voltak (nem a labdát rügták, ahhoz már öregnek tartják magukat, néha még az esti tévétorna is megerőltető), az új létesítmény tartozékainak felszerelésében segédkeztek. Műszakiak, szakmunkások.

— Ott nyüzsgöttek az építkezés elejétől, végéig. Éppen a leglényegesebb mozzanatonál hiányoztunk volna? Majd örülnek a gyerekeink — örvendezik felhevülve, mint aki forró vízben fürdött. Közben a munkatársak is az asztalhoz érkeznek. Élcelődve mesélik, hogy az egyik esztergályos még életében nem látott bordásfalat. Azt hitte, hogy létra.

— Én aztán elmagyaráztam neki — rikant egyet a magas szöke.

— Te? Meg te sem láttál eddig. Mit mondtál?

— Hogy ez az izé kemény valami, de az embert megedzi. . .

M. Szabó Gyula

Nyilas Balázs

Vidám esték balladája

Végre itt vagy. A Váci utcán.
Fél ötkor. Boldogan.
A ringó mellettközött soká
sajnálattom magam.
A Duna-parton sok bajom
rádtukmálom, majd jót veszekszem,
hogy te csak hallgatsz és megértesz,
s ez így örökké nem mehet, nem...
Aztán manzárdszobát, teret,
kutyákat nézek meg leverten:
hogy én előlem a világot
így rejti feneketlen lelkem!
De nyolckor újra víg leszek,
ha húsod, krumplid meg nem etted:
ezért még külön szeretem
veled az esti Budapestet.

Tízkor nálatok. Víg magunk.
Dugóhúzótkeresve.
(Hétkézi házért, telkekért
csudamód lelkesedve.)
Én tán szégyenlem, hogy nekünk
semmink nincsen, de nem veszélyes.

Örülünk tévének, zuhanynak,
egymás hűségés melegének.
Finom vonalú, karesú tested
kibomlik, kezdjük a szerelmet.
(Szép vagy, amikor élvezel,
ujjad a szádk csücskébe rejtéd.)
Aztán csókolva hónodat,
amíg a vállad meg-megreszket,
az ablakból még jó soká
nézzük az esti Budapestet.

Ajánlás:

Mit lelkizek, a puha ágyad,
a Margit-hídra szálló estet,
szeretem veled, jól tudod
az egész nyári Budapestet.

Karácsondi Imre

A szerelem

látod a szerelem itt áll megint
pupos hátát a resti-pultnak veti
és félszemével ledéren kacsint
de van egy másfajta szerelem
ő elsőosztályú szállodákban tölti napjait
és esténként a hallban üldögél
szoknyája el nem takarja combjait
cipője talpán kis cédula
ha elolvasod csuklás jön rád és
összefut szádban a nyál
a cetlin a mai éjszaka ára van
szédülsz proletár
mert hiába hántja hideg halomba
fémek fényttestű forgácsát az esztergakés
nem telik meg bukszád annyira
hogy futná — akár egyetlen
éjszakára is — az
elegáns szerelem bájjaira
marad a púpos és félszemű szerelem
ott a resti-pultnál
őt szereted és tűzmellű nőkről álmodozol
szédülsz proletár
holnap az esztergakés elédhántja
— mint eddig is annyiszor —
a JÖVŐ-be vetett bizalmat
mert amíg lesz esztergakés lesz szerelem
igaz hogy púpos meg félszemű
de lesz szerelem
a napok telnek
forog forog
a befogott anyag
és a Hotel Becsületben
hermelint ígér Leának
egy argentin lókereskedő

galgamácsai parasztfestőasszony

Világos rajztábla mögött egy sugárzóan értelmes szempár „néz velünk” szemben. Közben egyszerű kézzel megjelenik betűről betűre a film címe:
Vankóné Dudás Juli (kézalírás-sal) galgamácsai parasztfestőasszony.

A kimerevített fekete-fehér filmkocka, a tábla mögötti arc megmozdul: rajzolni kezd, majd ceruzát hegyez, vízbe márt egy szivacsot, és a nagy fehér fapannón lévő rajzát tisztítja a víz-es szivaccsal: „radíroz”. Kezében arányos kicsinyítésben a pannó-terv, amelynek alapján dolgozik. Ceruzájával egy női arcot formál.

1. Sej, lányok, lá-nyok de szépek nagy- tok es- te.
2. Sej, este, este de szép szerel- mes es- te.

Olyak, mint a te- a- ró- zsa le- ve- le.
De sze- relmes legény járt ut- at es- te.

Te- a- ró- zsa hullat- ja a le- ve- lét,
Le- hullt a te- a- ró- zsa le- ve- le,

Sej, sír a kislány, ha bekö- tük a fe- jét.
Sej, babám vállán alud- tam el az es- te.

Kodály Zoltán és Dudás Juli egy régi, elsárgult fényképen: kottát „olvasnak”.

Egy másik, 1966-ban készült képen Kodály és felesége, közepén Juli — az Egyetemi Színpadon rendezett előadás szünetében. A kamera tovább halad Juli szobájában. Körben a falakon bekeretezett fényképek: Juli 18 esztendőskorában, szülei-vel, galgamácsai házuk előtt. Egyedül mosolyogva a házuk udvarán. Karba tett kézzel ül, s huncut szemekkel figyel.

Szép csillagos ég ha bebo- rul, ki- de- rül.

Házunk előtt van egy lóca, rá ne ülj.

Ha rá- ülés is, jól vi- gáz, hogy le ne ass.

Vol- ta! szerelóm, de már nekem nem kellett.

A húszesztendős Dudás Juli, ugyancsak egy régi fényképen. Ma vagyont-járó kislányokat figyel, majd ugyanazt a jelenetet egy Dudás Juli-rajzon látjuk: kislányok egy pünkösdirózsával díszített botot a magasba tartva táncolnak.

Na vagyon, ma vagyon, pi- ros pünkösdi nap- ja.

Holnap lesz, holnap lesz a má- so- dik nap- ja.

Andri- as, bokré- tás, fele- séges jó tan- cos.

Jól fogd meg, jól fogd meg a torad kan- tar- jat.

Ne ti- porja, ne ta- pessa a pün- kösdi rózsát!

Hirtelen a halotti szertartásnak azok a képei kezdenek el peregni továbbra is fekete-fehérben, amelyeket Dudás Juli fiatalasszony korában készített:

- „A haldokló és az imátkozó asszonyok”
- „Kiss Ilona koporsóját viszik”
- „A halotti a ravatalon és az imátkozó asszonyok”
- „Nagy lány temetése”
- „Sírba eresztés”

Juli kezében a kis pannótervvel: méreget, igazít, ceruzájával tovább rajzolja az előtte lévő nagy pannót.

1. En is nőle- gony va- gyok.
2. En is szép ró- zsa vol- tam,

Már in- dult a- ka- rok,
Mig ch ellet- be vol- tam,

Most jő- jön a nászné- pem
De már most el- hervad- tam,

Szeme- vő me- nyegzőmre
Gyász ko- por- sóm- ba szálltam.

Scj, lagzi, lagzi lagzi lagzi, la-ko- da- lom.

Va- lunk is lesz de Scj, haj, ha ch azt a- ka- rom

Le- vd- ga- tom, de Scj, haj a roma- ring er- döt.

Scj, veric meg az loten, a tñit - len sze- re- tet.

ka- poszta, ka- poszta, te- li, nya- ri ka- poszta.

Ede- a- nyam na- za na- lam nélkül de ar- va

Az van a ka- poszta csipke's le- va- lere ra- ir- va:

Er- tel- vagyok rd- zsem három éves ka- to- na.

A hg- na- li csillag va- gog.

En meg a lag- zi- ban va- gog.

Scj, Jo- te- nem, de esd- gyellem,

Hogy reggel kell haza- mennem.

De ch aztat megteszem, haza- megyek lefekszem,

Kialu- szom maga- mad szep' ebende- sen.

Cin- ta- nyi- ron ha- rom vajos po- ga- csa.

Faj a - se, vem egy szép ma- csa - i lány- ra.

köszö- nem a- nyam, hogy fölne- vel- tél.

Er- tem annyi könnyet kiej- tet- teli,

De ch aztat vissza nem szolgál- lom,

Aldjon meg az Jo- ten, azt ki- va- nom.

Kétfős szoknyás asszony egy nagy kondérból kiönti a szennyes vizet. Négy asszony egy nagy asztalt cipel az udvaron: helyet készít a csirkekopasztáshoz.

A nagy gőzfelhőben a csirkek csupasz lába és az asszonyok fejkendője látható csak.

A négy asszony a nagy asztalon „teljes erejéből” tépi a csirkeket, a többiek kavariák a nagy kondérokban a húslevest, pörköltet.

Az éléskamra roskadásig telve: kalácsok, kenyerek állnak sorban. Számtalan tepsi túrósbéles várja, hogy megsüssék; borjúcombok, oldalasok lógnak, egy egész rúdnyi kolbász, több kondér rizs - tútelékek, két nagy teknő tőpött csirke.

Egy nagy kondérból három asszony gőzölgő húslevest önt; boroshordót mos egy férfikéz.

Dudás Juli a lakodalmi sátor díszítését irányítja.

A hentes egy jókora borjúcomb vágásához kését köszörüli.

Cifra „fékötös” asszonyok nagy izgalommal cukrot szórnak a frissen sült rétesre, majd a túrós rétesrel tell tálakkal, ringó szoknyáikban elindulnak a kamerával szemközt: a lakodalmi sátor felé.

Dudás Juli színes festménye: lakodalomra tálon tortákat hozó asszonyok.

Hirtelen megint fekete-fehér filmen peregnek tovább az „igazi” események: Juli nagy puszival fogadja mácsai vendégeit.

Egy sokszoknyás asszony kezében az ajándékos doboz, mellette a kezében lógat egy pár fekete magas sarkú cipőt (amelyben majd táncolni fog, ajándékba hozta?).

Erkeznek a vendégek sorban.

Dudás Júlia s férje (az örömszülők) zsebkendőikbe temelve arcukat, sírnak.

Lányuk, Etelka fehér ruhájában, lebegő fátylában a síró szülők, rokonok karájában áll. A búcsúzó dal végeztével megcsókolja anyját, apját, rokonait, s a násznagyba - unokabécsébe - belékarolva elindul a templom felé.

A menyasszony fehér fátylát
lebegteti a szél.

Lassú menet kíséri a fiatal párt a templomba. Az útkereszteződésnél egy pillanatra meg kell álljon a menet, mert egy traktor húz el mellettük nagy sietősen.

Templomhe-gyen megérkezte tő-lem az a-nyám:
 Szé-re-ted-e az u-ra-dat la-nyom ú-ga-zán?
 Ha már eddig mege-léged-tem ve-le,
 Már e-zu-tán párja le-szek ó-rók-re.

Vankóék: Dudás Juliék háza előtt a násznép s a zenészek (első sorban férfiak) bebocsátásra várnak. A kapu zárva.

Dudás Juli színes festményén, a menyasszonylopás jelenetén halad végig a kamera, majd ismét Vankóék portáján vagyunk, ahol a friss fiatalasszony a bebocsátásra váró legények gyűrűjéből kiválasztja újdonsült férjét, s a kapuban találkozva megcsókolják egymást. (A fiatalasszonyt így jelképesen elrabolta fiatal ura). A cigány ekkor rázendít, s elkezdődik a lakodalmi tánc. A cigányok vonójában lobognak a százások.

Az asszonyok összebújva beszélgetnek, többen körtáncot járnak. A valóságban táncolók s a színes festményen mulatók, táncolók váltakoznak egymással gyors egymásutánban.

1. Jónnek le-gé-nyék Las-san ha-lad-nak
 2. ki megy be-z-ébb? kuruc Fen az el-ső
 3. Rút vagy ki me-hetse, csúnya vagy te nem kelte,
 A Van-kóék háza dőlt megál-la-podnak,
 Meg a-ka-ja Etit csalmi, ma-gát csálja d.
 Te gye-re be Takács Pistá, te vagy a kedves.

Elkezdődik a menyasszonytánc! Elsőként Dudás Juli forgatja meg menyasszony-lányát, majd egy konytos fiatalasszony, s egy férfi táncol az új asszonnal.

Ismét egyik festményének részletét látjuk: százásokat dobálnak egy fonott kosárba.

Az ifjú asszony tovább táncol. Egy fiatal copfos lány ugrik a kör közepébe, folytatja a táncot a menyasszonnal, majd egy rövid hajú, vékony, magas flú próbál esárdásolni, akitől Juli kéri le lányát újra. Kacagva forognak: önfeledten táncolnak.

Hirtelen közbekép az egyik festményről: pirossal himzett felkendős leányfejek (G. M., V. E.) „nézik” nekünk háttal az önfeledt táncosokat. Konytos asszony pörgeti a menyasszonyt.

Dudás Juli megint beledob a fonott kosárba egy százast, s ő forgatja tovább — nagy kacagva — szép szőke lányát: Etelkát.

Szól meg a lakodalmi zene, de egyre halkabban halljuk már, s a esujtogatások is egyre halkulnak. Közben Juli kezét, s feszülő szeméit látjuk, amlint egy égővörös, jobbnő szoknya ráncait festi. A zene teljesen „kuszlik”, s csak a feszült esend „hallható”. A kamera végighalad Juli festékein, majd ismét eseti-el festő kezét látjuk a tavaszi nap sugarában.

Enyém a menyasszony, senki-nek sinoz pézse,
 Aki-nek van pézse, nyúljon a zse-be-be.
 Enyém a menyasszony, senki-nek sinoz pézse,
 A-ki-nek van pézse, nyúljon a zse-be-be.

Egy pillanatra a balatonfüredli Marina Szálló 13 emeletét látjuk, majd a fürdőző vendégeit a parton.

A szálló közös nagy ebédlőjét díszíti Juli 6 nagyméretű fapannója: az előre, az aratási koszorút vivő lányokra közelít rá a kamera.

A Marina-beli színes pannósorozat képei, s a hozzáillő máscai dalok váltakoznak, úsznak egymásra:

Tízeta búza búnak hajta a fe-jét
 Mert az ég-ből nem ön-tö-zik a tő-vel.
 Szőlj le harmat a tízeta búza száraz tő-ve-re,
 Mivel la-lattam egy-c-qa-z szé-re-té-re.

Lakodalmi menet, a menyaszony kelengyeladóját a lovas kocsin tetején viszik.

Zöld búzában, baráz-dában, szepes sél a pacsir-ta,
 kis ju-lis-ka a sei-ven szo-mo-rt-ja,
 Ne szomorítod kis ju-liska árva szíve-rod,
 Mert meglátod, nem-e-kérek halva találok enge-mód.

A Szent-Iváni tűzúgrást a mácsai réten a lányok nyári kör-tánca követi.

kék pántli-ka a ha-ris-nyám kö-tő-je,
 Gyáva le-gény, kinek nincs sze-re-tő-je,
 Né-kem is egy barna legény kö-nyö-rög,
 Jarna hozzád, de én-né-kem sosem köll.

Húsvéti locsolás. (Az egyetlen hely az országban, ahol a farsangi maskarázshoz hasonló ruhákban járnak a legények ház-ról házra, megünteni a lányokat.)

1. Farsang ha-rom napja-ka,
 2. El-múlt Farsang csi ha-gyok,
 nem vit-tél el a tánc-ba,
 A lé-nyek-nak bírt ha-gyok,
 Ha nem vit-tél a tánc-ba,
 De én-nékem nem ha-gyok,
 Nem én-tese meg húsvét-ra,
 Mert én most is vig va-gyok.

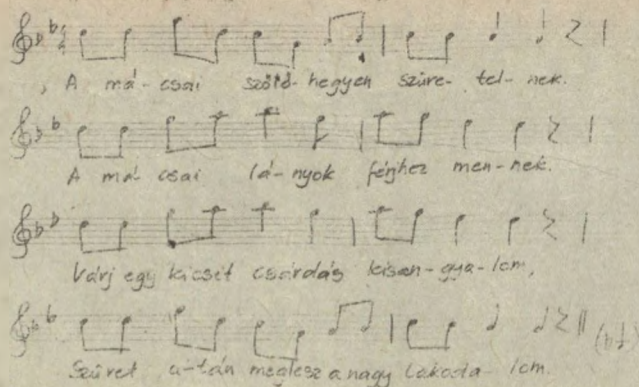

A képen a mácsai fonóház számtalan játéka elevenedik meg.

Be, be Panna, be be már,
 Gu-zsaly, orsó bom-lik már,
 Te meg kuruc Jós-ka haza már,
 A le-vaknak enni adni már.

Szüretel az egész falu: felnőttek, gyerekek.

Végül ismét a színpompás aratási menet, amivel a Juli-képek bemutatása kezdődött.

Dudás Juli galgamácsai házának udvarán: a földön rakja össze nagy fapannóját, ott tudja csak lemerni, összeilleszteni, a részleteket találatni. Amikor az utolsó pannórészt is leteszi: összeilleszti, megszólal a Juhász Ferenc poémáját mondó Balázs Lajos hangja: „Húsz éve őrzöm Vankó Imréné, Dudás Júlia egy színes rajzát, s amúlok el naponta üdeségén és tisztaságán. Gyermekkoromat őrzöm benne, közelgémet a földhöz, növényekhez, csontjaimat-átsütő csillagokhoz, a meszelés-szagú és betlehemes-csöngettyűs édes hang-szavú, aranybarkás, behavazott-arcú áhítatos nagy ünnepekhez, közelségemet a borhoz, babonákhoz, virágzó mámorokhoz, a termékenységhez, temetőhöz és a halálhoz. Ez a művészet mint a nép művészete, nem pávaszép-ség, tulipánször, vagy csillag-aranyomlás, hanem a virágzó és termékeny föld, ez a művészet

cselekvő akarat, a gyönyörűen tenyésző létezés megmaradás-vágya! A világ tele volt képiro-asszonyokkal és faragó-emberekkel, népballadák, dalokkal, teremtes- és halál-mitoszokkal és népmesékkel. Vigyázzunk, hogy ki ne haljanak az éneklő népek, a mitoszalkotó népek, a képiro-asszonyok és faragó-emberek, mert az ember hal ki velük. Őrizzük, gyűjtsük, terjesszük műveiket, tanuljunk tőlük, legyen eleven lelkünk eleven része a nép, léttől el nem különült művészete, amely önmagát mondja, mint a természet. S épp ezért bizonyossága a múltnak és a maradandóságának.”

Közben Juli ecsetjével, mint egy madár, ágról ágra: a nagy pannón részletről részletre jár, s igazít, szépít. Fentről totálképből látjuk az egész pannót, s magát Julit, sőtét ruhájában, amint guggol a táncoló figurák között, szinte beleoldva a földbe: a képek része lesz, csak festő ujjal világitanak.

Az istálló falához állított pannórészeket előbb az egyik repülő gólyának a szemén s feje búbján igazít egy-egy ecsetvonással, majd a másik gólyának festi, karikázza ki a szemét, amikor ennek is fejbúbjához ér ecsetjével: a kép kimerervedik.

Elindul a film Vége felirata:
Dramaturg: Zsugán István,
Hangmérnök: Nosek János. Vágó: Rigó Mária.
Fővilágosító: Vass József.
Gyártásvezető: dr. Paulusz Alajos.
Fényképezte: Ragályi Elemér és Pifilina József.
Írta és rendezte: Moldován Domokos.
Készült: 1968–69-ben a MAFILM 11 Dokumentumfilm Stúdiójában.

RÉSZLET A VANKÓNÉ DUDÁS JULIRÓL KÉSZÍTENDŐ SZÍNESFILM-FORGATÓKÖNYV TERVEZETÉNEK BEVEZETŐJÉBŐL

Budapesttől mindössze hatvan kilométerre, a gödöllői dombok között terül el Galgamácsa, s itt él Palócföld egyik leghíresebb parasztművésze: Vankóné Dudás Juli.

1966 őszén az ÚJ IRÁSBAN megjelent néhány rajza, s rövid tanulmányom művészetéről — valamint Juhász Ferenc hozzá írott poémája, amely terveim szerint e színes rövidfilmet is majd zárja. Két építész ezt olvasva, próbarajzok után, megbízást adott 85 négyzetméternyi fapannó elkészítésére, amit a balatonfüredi Hotel Marinában helyeznek majd el. A „freskó”-készítés alkalmából Dudás Julival készített színes filmriport aktualitását pedig egy valódi, mai mácsai lakodalom adja: október közepén lesz lányának, Etelkának az esküvője. A film tehát Vankóné Dudás Juli életének két nagy eseményéhez kötődne: leánya lakodalma és a balatonfüredi Hotel Marinában felállítandó fapannók elkészítése, megalkotása.

Számunkra ez jó alkalom volna, hogy egy esztendő alatt — 1968 őszétől 1969 nyaráig — végigkövethessük, „meglelhessük” Dudás Julit munka közben: a cinema-direct módszerét alkalmazva, meglepetésszerűen járnánk hozzá forgatni Galgamácsára.

A tervezett film tehát életének nagy eseményével, egyedüli gyermekének: Etelkának lakodalmaival kezdődne, ahol megismerhetjük a falut: Galgamácsát, ahol él s dolgozik, s amely művészetének kiapadhatatlan forrása, kincsestára.

A mai mácsai lakodalom csak méreteiben emlékeztet a hajdani parasztlakodalomokra, hiszen itt viseletben már csak az öregebbje

jár, a menyasszony kelengyéje kombinált bátor, nászajándékba pedig bundát, tv-t, hűtőszekrényt kap.

Galgamácsa régi lakodalma, Szent-Iváni tűzgrását, szüretét, fonóházát, húsvétját viszontláthatjuk majd hatszor-egyméteres fapannón, amely paraszti életüknek „égi mása”. Kepein az alakok nemcsak „mozognak”, hanem „beszélnek” is, szájukból tréfás mondatok, rigmusok „jönnek”, mint a középkori szentek szájából a „mondatszalogok”. Így a képeket látva szinte részeseivé válunk régi szokásaiknak.

Néhány elsőrangú régi rajza — Pünkösödölés, Halottsiratók-sorozata —, gyermek- s leánykorában készült fényképfelvételek idézik majd gyermekkorát, s emlékeztetnek Kodály tanár úrral való találkozásaira.

A filmben látható galgamácsai népszokások: „képek” alatt majd Dudás Juli s a galgamácsaiak énekelnek. Mindig az a dallam csendül fel a képek alatt, amelyet egyébként is szigorú „játékszabályaik” rendje szerint énekelnek.

A tervezett rövidfilm kép-zenei egységét Dudás Juli öntörvény-szerű művészete sugallja.

Dudás Julit jól ismerve, bízom e sokak számára különös világ felidézésekor, hogy az első ilyesfajta filmi-zenei próbálkozásunkat a MAFILM Híradó- és Dokumentumfilm-stúdiója is segíteni fogja.

Budapest, 1968. október 15.

A forgatást október 18-án elkezdhettük, az esküvő 19-én volt Galgamácsán.

Moldován Domokos

Bezzeg János

Kezemben

hófehér rózsza

lábam ha roskad
zászlós hitemet szél is
ha cibálja
jövök én jövök
a csillagvacogtató éjszakában
senki idejében
meztelenül
mégis sohase-fázva
jövök szerelem-szeretetten
vándorbotom hófehér rózsza
ajtót ha nyitok
álmotokat is eljátszom

kezemben hófehér rózsza

Asszony-arcú föltámadás

Önmagad krisztusa szomorú suhanc ki
voltál magad elárulva parttalan zuhanással
örökös hóhullásban nem múltó télben —
most micsoda karok ragadnak mégis
micsoda kezek sugaras combok közé
egész az örökös nyárig
micsoda test hív szeretőjének
napról napra éjszakáról éjszakára
megtalált hazád
s micsoda szemek nyitják rád a hajnalt
hogyan felejtet minden veszteségedet
mit még elveszteni se volt idő
hogyan egyetlen szerelmes földrengéssé
változik ez a nyár
hol még a csöndnek is asszony-arca van

Tamás István

Cséphadarók

kereszt-
útkaparók
törvénye szerint élünk
Garádicsok menyegzős
mennyekbe vivő kaptatója
menetelésünkre
szirmokkal hintve
s kétoldalt biccentő
papsipkákkal szogott
díszszázadban mikor
feldübörög
délceg iszkolásunk

Betájoltan
vedlik a feslett parádé
Vezényszavak
csattannak imáinkban
az angyalok arcán

Lelkes Miklós

Érdek

Mikor megannyi mérce
a mérést megtagadta —
kacsint az öreg Érdek,
érdekek öregapja.

Mikor megannyi szem már
csak úgy tesz, mintha nézne —
nem hág érdemes érdek
más érdek tyúkszemére.

Mikor megannyi száj már
forró kását kerülget,
vagy zsíros fénnel hallgat:
nagyot böffent az ünnep.

s akkor szemek csukódnak,
akkor mércék nem mérnek,
mosolyok cinkosodnak,
fityegtetik az érmet.

az érdek, érdek, érdek
közérdeket temetve
(„szegény rokon!”) — a koncát
csak falja, falja egyre. . .

Útközben

A porba ülteti a nyár
alkonyégtollú tyúkjait.
Ujjhegyre égő lepke száll —
virít, virít és elvirít.

Ó érdemes-e menni még
bőrökön át és csöndeken,
kék karika-tánc, nagy varázs,
a csend, ha fenn, a csend, ha lenn?

Ha gögös csillag nem bocsájt,
csak ragyog, ragyog, elragyog?
Ha szívem üt, fáj, félreüt?
Én is gögösen hallgatok.

Az útjaim: a kútjaim.
Szomjanhalnék: ezért megyek.
Hirtelen felismert világ
temet, temet — s ha eltemet?

Átfúj rajtam gyöngyszárnyú szél
s a nagy vizen világlanak
boldog tükrök mélyébe zárt
nyüzgő, aranyszín darazsak.

Égszemű tó, még szállj velem!
Csend-vízben csengők csengenek.
Tűnő alkony pezsdít, kiolt
csengő, csengő cseppeket.

A porba tyúk ül és sötét
és fáradt, vándor mozdulat.
Hunyt szemekben új csillagok
csillagzanak, virágzanak.

Vihar Béla (1908—1978)

Kedves Barátaink, Végh Miklós
és Csongrády Béla!

Hadd köszönjem meg mindnyájuknak
azokat az ünnepi szavakat, amelyekkel
a gyermekkorom színhelye, Nógrád
néviben megtiszteltetek egy szavak
közmondás névint a szülőföld hang-
ját meg a süket is megkérdeje. Nos,
én a Ti tolmácsolásotok keresztül kisért
három, a hajdani Szécsény üzenetét vil-
lám hallani. Köszönöm, nagyon köszönöm,
hogy a magatokénak vallotok, mint
ahogy én is lírámban, bensőmben hordom
a Palócföld tájainak jegyeit. Amíg sorsom engedi,
szeretnék méltó lenni a bizalomra. Valamennyiőtöket
szeretettel ölel, igaz
hívetek:

1978. XI. 20. Vihar Béla

Hetvenedik születésnapján s magas kitüntetések alkalmából
tisztelgő levelünkkel megkeresvén, úgyszólván postafordultával
érkezett Tőle a válasz: „Nagyon köszönöm a jókívánásokat,
különösképpen a Nógrád megyéből, az első eszmélésem színhe-
lyéről érkezöt... mert számos írásomban adtam kifejezést an-
nak, hogy az Ipoly menti táj fia vagyok”.

Tudván tudtuk, nem széptevés ez: Vihar Béla mindig is Nógrádot
vallotta szülőföldjei legkedvesebbikének, a Palócföld már első
évfolyamaiban, a hatvanas évek elején rangos és rendszeres
szerzőinek sorához számíthatta; s ha az évek múltával egyre
gyérültek is a személyes találkozások alkalmai, szaporodtak
azonban a szerkesztőség címére érkező levelek, s azok „betét-
jeként” egy-egy újabb Vihar-vers is.

Súlyozott felelősséggel tartotta számon gyökereit, lételeme
volt, hogy úton-útfélen szembesülhessen szeretteinek, tisztelői-
nek, kritikusaival inspiráló dicséretével, fenntartásaival, hogy
kis és nagy számvetésekre kényszerüljön és kényszerítsen. Nem
számítódott a honi lírát meghatározó nagyságrendű költők so-
rába, de életérzékeny, tapasztalatai gazdagodtával életművét
egyre nemesíteni képes poéta volt — fokozatosan tisztuló, kris-
tályosodó költészete a tanú rá, hogy az alkotóban még rejlő
értékek végső kimunkálásához szükséges éveket tagadott meg a
sors Vihar Bélától.

November közepén kapta kézhez a Palócföld ötödik számát,
melyben Őt köszöntő szavaink és versei közlése mellett méltat-
tuk legutóbbi kötetét is. Halála előtt néhány nappal, november
20-án kelt (alább közölt) levelére válaszolni már csak véglege-
sen megkésve vehettük volna kézbe a tollat.

„Kedves barátaim, Végh Miklós és
Csongrády Béla!

Hadd köszönjem meg mindnyájatoknak azokat az ünnepi
szavakat, amelyekkel gyermekkorom színhelye, Nógrád nevé-
ben megtiszteltetek. Egy spanyol közmondás szerint a szülőföld
harangját még a süket is meghallja. Nos, én a Ti tolmácsoláso-
tokon keresztül kisebb hazám, a hajdani Szécsény üzenetét vél-
tem hallani. Köszönöm, nagyon köszönöm, hogy a magatokénak
vallotok, mint ahogy én is lírámban, bensőmben hordom a
Palócföld tájainak jegyeit. Amíg sorsom engedi, szeretnék méltó
lenni a bizalomra. Valamennyiőtöket szeretettel ölel, igaz
hívetek:

Vihar Béla”

1978. XI. 20.

Vihar Béla

Az este csöndjében

Már alkonyodott, midőn hirtelen
rádöbbsentem, hogy itt vannak velem,
az élőknel is többen: mindenütt,
az egész világ teli van velük;
pillantásukkal néz rám az anyag:
köröskörül holtak tolonganak.
Halottak szeme: fű, fa, milliárd
sejthalmazából így figyel reád;
amerre fordulsz, mind egyként rokon:
ősök serege ring a lombokon.

A téglafalból is ők intenek,
a mesterek és a névtelenek.
Kezükből ház lett, párkányzat, orom,
felszökkenő hid, merengő torony.
Mennyi örökség, mily gigászi had,
tengerré duzzadt hány tapasztalat,
újítás, eszme, könyv, szobor, zene:
létük értelme és üzenete.
A tiéd, vedd át! — nyújtják, íme, ők,
megostromolva bennünk a jövőt.
Övék a szó is, mely kél nyelvemen,
tőlük való az arcom, a szemem,
felboronganak a homlokomon:
ők hordoztak, s most őket hordozom.

Nincsen halál, hol teremtés fakad:
villámként zengett már e gondolat,
s látni véltem: ezernyi nemzedék
a munkában feloldva életét
felém tekint a tárgyak, eszközök,
formák, szerszámok sorai mögött,
mert akivel a világ alakul,
az már nem múlik el nyomtalanul.
Lám, így élnek ők, és én az vagyok,
amit belőlük tovább juttatok,
és csupán annyit ér az életem,
ahogy örökük gyarapszik velem.

Súrolófényben

BESZÉLGETÉS MOLDOVÁN DOMOKOSSAL

— Aki figyeli a munkásságodat, a *Halottlátó* című filmeddel minőségi ugrást érzekelt: pályává állt össze eddigi tevékenységed. Indulásod idején ilyen karakterű pályát álmodtál-e magadnak?

— Az ember a kezdet kezdetén nagyon tudja, mit akar — vagy nem tudja. Én az előbbiekké közé tartozom. Azt hiszem, mindenféle pályán álmodtam, vágyakkal indul el az ember; olykor ködös álmokkal, de mindenképpen álmodtam. Csak hát a filmezés kemény pálya, amit csinálni kell, semmi sem adódik magától. Nagyon-nagyon hosszú ideig, olykor évekig járok utána mindennek, amíg valamit elkészítek. Bulldogtermészetem van. Eppen a napokban, miközben a forgatókönyveimből állítok össze kötetet, szedtem elő a levelezésemet (minden filmem levelezési anyagának külön dossziéja van), s nézegettem, hogy egy-egy oldalért, egy-egy szövegért vagy ruhadarabért (például a fehér gyászruháért, fonott koporsóért) mennyit leveleztem... Egyszerűen dolgozni kell. Lehet, hogy ez családi hagyomány nálunk. Borzasztóan szeretett dolgozni az egész család. Rettenő ambíciózusak voltak a maguk kis munkájában. Amit csinált, azt mindenki nagyon, úgy istenigazából szeretett csinálni, és nagyon pontosan csinálta. A munka csodákra képes.

— Nagyon megtisztelő számomra, hogy azt mondod: „aki figyeli a pályádat”... Mert a rövidfilmek jelentőségét legfeljebb az olykor-olykor megjelenő kritikák méltatják. Én pedig eddig rövidfilmeket készítettem, s ezért a figyelem sem irányulhatott rám erősebben. Sok ilyen korú és hasonló foglalkozású fiatal ember, mint te, figyel a rövidfilmekre. Persze ez nagyon szűk kör, kevesen vannak, akik a rövidfilmek üzenetét, sugallatát egyáltalán felfogják. Sokkal jobban ismerik mind a magyar, mind a más nemzetiségű rövidfilmek munkásságát és filmjeit külföldön, mint itthon. Velem is hasonló a helyzet. Sokkal hamarabb kaptam külföldön díjat, mint itthon. Leszámítva az 1968-as szegedi filmszemle díját, amelyet Jancsónak köszönhetek. Voltaképpen ő indított el a pályán: 1966—68. között készítettem el a *Magyar parasztfestők nyomában* című háromrészes kis televíziós sorozatot, erre kaptam a díjat.

Ugyancsak Jancsó javasolta az akkori dokumentumfilm-stúdióknak, hogy „itt van egy megszállott fiatal ember, adjatok neki lehetőséget”. Akkor került oda Zsugán István dramaturgnak, és elindított néhány fiatal, illetve olyan programot állított össze, amelyben helyet kaptak a legnagyobb nevek és a legkezdőbbek is, mint amilyen én is voltam. Tehát lehetőséget kaptam! Akkor készítettem el a *Dudás Juli* című filmet (1968—69-ben).

Jóllehet, én a *Halálnak halálával halsz* című forgatókönyvvel mentem Zsugán Istvánhoz, s mondtam, hogy nézze meg, ezt szeretném. akkor már a gyűjtésim, motívumfotóim megvoltak, s azt a választ kaptam, hogy igen, ez nagyon érdekes, nagyon izgalmas, de olyan furcsa és olyan különös most még — 1969-ben —, kezdjek inkább valami biztosabbal a filmgyárban. Mondtam: jó, *Dudás Juli* most csinálja a Hotel Marina számára a freskóit, róla szeretnék filmet. A kis parasztfestők tv-sorozatának is Juliról készült az utolsó darabja, de nem baj, most egyet lépünk, és azt mutatjuk meg, hogy Juli nemcsak kis rajzokat tud csinálni, hanem nagyméretű képeket is. Egy even keresztül követjük őt.

Szerencsénk volt. Mert ami a legfontosabb: egy igazi műcsai lakodalmat is felvehettünk, ugyanis 69 őszén volt *Dudás Juli* lányának lakodalma. Tehát a valóság és annak „égi mása”, ami végül is Juli képein megjelenik, együtt került filmszalagra. Amit ebben a filmben úgy éreztem, hogy új, ezt én találtam ki, az a film zenei és képi egysege. Olyan értelemben, hogy amit látok Juli festményein, meg a filmképen, és amit hallok, az mindig ugyanaz. Tehát, ha lakodalmi képet látok, akkor galgamácsi lakodalmi dal csendül fel; ha pünkösdölőt látok, vagy *Ma nagyon-járókat*, vagy bethlemeseket, vagy sirtókat, ugyanígy. És ez, azt hiszem, eieg kerekké formálta a filmet. A végén felhangzik Juhász Ferenc hitvallása, amit Juliról írt, s azt magam is vállalom. Ezért is mondtam Balázsvitással a szöveget, hogy egy velem egykorú hangján hallja a néző. Végül is ezzel szép befejezés sikeredett.

— Forgatókönyveidet sorra közlik a folyóiratok — mint azt teszik most mi is a *Dudás Julival* —, nemcsak itthon, hanem például az erdélyi *Korunkban*, a jugoszláviai *Hídban* s a *Rómában* megjelenő **UNGHERIA** OGGI-ban is. Mi ösztönöz ezek megjelentetésére — olykor sok éves késéssel —, majd kötetbe gyűjtésére?

— Erre boldogan válaszolok. Nézd, rém egyszerű dologból kell kiindulni. A filmek forgalmazása olyan, amilyen. Ezen sokat változtatni...? Olykor lehet, olykor nem. Egyszóval a filmek megjelennek, majd eltűnnek, s nincs tovább — raktárba kerülnek, elégnak, elgurulnak, felrobbannak, mit tudom én! Bármilyen történhet velük. Viszont ezeken a szalagokon mégis valamiféle üzenet van hozzá, hozzá, bárkihez, az emberekhez, magyarokhoz és nem magyarokhoz; és hát ezeket valahogy meg kellene menteni. A forgatókönyvek folyóirat-publikációjával is az a baj, hogy csak egy-két hónapos életük van, aztán azokat is eltűzeli az ember, meg elajándékozza, elküldi külföl-

dön élő barátainak. Én legalábbis küldözgetem mindenhová. Tehát ezek is eltűnnek. Mégis fontosnak tartom a forgatókönyvek megjelenését folyóiratokban — a filmmel egyidőben —, mert a magyar könyvkiadásban kevés lehetőség van arra, hogy kötet is megjelenjen.

Forgatókönyveim kévsé láttak napvilágot, általában a filmek után. A *Halottlátó* kivételével, amit a *Kortárs* közölt. Kovács Sándor Ivánnak adtam oda, elolvasta és felismerte fontosságát. Lévéni irodalmi lap főszerkesztője, így ő elsősorban a szöveget nézte, s a szöveg borzasztóan tetszett neki. Lehozta teljes egészében, fényképekkel, és mondta, hogy várja a következőt. Ez nagyon jól esett.

Valóban — a *Halottlátó* szövege önmagában is izgalmas. Ezért is akarom, hogy legyen más formában is kézbevehető. Persze, hiú ábránd volna azt gondolni, hogy a kötet, bármilyen szépen és atraktívan csináljuk is meg — a Gondolat Kiadó nagyszerű, fiatal munkatársaival —, teljesértékűen felidézheti a filmet. Mint mondtam, hosszadalmasan készülök fel filmjeimre. Sőt, a filmek elkészítése után is levelezek a hőseimmel, intézem családi ügyes-bajos dolgait. A kötetben az lesz a plussz, hogy a gyűjtőutakat, a családokba való beépülésemet, kapcsolataim utóéletét mutatom meg fotókon, leveleken, magnófelvételeken keresztül. Az a terv, hogy ez év karácsonyára megjelenik a könyv. Mintegy összegzése lesz eddigi tevékenységemnek.

— Hasonlóra már volt példa a pályádon, hiszen a kecskeméti „naiv múzeum” megalapításával egyedülálló gyűjtőmunkát összegeztél.

— Ez is a szegedi filmszemle díjának köszönhető. Akkor figyeltek föl rám a kecskeméti, hívtak meg a filmjeimmel, és kérték, hogy rendezek egy kiállítás is. Igazán nagyszerű segítőtársakra lettem. Ennek hatására ajánlottam fel a gyűjtésemet egy létesítendő „naiv múzeum” alapjául. Az újjáalakult Forrás első számában az alapító levélem meg is jelent. Ortutay Gyula írt hozzá néhány oldalnyi javaslatot. Mindenki boldog volt, aztán úgy maradt a dolog 2—3 évig. Ezért szörnyen megsértődtem. Akkor Kecskemét meg egy kis, álmos alföldi városka volt. Ekkor került oda dr. Romány Pál, a mostani mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter, első titkárnak, aki minden útnak és jónak patrónusa volt. Minden régi alvó ügyet megmozgatott, tovább billentett. Neki köszönhető, hogy a gyűjtemény végül is otthonra talált Kecskeméten. A gyűjteményért egy fillért sem kértem és kaptam — pontosan azért, hogy a hivatalos intézkedések során nagy szám lehessen. Ne mondassák azt: pénzt kap érte, azért csinálja. Akkor erre és így volt szüksége a magyar naiv művészetnek. Így volt etikus, így volt szép; úgy éreztem, így kell csinálni.

Évekig lejtartam rendezni az anyagot. Ebben az időszakban hívtak meg Zágrába a gyűjteményt. Kecskeméten még be sem volt mutatva az anyag, már külföldre turnézattam. Rögtön lehetett látni, hogy ebben fantasztikus lehetőség van. A nemzetközi összehasonlításból kitűnt, hogy erős a magyar naiv művészet. Eppen attól, annál fogva, mert természetes konzerválódásnak volt kitéve évtizedeken át, nem történt meg az, ami a jugoszlávoknál és másutt, hogy a divat felhigitotta. A magyar anyag várta a felfedeztetést. Igaz, azóta nálunk is divat lett belőle.

Ennek az időszaknak a végén, 1974—76 között készítettem a *Magyar naiv művészek* című tízrészes tv-filmet. Ezzel is helyretérve a kérdést, mert mielőtt Magyarországon valami megjelenik a televízió képernyőjén, az már ügy, az már jelentős dolog. A palóc föld egyik jeles művészt is bemutatam, nevezetesen Balázs Jánost — a sorozat egyik legszebb darabja lett. Nagyon ihletett szöveget mondott az öreg. Meglepelt, mint mindenkit, az olvasottsága. Hoztam neki szegkovács cigánymeséket, ami akkoriban jelent meg, és Weöres Sándor *Psychéjé*t, lévén *Psyché* Weöres szerint „állítólag” Szindél cigánykirály leszármazottja, királykisasszony. Azt mondta, hogy a meséket feltétlenül elolvassa, és a *Psyché* is nagyon érdekl. de arra kért, mást már ne hozzak neki, mert ő már annyit olvasott egész életében, ez már neki elegendő. Özröm ezt a kedves mondatát. Magnón is van egy hosszú beszélgetésem vele. Filmben főként arra voltam kíváncsi, mi a véleménye egyfelől a maga munkájáról, másfelől: hogyan látja a cigányság sorsát és helyzetét. Nagyon őszintén, meglepően válaszolt...

— Elégedett vagy-e azzal a tudományos munkával, ami nagyszerű múzeumalapítási gesztusod óta beindult?

— Az első hazai, naiv művészekről szóló, kicsit összefoglaló tudományos munkát én írtam, ha lehet ezt mondani: tudniillik az egyetemi diplomadolgozatomat Ortutaynál és Dömötör Teklánál írtam (néprajz szakot is végeztem, a filmművészeti főiskolával párhuzamosan) — a magyar naiv művészekről. Azóta persze több cikk is napvilágot látott.

Most Bánszky Pál került a naivgyűjtemény élére. Véleményt mondani ilyen rövid idő eltelével — hiszen 1976-ban nyílt meg tulajdonképpen a múzeum — nem lehet. Egy múzeum életében és a tudományos munka szempontjából ennyi idő szinte semmi. Hiszen még csak most eszmélnek.

Kért a kecskeméti tanács, hogy vállaljam el a gyűjtemény gondozását, feldolgozását, de azt mondtam, ez lehetetlen. Nekem filmet kell csinálni. Majd ha öreg leszek, nagyon öreg, akkor talán beülök egy múzeumba. De ez nekem most még kevés. Nekem az volt a feladat és a küldetésem, hogy megalapítsam a múzeumot, filmjeim-

mel, írásaimmal, nyilatkozataimmal felhívjam a figyelmet a magyar naiv művészetre. Ezt elvégeztem, a múzeum megvan. Most már csak be kell leltározni az eddig gyűjtött és kapott anyagot, csinálni kell, dolgozni kell tovább.

— **Filmjeid számomra csak első látásra néprajziak. Az a benyomásom, mintha valójában azt mondanád, hogy az irracionális népbetegség.**

— Feltétlenül szép népbetegség. Mert mese nélkül és álom nélkül az ember élete értelmetlen és céltalan lenne. Pontosán attól szebb az életünk, hogy vágyaink vannak, hogy olyan dolgokat képzelünk el, amit csak elképzelni lehet.

— **Bocsáss meg, de a filmjeidben nem szépelegsz.**

— Szívem szerint szépelegnék. (Ez vicc, persze.) De van az álomnak és a vágyaknak egy másik típusa is, mint amiről az előbb beszéltem. Ez viszont kigyomlálandó az emberek lelki életéből. Ha már tüzzel-vassal nem lehet kiirtani, az értelemre és az érzelmre kell valahogy hatnunk, nagyon célirányosan megmutatva az embereknek, miről is van szó. Gondolok itt a *Halottlátóra* például. Nagyon nehéz volt megállni, hogy ne csináljak benne képileg is örületeket. Nagyon nehéz volt szigorúan csak a valóságnál maradnom. De nem tehettem mást.

Miről van szó például Jolánka esetében? Ugye, ül egy nő, gondosan elkészített frizurával, a fülében klipsszel, ujján aranygyűrűvel, magasnyakú selyemruhában egy modern variabútor előtt, az asztalán művirágok, kis faszelence, amiből a rózsafüzerét veszi elő. Egyszóval modern, mai 70-es évekhez illő környezetben. És akkor elkezd beszélni az ott ülő hozzátartozók halottairól. Ez már magában iszonyú. Tehát, amit látok, az a mai napi valóság, amit hallok, az pedig valami örület. S ez a kettősség adja a filmnek azt a különös, szürrealista élet, mintegy súrolófénybe kerül a valóságos kép, s Jolánka szürrealistának mondható szövege is. Jöhet, erre lehetne dobni még egy lapáttal, de akkor már elveszítené a hitelét és a valóságerejét, nem úgy szólna az emberekhez, ahogy én szeretném, tehát nem azt a hatást érném el vele, ami a célom volt. Itt most, tegnap, a karancslapujtói filmankéton kérdezett rá valaki, nagyon okosan, hogy az emberek csodát vártak a filmtől, mégis valahogy nagyon valóságosnak tűnik az egész, és ez nem zavar-e engem, nem akartam-e valami örületet belevinni? Igen, mondtam, megpróbáltam. A film elején két asszony elmeséli, hogy kapta Jolánka a tudományát, tudniillik lepedőben húzogatták az ördögök a határban. Az a naturalista elképzelésem volt, hogy az a két asszony, aki ezt mesélte nekem, csinálja is meg. Mozogjanak úgy, szaladjanak úgy a lepedővel, ahogy ők elképzelik. A két asszony el is játszotta. Naplementekor vettük fel egy domboldalban. Bábút tettünk a lepedőbe, mintha az lenne Jolánka, azzal szaladoztak, körkódtak. Fantasztikus volt képileg.

— **Ez a Szerelmi varázslások harmatgyűjtő jelenetével analóg lett volna.**

— Pontosán. Csak a *Szerelmi varázslások* jelenete koreografált volt. Amit tehát Karancslapujtón számon kértek tőlem, megpróbáltam. Bevágtam, de az anyag kilökte magából ezt a jelenetet. Mégsem volt haszontalan a próbálkozás, mert ezekkel a filmekkel a háttér mögött nagyobb hitelem lesz a szürrealis jeleneteimmel is, ha egy hasonló témájú filmet fogok készíteni.

Ami pedig a népbetegséget illeti: ez nagyon komplex kérdés. Mert csupán bizonyos rétegek esetében beszélhetünk erről.

— **Tehát nem engedhetők meg azok a túlzó általánosítások, amelyek olykor felmerültek a Halottlátó kapcsán?**

Ez ostobaság. Mert nemcsak Jolánkában hívő és Jolánkához járó rétegek élnek minálunk. Meglepő persze az a tömeg, ami naponta összegyűlt nála... A film bemutatása után már nem szívesen beszélt.

A tv-bemutató után pedig, mint a lift, lezuhant a látogatottsága. Most már nem is beszél. Nem hinném, hogy a népbetegség elmúlt, és azért nem jarnak hozzá, mert a tv-bemutatóval hályogot operáltam, és kinyílt a szemük, megnyílt az agyuk. Titkon remélem, persze. De ugyanolyan ködlovagságnak is gondolom, hogy ebben komolyan higgyek. Mert nem érhettem el akkora eredményt, amekkorának látszik. Bizonyos vagyok benne, hogy sokan hisznek még Jolánkának. Viszont sokakat megingattam — és ez már óriási dolog. És ami a legfontosabb: *fogalomná vált Jolánka személye*. Tehát mihelyt kimondják, hogy „halottlátó”, mindenkinek a film jut eszébe. Az a furcsa csavar, ami abból a különösségből adódik, ahogy ő él, s ahogy „dolgozik”, hülyíti a népet. Rengeteg szóösszetétel született (élőlátó, góllátó stb.) a sporténájútól a gazdaságpolitikáig. Nemcsak jól nevetnek ezeken az emberek, hanem egy gondolkodásmódra is figyelmezteti őket. Arra, amit a film példázott, amit a film mutatott meg.

Itt kell beszélnem arról is, hogy Jolánkának miért volt nagyobb a klientúrája, mint a markazi halottlátónak, vagy másoknak. Tudnunk kell, hogy a halottlátás népi mesterség, a paraszti szokásrendszer szerves tartozéka volt. A parasztember egyik stációja a halál után a halottlátó felkeresése volt, megtudni, mit üzen a halott. Ha üzent, végleg lezáródott a dolog, helyére tette magában hozzátartozója elvesztését. A megnyugváshoz azonban a halottlátó elhithető képessége kellett. Jolánkában pedig lehet hinni. Miért? Mert megtestesíti mindazt, ami a mai falun élő embernek is vágya. Mert mi a vágya?

Legyen szép haza, 10—12 lépcsővel (de legalább kettővel több mint a szomszédnak), legyen olyan szép ruhája, mint Jolánkának, és klip-sze, bundája, szép táskája, nem tudom én, kicsodája; no és kocsija. Azaz: jól éljen. Mindenki ezt szeretné. Jolánkát szidják is, irigylik is a faluban azért, amiért jól él. A kliensei számára viszont ő jelkép! Ő nem egy kicsi, ronda, vén boszorkány, akit ha meglegyintenek, el-ájul. Jolánka követendő példa. Mint egy kisiparos. Jól él, hozzá érdemes menni, csak igazat mondhat ilyen lakásban, ilyen szobában; ő nem elmebeteg vagy boszorkány. Ő a halottlátó. A vidéki emberek szemében egy fontos státus. Plusz: ő nem hisz a babonákban. Csak a halottlátásban. És ez annyira racionális, annyira imponáló attitűd. Tehát nem elhanyagolható szempont, hogy Jolánka prototípusa annak, amit az emberek anyagilag is szeretnének elérni. Az más dolog, hogy ő még halottat is lát.

Nem olyan egyszerű a család kérdése sem. Én ugyanis a filmemben nem „csalózom le”, mint ahogy sok újság és sok mindenki teszi. Én csak megmutatom. Nem mondom róla ebben a vonatkozásban ilyen egyértelmű véleményt. Bár a film végkifejlete teljesen egyértelmű. Jolánkának is egyfajta archaikus, hagyományba ágyazott tudata van. Voltaképpen végigcsinálta a szükséges ceremóniákat, mielőtt elkezdte a jóslást. Például ő is harmadnapra kelt fel betegágyából, mint ahogy Krisztus is feltámadt. Tehát minden olyan elemhez és a szakrális kultúra olyan fordulataihoz kötötte halottlátó képességét, mint a hagyományos paraszti kultúra halottlátói. Megkomponálta az egészet. Nem szabad elfelejteni, hogy kezdetben hittel telve csinálta. Az más kérdés, hogy a pénznek nincs szaga, s a pénz nagyon jól jön, aminek folytán rá is kapcsolott, kommercializálódott. Talán már ma is tudja a lelke mélyén, hogy nem egészen fair dolog, amit csinál, csinált. Elkezdte, csinálta, s egy ponton túl már nem tudott disztingválni. Mégis imponáló maradt. Mert bizonyos szempontból erősebb személyiség, mint egy átlagember. Érzékenysége és merészsége, valamint annál az elhivatottságánál fogva, amit olykor a művészek is éreznek.

Engem mindig a személyiségek izgattak.

— **Gondolom, az Ortutay-féle iskolának a népi alkotó individuumból vallott nézetel hatására is.**

— Pontosán. Amit hát végül is a nagy orosz néprajzi iskola indított el, és aminek még a háború előtti időben vált Ortutay az egyik kiemelkedő hazai követőjévé. Ami a lényege ennek: az európai parasztság, s a magyar nép nem mindegyik tagja énekes, táncos, jól festő, jól rajzoló, hanem vannak közöttük személyiségek. A személyiség formáló hatására válnak kerek egészzé, organikus egységgé a népművészeti alkotások. Dudás Juli és a naiv művészek esetében is ugyanarról van szó. Egy-egy személyiség vonzáskörébe kerültem magam is. A *Halottlátó* is ezért kerékbebb film, mint a *Szerelmi varázslások*.

— **A Halottlátóval ráirányítottad a figyelmet a halál tényére, de nem foglalkoztál vele, mert nem ez volt a célkitűzésed. Ha olyan feladatot kaphatnál, mint amit a Bózsakállítás filmrendezője maga elé tűzött, vállalnád-e?**

— Tehát filmre venném-e a haldoklást, a halált? Örkeny István is ilyen filmet látott Amerikában... Biztos vállalnám, mert engem mindig a szerelem és a halál, az emberi lét meghatározói érdekelték. *Halálnak halálával halsz* című filmemben a leány felmaszirozza a halott legényt. A nép képzeletében is és az enyémekben is, sosem halunk meg. Mert a véges egyéni lét valamilyen formában mindig folytatódik. Vagy az utódokban, vagy abban, amit véghezvittem... Örkeny István a *Halottlátó* vitafilmjében nagyon szép és igaz szavakkal beszél arról, hogy miképpen kellene a halált szemlélnünk, mit is kellene tennünk azért, hogy a halál ne legyen olyan rettenetes, olyan borzalmas. A halál gondolatához hozzá kellene szoktatni az embereket. Az az érzésem, „halálkultúránk” nem elég tudatos. Úgy vagyunk vele, mint a szexualitással: évekkel ezelőtt tabutémának számított. Pedig beszélünk halálról is; az embereket fel kellene készítenünk rá. Érzelmileg, értelmileg fel kell készülnünk és fel kell készítenünk egymást. Társadalmi ünnepeket szervező irodák módszertani füzetkéinek szintjén ezt nem lehet elintézni.

— **Ezek után izgalmas lenne hallani arról, hogy milyen volt a Halottlátó külföldi fogadtatása? Mert mi magyar nézők — vagy legalábbis a közönség egy része — hajlamosak vagyunk arra, hogy rólunk készült problematikus filmek esetén azt képzeljük, külföldön „rossz bizonyítványt” fognak kiállítani rólunk.**

— Számos kritika jelent meg a *Halottlátóról*. Mégis inkább a személyes élményeimről beszélnék. A minden újra érzékeny hollandok és angolok hívtak meg elsőnek. Amszterdamban és Utrechtben olyan tisztán, okosan értelmezték a filmet, mintha itthon olvastam volna a Népszabadság, a Magyar Nemzet, vagy az Élet és Irodalom kritikáját, s nem Hollandiában lettem volna. A közönség a vitán hasonlóan reagált, s aztán mondtak hasonló holland esetet is. Londonban szintén sikere volt a filmnek, ez év februárjára újból meghívtak. Mannheimben a fesztivál közönsége látta. A németek nem tudták eldönteni a film feléig, valóság-e, vagy fikció. Ez persze a film szakmai részét dicséri. Mannheimben végigkacagták a filmnek azokat a részeit, amelyekeken itt Pesten, vagy valamelyik magyar faluban is kacagnak. A vitán is élénkek voltak. Felállt egy férfi, és azt mondta, nem kell úgy odalenni ettől, hogy Kelet-Európában, nevezetesen Magyarországon ez van; itt az NSZK-ban az emberek 30 százaléka hívő-babonás.

különbéle szekták tagjai. Angliában számtalan spiritiszta és egyéb ilyen típusú klub van. Olaszországban szövetsége van a babonásoknak. Kinn ez nem hat olyan nagyon furcsán, mint nálunk. Számításba kell vennünk azt a másfajta ideológiát, hitet, amelyben élnek.

Nyugati körtúrám 1978 szeptemberében, októberében csináltam. Karácsony előtt Varsóba hívtak, ahol a világhírű KWANT-klubban vetítettem és a Varsói Magyar Intézetben. Érdekes, hogy kik jöttek el: Wajda színészei, Lucyna Winnicka, a Mater Johanna alakítója, parapszichológus professzor és sok pszichológia szakos diák, s másfajta egyetemisták.

Mégis, nekem egy tápai parasztasszony fogalmazta meg érvényesen a tanulságot: „Hídat építeni és házat építeni sokkal könnyebb, mint tudatot. Köszönjük magának, hogy idehozta az igazságot, és nem nekünk kellett elmenni Putnokra.” Végül is, hiszem azt, hogy nem hiába vergődtem. A film tényleges hatására is hamarosan fény derül. Nagy feimérést végzett a televízió tömegkommunikációs kutatóközpontja, most folyik az adatok értékelése. Az ELTE-n a *Halott-látó* kapcsán készíti diplomadolgozatát egy negyedéves fiú. A folklór-személyiség születését járja körül. Ő hozta azt a hírt, hogy az egyik faluban azt beszélék, Jolánka megmondta, hol találják meg Chaplin

aranykoporsóját, s ezért cserébe visszakaptuk a magyar koronát. Vagy egy másik legenda: a tv-sek lent voltak Putnokon, Jolánka kalauzolta őket, filmet forgattak, s olyan jól sikerült, hogy több budapesti színház szerződést ajánlott Jolánkának. Jellemző, mire éreznek rá az emberek. Tudat alatt helyére teszik Jolánka tevékenységét: színészi teljesítménynek minősítik. Valójában az is az igazság, hogy Jolánka „színészi munkát” végez. Naponta számtalan kis helyzetgyakorlatot, kis szerepeket játszik el az embereknek az emberekkel.

— **Játékfilmet készülsz rendezni. Olvastam a cselekményvázlatot. Szólj róla pár szót!**

— A Balázs Béla- és az Objektív Stúdióba adtam be a cselekményvázlatot. Koprodukciónban szeretném elkészíteni. Remélem, lehetőségem is lesz rá. Sok nehézséggel kell majd megküzdenem. Többet nem mondhatok, ha elkészül, ígérem, elsőként nektek, a Palóc-föld szerkesztőségének vetítem le. Egyszerűen, terveimről most többet nem tudok mondani.

— **Köszönöm a beszélgetést.**

Laczkó Pál

Külföldi mozikban

Mióta kritikákat írok, barátaim és ismerőseim — meg olvasóim is — gyakran firtatták, talán azért, hogy sarokba szorítsanak velem: hogyan néz filmet a hivatásos bíráló? Vannak-e különleges szempontjai? Szokott-e határozni vagy érzékenyülni a moziban?

Ilyenkor mindig bosszankodom (mert az a gyanú motoszkál bennem, hogy a kritikus idegen bolygóra való különnek vagy valamiféle csodabogárnak tartják), de azért türelmesen válaszolok.

Így: aki ítéleteivel rendszeresen a nyilvánosság elé merészkedik, pontosan ugyanúgy „viselkedik” a filmszínházban, mint azok, akik mellette ülnek. Tehát, örül, dühöng, meghatódik, unatkozik. Mindössze annyi a különbség, hogy a kritikus — legalábbis elvben — tájékozottabb és felkészültebb, mint az átlagnéző. Jobban meg kell figyelnie a részleteket. Értő módon szükséges elválasztania a jót a rossztól.

Ennyi az egész

Azt a problémát, hogy a recenziók szerzője kibújhat-e néhanapján a bőréből, eddig még senki sem feszegette. A szónoki kérdést most felteszem magamnak — és igennel felelek rá.

Az elmúlt években úgy hozta a sors, hogy sűrűn megfordultam külföldön (Nyugat-Európában és Amerikában is jártam). Hogy ne irigyeljenek nagyon, mindjárt hozzáteszem: általában hivatali kötelesség szólított idegenbe, többnyire reggeltől estig filmeket kellett nézmem. Aki azt gondolja, hogy szórakoztató megbízatást teljesítettem, téved. Órákon át a vászonra meredni kigüvadt szemmel: olykor nehéz testi munkával felérő foglalatosság (a filmek jelentékeny hányada ugyanis csapnivalóan rossz, ám ha valamennyi remekmű lenne, akkor sem könnyű koncentrálni — kivált, ha a felelősség súlya, a választás kötelessége „zavarja” az élményt.)

Esténként, éjszakánként, mikor kialudtak a vetítő fényei, átvettem „közönséges” emberré, akinek — van még öröm

az életben! — semmi köze a filmszakmához.

Mit tehet egy kritikus civilként, szabadidejében? Természetesen, moziba megy.

Mindig éltem ezzel a lehetőséggel — s olyan filmeket választottam ki, melyek nálunk elérhetetlenek (informálódni újszólván pillanatok alatt lehet, ha az ember ismeri a filmvilág eseményeit.)

Az alábbiakban friss benyomásaimról lesz szó.

A „nem ér a nevem” szempontjaitól képtelen vagyok függetleníteni magam (azt hiszem, hiába is törekednék rá), de remélem, hogy a külföldi krónika egyfajta „lazítás” szerepét tölti be két szabályszerű elemzés között. (A „szabályszerű” kifejezést máris idézőjelle teszem; nehogy valaki a „tökéletes” szinonimájának higgye, és nagyképeséggel vádoljon: az előírásokhoz való kötődést értem rajta, természetesen a magam szintjén.) Pontosan úgy, mint ahogy „lazításként” tekinttem meg a beszámolóban említésre kerülő filmeket is.

Előjáróban, használati utasításként hadd mondjak még valamit.

Vannak filmek, melyeket meg kell nézni.

Vannak filmek, amelyeket meg lehet nézni.

Vannak filmek, melyeket nem érdemes megnézni — kivéve, ha az ember megszállottként szereti a mozit, és nem sajnálja az időt meg a fáradságot.

Még mindig félretelhatják a lapot: a cikkben az utóbbi két kategóriába tartozó művekről, művecskékről (továbbá teljesen jelentéktelen produktumokról) fogok beszámolni.

AMERIKAI MOZIÉLMÉNYEK

Az amerikai mozikban tulajdonképpen mindent szabad csinálni. A KING KONG előadása közben — ez volt az első film, melyre jegyet vettem — láttam vadul csokolózó szerelmespárt — (azt hiszem, bár nem vagyok benne biztos, egyikük férfi volt, a másik nő), egy természetes néger asszonyosság megágyazott apróságainak a ké-

nyelmes székeken, ő maga pedig önfeledten bámulta az óriás majom kalandjait. A nézőteret szinte elborította a tökmaghéj; aláfeslő zeneként állandóan kattogott a teremben elhelyezett Coca Colás automata. Na és a nézők! Maximális hangerővel kommentálták az eseményeket. „Húzz be neki!” Fektesd le!”: ezek voltak a legszalonképesebb megnyilatkozások.

A KING KONG egyébként (rendező: John Guillermin) hatásosan megcsinált, de minden eredetiségnek híjával levő szuperproduktum. Az állatkolosszust nem hagyják élni, ő pedig — válaszképpen — támadásba lendül New York ellen. King Kong megszeret egy szőke nőt: vonzalma természetesen viszonzatlan marad. A szédítő tempójú hajsza végén a civilizáció győz. Valahogy mégis sajnálatraméltó szegény majom, hiszen féktelen agresszióját az emberek váltották ki, s óriási ereje terméktelen. Régi törvénye a mozinak, hogy a vesztesel érzünk együtt (abban az esetben, ha a bukás tragikus.) King Kong nem tragikus hős (csöppet sem kívánom profanizálni a helyzetet), bizonyos rokonszenvre azonban — éppen magáramaradottsága miatt — rászolgált. Amúgy Guillermin eléggé mérsékeltlen adagolja a látványosságot, az izgalmat és a kalandot. A mese naiv. A színészek rosszak.

New York 42-ik utcája valóságos pornoerdő. Tucatjával találni itt filmszínházakat, melyek elképesztő ízléstelenséggel kínálják portékáikat. Ebben a műfajban szinte teljesen tájékozatlan vagyok, de amerikai barátaim elmondották, hogy pornofronton is megfigyelhető a differenciálódás. A rangsor élén olyan filmek állnak, melyeket a hivatalos kritika is számon tart, sőt elismer (iskolapélda: A MÉLY TOROK — láttam, untam, nem tetstett.) Vannak továbbá a stúdiókból kiköpött s színészekkel forgatott pornotörténetek, melyektől nem vitatható el bizonyos szakmai színvonal (a montázstechnika, a kameramozgatás azt bizonyítja, hogy készítőik hallottak harangozni a filmszínházról.) És leghátul az úgynevezett „vadporno” szerénykedik, melynek leleplezetlenül az a célja, hogy kielégítse a nyers ösztönöket.

Viszonylag friss szolgáltatás a „life-show”. Egyre elmentem: hervasztó élmény volt. Lényege a következő: a pornofilmek vetítése közben, óránként felgyullad a villany, és ketten — egy férfi és egy nő — gyakorlati bemutatót tartanak. De minék is írok virágnyelven: szeretkeznek. Úgy, hogy minden részletét jól lehessen látni. A világ legintimebb dolgát üzletileg silányították. Vajon mi jöhet még ezek után? Jöhet még egyáltalán valami?

A FILMDIVAT ÚJ HAJTÁSAI

Tuniszban, a harmadik világ reprezentatív filmfesztiválján különféle sorozatokat mutattak be. Mi is izelítőt kaptunk a katasztrófafilmekből itthon (játszottuk a POKOLI TORONY című monstredrámát), az alaposabb tájékozódás érdekében azonban beültem az ott műsorra tűzött sikerdarabok vetítésére. (Nehogy félreértés essék, sietve megjegyzem: a karthágói fesztiválon a fejlődő országok filmgyártása vonult fel, a különféle összeállítások — ezek egyike a katasztrófafilmeket bemutató ciklus — csak a kísérőprogramot alkották.) Nem fárasztom az olvasót, a filmfilológiai adatokkal, címek és nevek felsorolásával, egyébként is be kell vallanom: előfordult, hogy az előadás közepén felálltam, mert már untam a látványt; aztán az is megesett — szakmai ártalom? —, hogy nem is annyira a vászonra, mint inkább a nézőkre figyeltem: érdekelt a befogadók reakciója.

Szó se róla: a FÖLDRENGÉS és a többi hollywoodi nagyágyú ügyes csinálmány, nem mindennapi élmény (vagy inkább kikapcsolódás.) A tunisziak lelkesen együtt éltek a történesekkel, ez pedig azért volt tanulságos, mert hitetlenkedve hallgattam ottani filmforgalmazó barátaink panaszát. John Wayne és a többi sztár —

mondták — nagyobb hatást gyakorol az ország mozilátogatóira, mint a valóságos világ valóságos konfliktusait megőrkítő filmek hősei. Megbizonyosodhattam róla, hogy tényleg ez a helyzet.

Izelítő a kelléktárból: összeomlanak az épületkolosszusok, tűz martalékává válik egy utcásor, ezek pusztulnak el a hullámsírban stb. stb. Hogy mindez felkavaró hatású is lehet? Bizonyára. Ehhez azonban az értékek megsemmisülésének emberi háttére kellene, vagyis a próbatétel súlyának érzékeltetése. A katasztrófafilmek többségéből éppen ez hiányzik. Emiatt süllyednek a mutatvány szintjére.

Egy másik tendencia — melynek virágzásáról Nyugat-Európa mozijaiban tett látogatásaim ugyancsak meggyőztek —: az erőszak apológiája. Már A KERESZT-APA. Francis Ford Coppola lefegyverző szakmai tudással elkészített drámája is ennek az ideológiának szelét fogja vitorláiba, a követők és a folytatók azonban még rajta is tútesznek. Például Scorsese A TAXISOFŐR-ben. Travis, a vietnami háborút megjárt fiatal férfi unja New Yorkot. Ez a metropolis gyönyörű, de iszonyúak az árnyai — és a fiatal taxis főképpen ezt látja fuvarjai során. Vagyis a szennyet, a bűnt, a kegyetlenséget. Embéri kapcsolatait nem tudja megszervezni: a lány, akibe belehabarodik, nem viszonzza érzelmeit. És egyszerűen „kattan” benne valami, személyisége megbomlik, és halomra lövi az embereket. Látszólag „mizsiót” teljesít, mert az a rögeszméje, hogy egy prostituáltat kell megmentenie, és ezért sütögeti a revolverét. Scorsese hőse egy kicsit a KIFULLADÁSIG Poiccard-jához hasonlít: neki is glória libeg a feje körül. A morális tartás elfogadhatatlan. Pszichológiai indoklás nincs. A vérfürdő A TAXISOFŐR-ben öncélú játék.

A LOVE STORY. Arthur Hiller nagy sikerű bestsellere másfajta húrokat penget. „Vissza az érzelmességhez” — ez lehetne a mottója. A frazeológia modern, a kiszólások csöppet sem visszafogottak, a tiszta szerelem története azonban előregyártott elemek panelljeiből áll össze. Kétségkívül ártalmatlanabb és szelidebb ez a film, mint A TAXISOFŐR-jellegű történetek, filozófiája mégis hasonló. A szemlélet elfogadhatatlan, mert a világ kiszámíthatatlanságát és a fátum mindenható erejét bizonygatja.

FILMEKRŐL — TÁVIRATI STÍLUSBAN

Mindig ellene voltam az úgynevezett csillagos (hőmérős) kritikának, mely nálunk a felszabadulás előtt nyert polgárjogot. Lényege: a filmeket — elemző értékelés helyett — pontozzák, s meghatározott rendszer szempontjai alapján osztályozzák. Mondjuk, ilyen sémák szerint: kiváló, jó, közepes, gyenge, rossz. Vagy: renekmű, jó alkotás, átlagos munka, csalódás, kudarc. Esetleg: ötcsillagos, négycsillagos stb.

Mióta az átlagosnál több filmet látok, már nem berzenkedem annyira az efféle rangsorolás ellen. Változatlanul úgy vélekedem, hogy a klassziszteljesítményeket részletesen kell elemezni, ám a mezőny végefélre kullogó munkákat olykor tényleg fölösleges másképpen minősíteni.

A REPÜLŐTER 77-ben művi izgalom uralja a cselekményt, papírosfigurák buzgólkodnak jobb ügyhöz méltó buzgalommal. A MENYASSZONY FEKETÉBEN — noha Truffaut rendezte — ócska krimiponyva (Jeanne Moreau sem képes megmenteni.) A TÜKÖR, TÜKÖR — Dániában néztem meg — ferde hajlamú férfiak kalandjait, teljesen érdektelenül, ábrázolja. A MAYERLING Terence Young értelmezésében kulisszahasogató színjáték az ismert szerelmi tragédiáról.

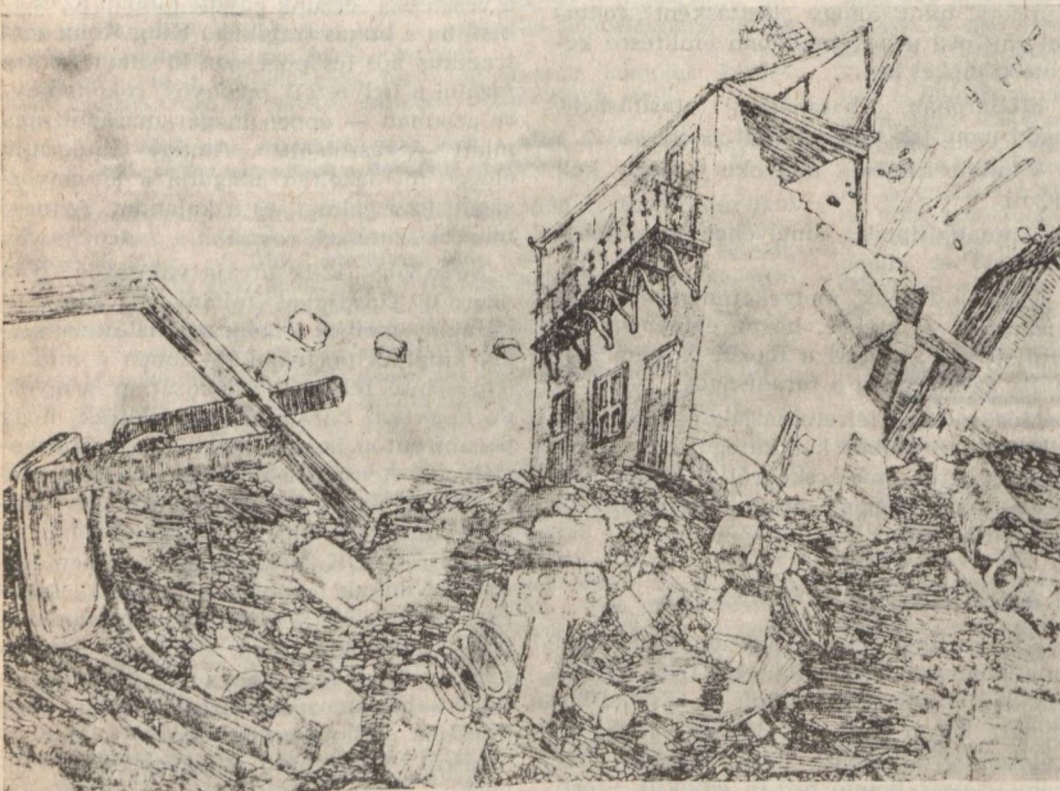
A filmek egy része friss, de a felsorolt címek között van „szakállas” is. Azért szoltam róluk, mert a közelmúltban találkoztam velük.

Használati utasításomat tehát ki kell egészíteni még valamivel. Egyes alkotásokat nem kezd ki az idő (ezeket fáziskéséssel is érdemes felkutatni.) Más filmek viszont — a készítés időpontjától függetlenül — ásatagok (ilyenekre csak akkor szabad rávetni magunkat, ha előre tudjuk, hogy milyen minősítéssel lesz dolgunk.)

*

Summa helyett végül csak annyit: moziba járni, tájékozódni, ismeretlen világot felfedezni jó. Néha még az is felüdülésnek számít, ha a kritikus jelentős filmek helyett jellegzetes filmek szemtanúja. Nincsen öröm öröm nélkül. Talán sikerült érzékeltetnem, hogy a perifériát nem kell elhanyagolni, és a cseppben is benne rejtőzik a tenger.

Veress József

Forradalmi hétköznapiak

DOKUMENTUM

A cím valószínűleg többek előtt ismert, hiszen 1974-ben, a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 55. évfordulója alkalmával ezen a címen jelentette meg a Nógrád megyei Levéltár az 1919-ben kiadott direktóriumai rendeletekből készített dokumentumválogatását. Ez az összeállítás a proletárdiktatúra szervezeti alapját jelentő helyi tanácsok jegyzőkönyveiben található intézkedésekből egy csokorral. (A megye száznál több községéből mindössze kilenc helyi tanácsának ülésein készült jegyzőkönyv maradt meg. Segítségükkel nem tudjuk a községi munkástanácsok működésének valamennyi területét bemutatni, azonban a fő jellemző sajátosságok ebből a töredékes forrásanyagból is jól nyomon követhetők.) A közölt jegyzőkönyvi részletek lelőhelye: Nógrád megyei Levéltár,

*

BIRTOKRENDEZŐ ÉS TERMELÉST BIZTOSÍTÓ BIZOTTSÁG BALASSAGYARMATON (1919. április 12.)

„A községi birtokrendező és termelést biztosító bizottság megalakítására a Forradalmi Kormányzótanács XL. sz. rendeletére hivatkozással az elnök felkéri a tanácsot, hogy a szükséges három tagot, mely kizárólag földművesekből állhat, válassza meg.

Határozat: A tanács ezen felhívás folytán a községi birtokrendező és termelést biztosító bizottságba Fekete Sándor, Piatrik János és Szabó János elvtársakat egyhangúlag megválasztotta. Erről úgy a megválasztottak, mint a gazdasági biztos értesítendő”.

A REND FENNTARTÁSA PÁSZTÓN (1919. április 26.)

„Előterjesztetik a kötelező éjjeli őrség felállítását. Tanács elhatározza, hogy a szakszervezetek névjegyzéke alapján sorrendben 12 szervezeti tag tart éjjelenként őrségi szolgálatot. A szolgálat este 9 órától éjjel 2 óráig tart. Főparancsnoka az őrségnek Cseri János elnök, szolgálatvezető Zeke Gábor, parancsnok minden este egy munkástanácsbeli tag. Tanács tagjai parancsnoki szolgálaton kívül más szolgálatot nem tartanak”.

MÁJUS ELSEJE PÁSZTÓN (1919. május 10.)

„Gottlieb Miklós, az Almássy-kastély gondnoka betérjeszti az 1919. május 1-i népünnepély számadását.

Népünnepély összes bevétele	8227 K.
Népünnepély összes kiadása	5887 K. 20 fill.
Népünnepély tiszta haszna	2339 K. 80 fill.

Tanács ezen számadást azzal veszi tudomásul, hogy a tiszta haszon a kastélykert gondozására lesz fordítandó”.

FÖLDOSZTÁS KAZÁRON (1919. április 11.)

„Szántóföldeknek igénylése a bányamunkások részére. Határozat: A salgótarjáni gazdasági biztostól nyerendő felvilágosítás és utasítás szerint kell eljárni”.

(1919. május 17.)

„... Föld biztosítása azok részére is, akiknek férjeik nincsenek idehaza; továbbá akiknek férjeik fogoly; végül kertnek biztosítása, akik tényleg jogcímmel bírnak e tekintetben. Határozat: A jogosultság kihirdetendő és a direktórium által végrehajtandó”.

A LAKÓHÁZAK SZOCIALIZÁLÁSA BALASSAGYARMATON (1919. május 6.)

„Lakásügyi nyomtatványok előállítási költségei. Határozat: Tekintettel arra, hogy a lakóházak köztulajdonba vételét a Tanácsköztársaság határozta el, s így ezzel kapcsolatos kiadások is a Forradalmi Kormányzótanács Pénzügyi Népbiztosságának terhére folyósítandók, a községi tanács felkéri a vármegyei direktóriumot, hogy e címen a községi pénztárból kiutalt összegeket megtéríteni szíveskedjenek, mert a háztartási pénztár teljesen üres, sőt túlküldésben van. A kiadások csupán az egyes alapoknál levő és más rendeltetéssel bíró pénzmaradványokból fedeztetnek”.

EGYHÁZI BIRTOK SORSA DIÓSENJÓN (1919. május 28.)

„Kliment Lajos h. jegyző mint előadó bejelenti, hogy az egyházi, hitfelekezeti és általuk kezelt alapítványi vagyonok köztulajdonba vétele céljából szükséges egy háromtagú likvidáló bizottság kiküldése. Erre egyhangúlag a következő véghatározat hozott: A község munkástanácsa a likvidáló bizottság tagjaiul Ruzs Lajos, Molnár József, és Berki Sándor elvtársakat küldi ki”.

ELDUGOTT ÁRUK BALASSAGYARMATON (1919. április 26.)

„Forgács József elvtárs, mivel neki tudomása van arról, hogy kereskedőknél eldugott áruk vannak, indítványozza, hogy a bolthelyiségen kívül levő áruk koboztassanak el, értékesíttessenek és az értékesítésből befolyó összeg fordítassék valamely közhasznú célra. Határozat: A községi néptanács elhatározta, hogy alapos gyanú esetén az áru felkutatása eszközölendő...”.

FÖLÖSLEGES ÉLELMISZEREK (1919. május 6.)

„Murár Lajos tanácsos kérdése az élelmiszerek rekvirálása tárgyában. Határozat: A Munkás-, Katona- és Földművestanács egyhangúlag elhatározta, hogy az utcabizalmi férfiak felhívandók arra, hogy figyelmüket terjesszék ki az élelmiszerkészletekre, ahol nézetük szerint fölösleg van, azt jelentsék a községi direktóriumnak, amely testület fel fogja hívni a vörös őrség parancsnokságát a rekvirálás megejtésére”.

ÉLELMISZEREK SZÉTOZTÁSA PÁSZTÓN (1919. június 2.)

„Cseri János indítványára a tanács elhatározza, hogy a községbe érkező összes élelmiszerek a község által osztassanak szét”.

GONDOSKODÁS A SALGÓTARJÁNI MUNKÁSOKRÓL KAZÁRON (1919. április 29.)

„Tejszállítás a salgótarjáni munkás lakosoknak. Határozat: Aki nek fejthető tehene van, hetenként a legkevesebb egységet, 1/2 liter tartozik beadni”.

TÜZIFA-KIUTALÁS BALASSAGYARMATON (1919. május 23.)

„Olvastatott a Közéllátási Népbizottság 5732/V. 1919. sz. értesítése, amely szerint a balassagyarmati Agrár- és Kereskedelmi RT által Marczal községben termelt tűzifából 1500 m³ méter a község ellátatlanjai részére kiutaltatott. Határozat: Tudomásul szolgál azzal, hogy a községi direktórium a felosztása iránt intézkedjék”.

MÉSZ ÉS RÉZGÁLIC A PÁSZTÓI SZŐLŐTULAJDONOSOK RÉSZÉRE (1919. június 2.)

„Király Pál direktórium tag előterjeszti, hogy a községnek 47 q méz érkezett permetezés céljára. Tanács elhatározza, hogy a méz Kiss István, Nagy József tanácsosok által úgy a hevesi, mint a nógrádi szőlőtulajdonosok között osztassék ki a lehető legalacsonyabb árban. Tanács ezzel egyidejűleg a rézgalic szétosztását is elrendeli”.

CSEREJÁNLAT PÁSZTÓN (1919. június 2.)

„Király Pál elvtárs előterjeszti, hogy a nagybátányi közsébnővénya lécc ellenében hajlandó a községnek szén szállítani. Tanács azon körülményre való tekintettel, hogy a nagybátányi szén nem oly jó minőségű, amit a község használni tudna, ajánlatot elutasítja...”.

A VILLANYÁRAM EGYSÉGÁRA BALASSAGYARMATON (1919. június 14.)

A községi villamos telep üzemvezetőségének javaslata a villanyáram egységárának újabb megállapítása tárgyában. Határozat: Tekintettel az üzemi költségek, munkabérek emelkedésére, valamint a közséni árára, a községi tanács a villanyüzem egységárát 1919. június 15-től kezdődőleg 50 fillérből állapítja meg és egyben a villanyüzem kezelésére és számadásainak felülvizsgálására Sztancsik János, Torma Károly, Fontányi László elvtársak küldetnek azzal, hogy magukat szakértővel is kiegészíthetik”.

MÜVELŐDÉSI OSZTÁLY KAZÁRON (1919. április 29.)

„Művelődési osztály megválasztása három tagból. Határozat: Egyhangúlag Dianovszky Szaniszló, Hegedűs Béla és Sztancsik Ferenc választottak meg”.

KÖNYVTÁRI PROBLÉMA PÁSZTÓN (1919. május 3.)

„Olvastatott a Szociális Társadalmi Kör kérelme a helybeli polgári fiúiskolában levő könyvtárból könyvek átengedése iránt. Tanács elhatározza, hogy amennyiben a könyvtár felett intézkedni jogköre nincs, annak leltározása után a kérelmet a felettes hatósághoz fogják felterjeszteni”.

MÜVELŐDÉSI TANÁCS BALASSAGYARMATON (1919. május 6.)

„... Határozat: A községi néptanács a Művelődési Tanácsot megalakítja és tagjaiul megválasztja: Varga László, Siketi István, Györgyfy Sándor, Elfer Ede, Légrády István, Perlaky Ödön tag- és elvtársakat, egyszersmind felhívja a megválasztottakat, hogy megalakulásuk után alakítsanak két iskolai bizottságot. Egyet a felsőbb és egyet az elemi és óvodákra nézve, és felhívja a községi tanács az így megalakított szervezetet, hogy tisztükben eljárni szíveskedjenek”.

JÁRVÁNYKÓRHÁZ TATAROZÁSA PÁSZTÓN (1919. április 23.)

„Olvastatott Bakallár István által benyújtott, járványkórház javításáról készített költségvetés. Tanács a költségvetést elfogadja, és tekintve, hogy a munka már be is van fejezve, a 355. K. azaz Háromszázötvenöt Korona kiutalását elrendeli”.

LAKÁSÜGYI HATÁROZAT PÁSZTÓN (1919. május 10.)

„Olvastatott Benkő József elvtárs lakásügyi kérelme. Cseri János elvtárs indítványára a tanács elhatározza, hogy a direktórium mérlegelje az összerombolt házak tulajdonosainak vagyoni helyzetét. Azokat, akiknek anyagi helyzete megengedi, a lehető legrövidebb idő alatt lakásuk kijavítására rákényszeríti esetleg olyanképpen, hogy a megcsinált lakásokba lakót helyez, kik a lakbért javítási költségek törlesztésére fizetik. Az így nyert lakásokba a direktórium a lakásnékülíket elhelyezi”.

MUNKABÉREK PÁSZTÓN (1919. május 10.)

„Kecsey Lajos elvtárs ismerteti a munkabérek szabályozásáról szóló 41. sz. Földművelésügyi Népbiztossági rendeletet, mely szerint: a férfi munkások napi bére 30 Korona, a női felnőtt munkások napi bére 20 Korona, 15–18 éves korig 12 Korona, 15 évesnél fiatalabb munkásoké 8 Korona, kapás munkások napidíja 1/10-del magasabb. Aki eme rendelet ellen vét, forradalmi törvényszék elé lesz állítva”.

A PÁSZTÓI RENDŐRÖK KÉRELME (1919. június 2.)

„Rendőrok kérelme drágasági segély és a cipő- és ruhajárandóság kiutalása iránt. Tanács a kérelemnek a drágasági segélyre vonatkozó részét elutasítja, a ruházat kiutalása ügyében pedig a Népruházati Bizottsághoz felírni rendeli”.

Összeállította: Leblancé Kelemen Mária

Hajdu Tibor:

Károlyi Mihály

Politikai életrajz

Közel egy évtizedes hallgatás után Károlyi Mihályról az 1950-es évek végén kezdtek ismét „beszélni”. 1955-ös halála után hét évvel hazahozták hamvait. Földi maradványainak befogadását szellemi hagyatékának lassú és szakaszos hazatérése követte, s követi. Különböző jellegű írásából (emlékiratok, cikkek, beszédek, levelek) napjainkig ötkötetnyit jelentettek meg a kiadók. Károlyiné memoárjai harmadik kiadásban is keresett könyvek, s bizonyára Hajdu Tibor 1970-ben, valamint Litván György és Jemnitz János 1977-ben megjelent népszerűsítő szándékú Károlyi-életrajza is eljutott az olvasókhoz. Bár a „fényképekről”, melyeket a fenti művek tár-
tak elénk, főbb kontúrjaiban ugyanaz a Károlyi Mihály néz le, a magyar társadalomnak ma sincs egységes és megállapodott Károlyi-képe, mert az új információk különböző érzelm- és ismeretanyagra rakódtak le, illetve különböző régiakkal keveredtek.

Az „öregek” Károlyi-képének alapszínei részben vagy egészben ma is az 1945 előtt tanultakból és hallottakból állnak össze. Nem elhanyagolható részük Károlyiban ma sem Rákóczi és Széchenyi XX. századi utódát, hanem azt a bűnbakot és „hazaárulót” látja, aminek az ellenforradalmi korszak propagandagépezete beállítani igyekezett. E felfogás szerint Károlyinak négy „főbűne” volt: világháború alatti tárgyalásai az antantországok politikusaival („kémkedés”), az 1918. novemberi belgrádi konvenció elfogadása, s ezzel mintegy a történelmi Magyarország összeomlásának tudomásulvétele, a hatalom „átjátszása” a kommunisták kezére (1919 márciusában), s végül a Horthy-Magyarországgal szemben ellenséges kisantantországokkal való politikai együttműködése 1919 után.

Ifjú, új ismeretek befogadására leginkább alkalmas éveikben, a negyvenes és ötvenes évek fordulójának politikai szemináriumain és átképző tanfolyamain a ma negyvenesek generációja úgy tanulta, hogy a polgári progresszió más vezéregyéniségeihez hasonlóan az igazi, tehát a szocialista fejlődésnek Károlyi is kerékkötője volt. Az egyik bizonyíték az lehetett, hogy Kun Bélát és a KMP vezetőit 1919 februárjában Károlyi beleegyezésével tartóztatták le és zárták börtönbe. Károlyi ilyesfajta diszkreditálásának nyomai e nemzedék tudatában ma is fellelhetők.

Ha valami ellen nagyon küzdünk, megtörténhetik, hogy a 16 másik oldalán találjuk magunkat. Károlyi emlékének bemocskolása és elhallgatása ellen a hatvanas évek második és a hetvenes évek első felében — helyesen és indokoltan — nagyon küzdöttünk. Nem

is annyira a fentiekben jelzett művek (bár azok is), mint inkább a művek megjelenését és az évfordulókat kísérő publicisztikai írások és az új tankönyvek alapján a magyar társadalom egyes rétegeiben egy idealizált Károlyi-kép is kialakult. E szemlélet támpillérei: Károlyi polgári demokratikus politikussá válásának és a nemzeti-nemzetiségi kérdésben elfoglalt helyes álláspontja kialakulásának antedatálása, valamint a Tanácsköztársasághoz, a KMP-hez és a Kominternhez fűződő problematikus viszonyának harmonikus, lényegesebb ellentétek nélküli kapcsolattá szimplifikálása. Ez a kép nem köthető annyira nemzedékhez, mint az előző kettő, leginkább mégis talán arra a legifjabb generációra jellemző, amely minden előzetes érzelm- és ismeretanyag nélkül fogadta be a hatvanas évek új információit. Annak a ténynek a nyilvánosságra kerülése például, hogy Károlyi tiltakozott a Rajk-per és a rákosista módszerek ellen, s hogy inkább a második emigrációt választotta, mintsem hogy lojalitásával támogassa a törvénysértéseket, e nemzedék szemében nagyon komoly nimbuszt kölcsönzött nevének. Ez azután rávetült a pálya korábbi szakaszaira is.

Károlyi Mihály egész életútját részletesen és alaposan bemutató politikai életrajzában Hajdu Tibor egyik szemléletnek, egyik képnek sem „járt szik alá”. Nemcsak az ellenforradalmi rendszer hazugságait és felderítéseit, valamint az ötvenes évek szemléletének torzításait cáfolja, illetve igazítja helyre, hanem Károlyi idealizálásától is tartózkodik. Deheroizál? Amennyiben a tények tisztelete deheroizálás — kétségkívül. Mi inkább azt mondanánk: nem engedte, hogy hőse iránti nyilvánvaló szimpátiája elnyomja benne a műfaj megkövetelte tárgyilagosságra törekvést. Hajdu szemében Károlyi az egyik legnagyobb XX. századi magyar politikus. Mégsem apológiát írt, hanem egy hús-vér ember alakját tárja elénk — a maga érényeivel és hibáival, helyes és helytelen ítéleteivel, más-más megítélés alá eső korszakaival és cselekedeteivel együtt. Könyve legfőbb érényének ezt tartjuk.

✱

Legrészletesebben annak a közel húsz évnek a történetét mutatja be, ami alatt Károlyi élvhajhász és kalandkereső fiatal mágnásból puritán emberré, konzervatív arisztokrata politikusból pedig a Magyar Nemzeti Tanács elnökévé lett. Milyen volt a huszonéves Károlyi, különbözött-e politikai felfogása korának fiatal arisztokratáitól? A könyv első fejezetei alapján azt mondhatjuk: nem. A fiatal Károlyi világnézete nevelője, gróf Károlyi Sándor szellemi hatása alatt formálódott, aki az arisztokrata konzervativizmus agrárius szárnyának fő századfordulós képviselője volt. It's a que nous, csak mi számítottunk — mondogatták környezetében, s ezt ő is egészen természetesnek tartotta.

Mint több kortársát, Károlyit is az 1904—05-ös kormányzati válság lendítette ki megszokott politikai sztereotípiáiból és sémáiból. Egyfelől szakított a 67-es keretekkel, melyek egy fél évszázadon át az arisztokrata politika alfái és omegái voltak, s a függetlenségi politika felé közeledett. Másfelől — ami a belpolitikai reformokat illeti — cikkeiben és beszédeiben ekkor tűntek fel olyan jelek, amelyek a nagybátyjától örökölt arisztokrata konzervativizmus irányából egyfajta arisztokrata liberalizmus irányába mutattak. Ekkor foglal állást a parcellázás mellett, ekkor ismeri el először, hogy a szocialistáknak is lehetnek, sőt vannak érdemeik, s hogy a szövetkezeti eszme és a szocializmus nincsenek antagonisztikus ellentétben. (A felismerés mosolyt fakaszthat, a Károlyi Sándort követő kortársak számára azonban — mutat rá Hajdu — egyik úgy viszonyult a másikhoz, mint tűz a vízhez.) Innen azonban még korántsem vezetett egyenes út a Nemzeti Tanács elnökségéig, ezeket a jeleket korántsem szabad túlértékelni. Ami a magánembert illeti, ezek voltak azok az évek, amikor legnagyobb kártyacsatáit vívta, amikor a bulvársajtót újra és újra Károlyi hosszú külföldi utazásaival és hajmeresztő kalandjaival kapcsolatos hírek hozták izgalomba — miközben a parasztok közt terjedt az egyke, a földmunkások Amerikába vándoroltak, a cselédeket csendőrök ütlegettek, s a munkások nagyobb kenyérért és választójogért küzdöttek. Mint politikus sem szakított még osztályával, sőt, ha valamikor, hát 1909. és 1911. között képviselte azt igazán, a lényegesebb pontokon liberalizálódó korszakához képest is visszalépve. Ez az időszak pályájának konzervatív mélypontja. Mint a nagybirtokosok érdekvédelmi szervezetének (OMGE) elnöke, ekkor nevezi a földosztás követelését népbolondításnak, a szociáldemokráciát ekkor nyilvánítja hazafiatlan és nemzetietlen politikai irányzatnak, s mint a választójog-ellenes kampány egyik irányítója, ekkor kerül közös politikai platformra későbbi ellenfelével, Tisza Istvánnal.

Biztos kézzel mozogva a századelő valódi érdekeket elfedő politikai jelszavainak és pártkereteink dzsungelében, Hajdu meggyőzően mutatja be, hogy alig két év múlva, igaz, egyelőre még mindig csak taktikai megfontolásokból, hogyan kerül ez a Károlyi a szövetkezeti polgári, szociáldemokrata és függetlenségi (Justh-párti) ellenzék mellé. Bár útja még mindig nem vált el végérvényesen a 48-as Apponyiétól és a 67-es Andrássyétól, mégis ezek voltak azok az évek (1912—13), amikor egyfelől a szövetségesekkel folytatott viták és beszélgetések, másfelől a heves parlamenti csaták következtében egy új Károlyi halvány körvonala rajzolódott ki a politikai életre ügyelő közvélemény előtt. Megváltik az OMGE-től, elhatárolja magát azoktól a volt szövetségeseitől, akik a nemzetiségi lakosság több mint 50 %-os arányszámára való hivatkozással elleneztek az általános és

titkos választójogot, védelmébe veszi a nemzeti irányra helyezkedő szocialistákat, s két év múlva, ceglédi választóitól így búcsúzik: „Jogot a népnek! Földet a népnek! Kenyeret a népnek!” 1912. és 1914. között főleg külpolitikai kérdések kötötték le figyelmét; a háború elkerülésére törekedett. Jelszónak hangzatos ceglédi mondatait még nem konkretizálta polgári radikális politikai programmá, szövetségesei között még ott találjuk azt a Milotay Istvánt is, aki utóbb az ellenforradalmi kor ideológiájának egyik megalapozója lett, s aki már ekkor is harcos sovinizta és antiszemita volt.

A hadbalépés után Károlyi lojális magatartást tanúsított, vállalta a honvédelmet. A háború szörnyűségei előtt azonban nem volt képes becsukni szemét, s ezek hatására nemzeti radikális politikusból lépésről-lépésre polgári radikális politikussá alakult át. 1916-ban saját pártot alakított, amellyel 1917-ben ismét szövetségre lépett a polgári és a szociáldemokrata ellenzékkel. A választójogi blokk elnökévé választott Károlyi programja lényegében már mindazokat a célkitűzéseket tartalmazta, amelyek utóbb a Magyar Nemzeti Tanács belpolitikai platformját alkották: föld-reform, választójog, általános demokratizálás. Egyetlen lényeges kérdéskör volt még, ami a polgári radikális és szociáldemokrata baloldaltól elválasztotta Károlyit: a nemzeti-nemzetiségi kérdés; de a felgyorsult események és új szövetségesei hatására lassan e tekintetben is módosította álláspontját. Először 1917 tavaszán határolta el magát nyíltan a saját pártja soraiban is fellelhető sovinizmussától. 1917 végére, 1918 elejére — főleg Jászi Oszkár hatására — elismerte a nemzetiségek autonómiára való elvi jogát, amit később, a forradalom napjaiban a gyakorlati tudomásulvétel követett. 1918 őszére (de csak akkorra) — hangsúlyozhatjuk Hajdu nyomán — Károlyi Mihály polgári radikális politikus lett. Szakitott osztályával és szakított a régi Magyarországgal.

*

A két forradalom Károlyijának cselekedetei közül a középiskolák leginkább azt sulykolták és sulykolják diákjaikba, hogy 1919 márciusára Károlyi felismerte: az idő túl-

haladt rajta. Ezért mondott le a Forradalmi Kormányzótanács javára, amelynek politikáját a 133 nap alatt is mindvégig támogatta. Az állításban, noha Károlyi személyének megítélése szempontjából nyilvánvalóan ellenkező előjellel, implicit módon benne foglaltatik ugyanaz, amivel az ellenforradalom is vádolta az első magyar népköztársaság elnökét. Az ti., hogy „titkos kommunista” volt. Bár a polgári demokratikus forradalom heiteiben Károlyi újabb nagy változáson esett át (a nagybirtokrendszer megszüntetése mellett ekkor már a nagytőke korlátozását és az állam gazdasági hatalmának növelését is jogos és aktuális teendőnek ismerte el), a Hajdu által megszólaltatott dokumentumok mellett szólnak, hogy alapvetően továbbra is megmaradt a magántulajdon elve alapján. A kispolgári demokrácia tudatos képviselője lett, aki értelmiségi hívei mellett az SZDP-re és a Kisgazdapártra kívánt támaszkodni.

A február végi és március eleji napokban Károlyi valóban felismerte politikája csődjét, ezt azonban — meggyőződésünk szerint: helyesen — nem annyira belpolitikai, mint inkább külpolitikai tényezőkkel magyarázta. Károlyi külpolitikája mindaddig nagyon egyszerű volt: antantszimpatia és hit a wilsonizmusban. Jól tudta, hogy mint vesztes államnak, Magyarországnak fizetnie kell. Azt is sejtette, hogy hazájától nemcsak Horvátország és Bácska fog elszakadni. Amit nem tudhatott, az az volt, hogy az amerikai elnök által meghirdetett pacifizmus és nemzeti önrendelkezés elve 1919 tavaszán teljesen alárendelődik a nyíltan magyarellenes francia nagyhatalmi érdekeknek. Amikor ezt — február végére, március elejére — Károlyi felismerte, elszánta magát a magyarlakta területek fegyveres védelmére. Személy szerint azt szerette volna, ha szociáldemokrata kabinet áll az ország élére, s 21-én szociáldemokrata miniszterelnököt nevezhet ki. De gondolt egy másik lehetőségre is, arra az esetre, ha a szociáldemokraták visszarettenének az egypárti kormánytól. 21-én Ugron Gáborral (s személyében a régi Magyarországgal) is tárgyalt vele a nemzeti ellenállás kormányának lehetőségéről. Az utolsó napok eseményei kapkodásnak joggal nevezhetők, a

kommunisták hatalomra segítésének tárgyalagos szemmel aligha.

Ami Károlyi „lemondásának” a történetét illeti, az ezzel kapcsolatos verziók közül az elmúlt évek során ki-ki kiválaszthatta magának a megfelelőt. (Az 1969-es sajtóvita összegyűjtve megtalálható Illyés Hajszálgyökekre című kötetében.) Én meggyőzőnek érzem Hajdu érvelését, miszerint az SZDP és a KMP egyesülése és a Forradalmi Kormányzótanács megalakulása Károlyi tudta nélkül és háta mögött zajlott le, nevezetes proklamációja aláírása és jóváhagyása nélkül jelent meg, s egyfelől Kunfi és Böhm, másfelől Gellért Oszkár és Simonyi Henri inkorrekttségét Károlyi pusztán lojalitásból hallgatta el évekig. Ezt a verziót támasztják alá Károlyi Tanácsköztársaság alatti helyzet-megítélései is. Tény, hogy amíg a forradalom „élt”, Károlyi nem nyilatkozott nyilvánosan a proletárdiktatúra ellen, s hogy csökkenő aktivitással bár, de a gyakorlati munkában is támogatta a Tanácsköztársaságot. Hajdu azt is megállapítja, hogy — elméletileg — a kispolgári demokratizmus álláspontjáról ezekben a napokban Károlyi közeledett a szocializmus eszmevilága felé. Lemondott a területi integritásról, s felismerte, hogy a világkapitalizmus általános válságából csak a szocializmus nyújt reális kivezető utat. Emellett azonban rendre ismerteti azokat az ismeretlenebb dokumentumokat is, amelyek mellett tanúskodnak, hogy Károlyi nem hitt a proletárdiktatúra magyarországi perspektívájában, s a kibontakozást továbbra is más utakon kereste. Áprilisban jelenti róla Smuts tábornok, hogy „Ő csak egy módot lát a forradalom megmentésére: a Kormányzótanács mondjon le, helyét foglalja el egy szociáldemokrata kormány, amely kiírja a választásokat, demokratikus alapra helyezkedik és megegyezik az antanttal”; május 1-én felkeresi Kun Bélát, s kéri: engedje át a hatalmat egy szociáldemokrata kormánynak; június közepén jobboldali és centrista szociáldemokratákkal tárgyal egy „mérsékelt szocialista kormány” alakításáról. A kettősség magyarázata kézenfekvő: Károlyi már áprilisban sem hitt a világforradalomban, azt pedig korábban tudta, hogy a bolsevizmus nyugatra terjedésének megakadályozására törekvő nagyhatalmaknál egy kommunista kormány semmi jóra sem számíthat.

*

1919. július 5-én Károlyi elhagyta Magyarországot, s a magyar politika irányítói közé soha többé nem térhetett vissza. Miután felismerte, hogy minden dogmatizmusa és szektaritása ellenére a Horthy-rendszer legaktívabb és legkövetkezetesebb ellenségei mégis csak az illegalitásba szorított kommunisták, Károlyi minden alkalmat megragadott arra, hogy a Kominternt és a KMP-t gyakorlati munkájában támogassa. A szó szoros és párt-szerű értelmében azonban — mutat rá Hajdu — sohasem lett kommunista. Nem elsősorban azért, mert formálisan nem lett párttag, hanem főleg azért, mert etikusi normái és teoretikus nézetei a legszorosabb gyakorlati együttműködés idején is több ponton különböztek az akkori kommunisták és szociáldemokraták többségétől. Nem értett egyet a munkáspártok szövetségi politikájával,

amennyiben azok mind a parasztság, mind az értelmiség súlyát és jelentőségét lebecsülték. Tudta, hogy a szocialista forradalmak győzelme nem fogja egyszersmind a nemzeti kérdést is automatikusan megoldani. A demokrácia fogalmának értelmezésével és az államhatalom, a proletárdiktatúra általános kérdéseinek megítélésével is közelebb állt a kommunistaellenes barátaihoz, mint Sztálin gyakorlatához.

A volt szövetségesek (a függetlenségiektől a radikálisokon át a szociáldemokratáig) mindentől függetlenül már a húszas és a harmincas évek fordulójára „leírták” Károlyit. „...A történetek után egyetlen kártyára tettél: a Szovjet győzelmére. Enélkül többé, hitem szerint, nem lehet szereped a közép-európai dolgokban.” — idézi Hajdu Jászi Oszkár 1930-as szavait.

A sors nagy paradoxonja, hogy amit Jászi nem hitt, az bekövetkezett: Kelet-Európában és Magyarországon a „Szovjet” győzött, s hogy amit biztosra vett, az nem vált valóra: Károlyi nem térhetett vissza még egyszer a kapitányi hídra. A párizsi követség a beosztott matróz szerepével volt azonos, s ebből a pozícióból érdemben nem lehetett befolyásolni az ország irányítását. Pedig szeretett volna a kormánykerék közelébe jutni... Úgy érezte, hogy kiterjedt nemzetközi ismerettségét a Duna-völgyi népek viszonyának és együttélésének hosszú távú rendezése területén kamatoztathatná leginkább. A trianoni határokat már régen realitásnak ismerte el, a végső megoldást a Kossuth és Jászi nyomán elképzelt Duna-konföderációtól remélte.

Mint néhány más helyes és előremutató nézetének, ennek megvalósítása is az utódokra hárult.

*

Hajdu Tibor könyvével az egyik legnagyobb XX. századi magyar politikus tudományos igényű és igényességű biográfiája készült el. Károlyi publikált írásai, kiadás előtt álló levelezése, s a Károlyi-hagyaték egyéb dokumentumai, továbbá a hazai levéltárak anyagai és a korabeli sajtó cikkei mellett a szerző szovjet, angol, amerikai, osztrák, s közvetve francia levéltárak fondjait is hasznosíthatta. A munka tehát széles körű forrásbázison nyugszik, s a szerző objektivitásra törekvő szemlélete mellett ez is azt valószínűsíti, hogy könyve hosszú időre a legautentikusabb és legmegbízhatóbb Károlyi-életrajz lesz. Ráadásul olyan életrajz —, s ezt talán nem felesleges hozzátenni —, amely világos vonalvezetése, fordulatos, s gyakran kifejezetten szellemes stílusa alapján nemcsak a történelmet kutatók és oktatók, hanem a történelem iránti igényesebb érdeklődők figyelmére is joggal számíthat.

Érdemi kifogás csupán a könyv terjedelmi építkezésével szemben támasztható. Az igen részletesen kidolgozott első fejezeteket egyre rövidebbre fogott részek követik, s az 1945 utáni Károlyira mindössze 50 oldal jut a 600-ból. A megoldás nem egészen érthetetlen, hiszen memoárjaiban Károlyi viszonylag keveset ír ifjúságáról, másfelől 1945 után nem volt vezető politikus. Néhol mindenesetre hiányérzete támadhat az olvasónak. Az életút 1945 utáni eseményei, s főleg tervei mellett én például a két világháború közötti Károlyi, valamint a KMP és a Komintern közötti elvi nézetkülönbségek okairól és mi-benlétéről is szívesen olvastam volna többet. Mindez azonban keveset von le a könyv érdemeiből.

Jó lenne, ha Károlyi életrajzát a XX. századi magyar történelem más nagy politikai egyéniségeinek hasonló típusú biográfiái követnék (Kossuth, 1978.)

Romsics Ignác

Duba Gyula:

Ívnek a csukák

Duba Gyulát, az egyik legjelentősebb csehszlovákiai magyar prózaíró két évtizeddel ezelőtt kitűnő humoristaként tartották számon. A hatvanas évektől kezdődően mutatta meg, hogy a novellisták, regényírók között is az élvonalba tartozik. Elbeszéléskötetei után jelent meg *Szabad-esés* című regénye, amelynek hőse a faluból városba került értelmiségi fiatalember — Morvai szerkesztő — az ötvenes évek közepén-végén átéli az életforma megváltoztatásából, a korszak közgondolkodásából következő nehézségeket, de az emlékek síkján újraéli azokat a folyamatokat is, amelyek gyermekkorának faluját jellemezték.

Az író e regénye után újabb — főleg a nagyvárosi lét kérdéseit boncolgató — elbeszéléskötettel, majd 1974-ben szociográfiával, a *Vajudó parasztvilág* című munkával jelentkezett. A műben Hontfüzesgyarmat, Duba szülő- és felnevelő falujának képe rajzolódik ki, azokkal a társadalmi viszonyokkal, szokásokkal, történelmileg fontos eseményekkel és érzelmi motívumokkal, amelyek őt, az író, e tájhoz, az emberekhez kötik. Mégis elcsúszott egyik kritikusanak az a következtetése, hogy „a csehszlovákiai magyar irodalom legjobb termékei általában nem fikciós műfajokban születnek”. Mert lehet, hogy ez az igazság általánosságban érvényes — Duba Gyulára vonatkoztatva azonban nem az.

Az eddig említett művek — s köztük éppen a legújabb munka az *Ívnek a csukák* című regénye — szolgálnak erre bizonyossággal. Ha igaz Görömbei Andrásnak az a megállapítása, hogy Duba a hatvanas években fő feladatának tekintette, hogy megírja generációjának, az akkor 30—40 év közötti, falusból városivá váló értelmiségi réteg életútját, akkor igaz az is, hogy az *Ívnek a csukák* főhőse — a kamaszfiú Nagybene Péter — sorsában az író már előlegezi ezt az életutat.

Egyébként is: úgy tűnik, mintha Duba Gyula legtöbb művében egyetlen sorsot saját életét írta meg — természetesen általánosítva, a tapasztalatok érvényességét térben-időben kitágítva. Hiszen nem nehéz például a *Vajudó parasztvilág* Hontfüzesgyarmatát és az *Ívnek a csukák* Füzes-

nyékét azonosítanunk, vagy a többi falusi kamasztól eltérő gondolkodású, a technika, a könyvek, ezen keresztül a falun kívüli történések iránt érdeklődő, érzelmi- leg rendkívül fogékony, az árnyalatokat megsejtő Péter alakja mögött az író arcvonásait felfedeznünk.

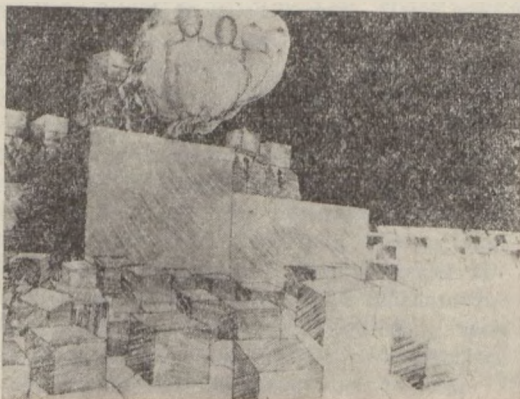
Duba Gyula ugyanis éppen a kamaszkor, az eszmélés éveiben élte meg azt az időszakot (az 1945—48-as éveket), amelyről terjedelmes regényében beszámol. A front elvonulásától, az elmenekült lakosság visszatérésétől az 1948. tavaszán elkezdődött konszolidációig követi figyelemmel az eseményeket, a cselekmény központjában három kamaszt — Péter mellett unokatestvérét, Bakai Jóskát, s a Körtefejűnek nevezett Pereszlányi Albertet — állítva.

A front okozta pusztítások nyomait lassan eltüntetik, megindul az élet a földiken, újra elkezdődik a kereskedelem a hegyek közül a síkságra leszekerező szlovákokkal. A falusiak előtt lassan kitágul a világ, ugyanakkor megjelenik a közrend első képviselője, a részeges csendőr. A férfiak egy részét csehországi munkaszolgálatra kötelezik, majd megérkeznek a Magyarországgal kötött lakosságcsere-egyezmény értelmében a kitelepítésről intézkedő „fehér levelek” — ezek a cselekmény főbb pontjai. A falu elcsöndesedése és az új telepések megérkezése után a mű a „hogyan tovább?” nehéz, ám bizakodóan feltett kérdésével zárul.

A regény e rétege — a súlyosabb, a szlovákiai magyarság nagy részét érintő, történelmi kérdéseket felvető rétege — azonban csak ritkán kap közvetlen hangsúlyt. A regény felszínét, amelyen lassan, alig érzékelhetően sodródnak a sorsok, apró események fodrozzák, kamaszkalandok gyűrűzik: három hősünk fegyvereket talál; érzékletes az Öreg-árokban a lányokkal való fürdés leírása; a búcsúban a fiút szinte férfivá avató események történnek; újjászerveződik a falu futballcsapata. Ebben a lassú áramlásban — szinte az ott élők szemével figyelve — alig vesszük észre a politikai fordulatokat, majd a békeszerződés aláírását.

A szavak lassú sodrán alapuló stílus, a látványnál, az egyes hétköznapi eseményeknél hosszán elidéző előadásmód, persze azon túl, hogy a falusi fiatalok, felnőttek számos típusát felmutatja, olyan szép részletekkel gazdagítja a művet, mint a Péter és Lenke kapcsolatát, vagy az Albert, s a német lány, Ulrike szerelmét elbeszélők.

A csuka — az íváskor a Füzes-árokba felúszó csuka — motívuma már korábban novellákban is felbukkant. A *Szabad-esés*ben Morvai szerkesztőnek jut eszébe az Öreg-árok a csukákkal: „az áttetsző vízben, melyet betongát zár el a nagyobb vizektől, s amely tovább már nem folyik a tenger felé, hanem kiszárad a nyári melegben, s ahonnan számukra nincs visszatérés a Csincsa-patakba, ott fekszenek a hatalmas him csukák”. A legutóbbi mű kamaszos vidámságú halászatái mögött is mélyebb gondolatok rejtőznek. A történelem holtágaira, az évszázados törvények

érvénytelenné válására gondolunk, amikor már nem úsznak fel a csukák a Füzesárokba, mert „talán megváltoztatták szokásaikat, és más ívóhelyet kerestek maguknak”.

A regény — Kiss Mihály parasztember szájába adva a szót — bizakodó mondatokkal zárul: „ezután még fontosabb lenne, hogy értsük egymást, mert nagy közös munka vár ránk”. Nyilvánvaló igazság ez, hiszen sosem a népek, hanem a politikai erők szembenállásáról volt szó. Ez a feloldás azonban a regényben kissé megalapozatlannak tűnik, s a mű két hiányosságára is utal. Az egyik: semmit nem tudunk meg az embereket mozgató hatalom mechanizmusáról; bár az író nemegyszer, kívülről figyelő hőseit, és szinte szociografikusan ábrázolja — nem érzékelteti a jelentős események fő motívumait. A másik: az alakok érzelmi, pszichológiai jellemzése hiányos, sokszor nem cselekedeteikből, szavaikból, hanem az író kommentárjaiból ismerjük meg őket igazán. Az összetettebb jellemű főhősről írja egyik helyen: „Nevetséges, kamaszos erőlködés a Péteré, kiforratlan, gyerekes vágyakozás, de őszinte és elemi erejű.” Ha ezt csak ebből a kommentárból, külsődleges jellemzésből tudnánk meg, vállalt vonva lapoznánk tovább.

Duba erényei közé tartozik azonban az, hogy olykor saját magát felülvizsgálva, kijavítva teremt szép situációkat hősei számára. Regénye így hibái ellenére a felszabadulás utáni néhány év, a kezdeti változások és várankozások korának hiteles rajzát adja. (Madách, 1977.)

P. Szabó Ernő

Nógrád megyei kiadványok 1978-ban

Nyilván sokan látták a tévében az *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról* című sorozat adásait. S nyilván velem együtt többen csodálkoztak azon, hogy a kérdéssel foglalkozó kitűnő szakemberek a néző szemé előtt úgy vitatkoztak az egyes tisztázatlan kérdésekről, mintha az egyik kutató nem ismerne a másik eredményeit — de ha ismeri is, szinte levegőnek nézi, lekicsinylő szavakkal illeti, mintegy azt sugallja, hogy a másik tájékozatlan az adott kérdésben. Nagyon találóan jegyzi meg erről a vitastílusról Kosáry Domonkos (egy másik tudományos vita kapcsán) a *Valóság* 1978/10. számában, hogy „hiába hangzanak el döntő szakmai érvek, hiába bizonyul be, hogy mi tartható és mi nem, hiába tisztáz a pontos forráselemzés egy-egy részletet, és hiába alakul ki többkevesebb konszenzus a szakemberek között”, egyes kutatók úgy vitatkoznak tovább „a gyanútlan nyilvánosság előtt, mintha a fejleményeket nem mindenkinek egyformán kellene figyelembe vennie.” Majd hozzáteszi, éppen a tudomány előrehaladása érdekében legszívesebben arra kérné őket mások nevében, hogy hagyják a hibaváló vitát, inkább

fogjanak kezét, jobb feladatok megoldása érdekében.

Mindezek fényében meglepetéssel láttam, hogy a megyebeli társadalomtudományi kutatómunka immár legjelentősebbnek mondható orgánuma (*Nógrád megyei múzeumok évkönyve 1978. Salgótarján, 1978*) szintén teremtett ilyen vitának, és olyan írást jelentetett meg, amely sajátosan egyéni kutatási módszerekkel kísérli meg a hozzájárulást a múlt század óta boncolgatott vitás kérdés megoldásához: a palóc népnév eredetének megjelöléséhez. Maga a szerző, *Belitzky János* nem újonc már ennek a kérdésnek a vizsgálatában, számos írása jelent meg már a (Palóc-földben is) e tárgykörből. Vizsgálatai során természetesen figyelembe veszi a kutatók ama csoportjának megállapításait, amelyek az ő nézeteit látszanak megerősíteni, de elhatárolja magát azoktól, akik más (mondhatnánk úgy is, hogy a „szabályos”, a szigorúan vett szaktudományi) módszerek alkalmazása révén más eredményekre jutottak. Kétségtelen, hogy a tudománytörténet számos olyan esetet ismer, amikor a szokványostól eltérő módszerek alkalmazása, vagy akár maga a véletlen vezetett új felfedezéshez. Úgy érzem azonban, hogy a múzeumi évkönyvben, amely a múzeumi szervezeti tudományos eredményeit van hivatva közzétehető módon közzéteenni, az ilyen (egyébként igen alapos és tiszteletre méltó, de alig néhány ember számára érthető, és — főként — egyéni feltételezéseket tartalmazó) munka közlésével meg várni lehetett volna.

S ha már a tudományos munka egyes kérdéseivel összefüggő megjegyzéseknél tartunk, az évkönyvben szembeütem még valami. Mint a múzeumi évkönyvek szorgalmas olvasója, emlékszem arra, hogy az 1974. évi kötetben, éppen *Belitzky János* tollából, kitűnő írás jelent meg. Adalékok a *Salgótarjáni Köszénbánya RT bányászainak munkái és életkörülményeihez (Az 1870-es évek igazgatósági levelezéséből)* címmel. A levéltár őrizetében levő, ma már alig olvasható, német nyelvű levelekből kihüvelyezett feldolgozás igen érzékletes képet rajzolt a címben megadott témáról — ki is fejeztem akkor véleményemet, hogy a szerző ezt a munkát folytatni fogja, és hogy annak eredményeivel az évkönyv későbbi évfolyamaiban majd találkozhatunk. Nos, az idei kötetből kitűnik, hogy a munkát más folytatta. *Molnár Pál* közöl ugyanis tanulmányt *Adalékok a nógrádi bányamunkásság létszámának, összetételének változásairól, helyzetéről, harcáról és életmódjáról 1900 és 1919 között* címmel.

Az évkönyv egyébként hasznos és érdekes tanulmányokat közöl még a munkásmozgalom- és gazdaságtörténet tárgyköréből: *Szircsek Ferenc* elsősorban visszaemlékezések és irodalom alapján az üvegyári munkások életkörülményeiről ír, majd a losonci bőrgyár keveske levéltári anyagából érdekesen rajzolja meg egy, a megyében ritka iparág feudális kori kibontakozását. *Horváth István* összefoglalja az 1825-ös zelenei parasztnemmozdulásról készített nagy sikerű szécsényi kiállításának anyagát, mellékelve hozzá *Czinke Ferenc*nek a témára nagyszerűen ráérző és a kort kitűnően jellemző grafikáit. *Balázs László* folytatja iskolatörténelmi tanulmányait, ezúttal a salgótarjáni célgyári népiskola első ötven évének az értékes levéltári anyagból kiemelt rajzával. *Praznovszky Mihály* legendaosztató feladatra vállalkozott, midőn a nevezetes megyebeli betyár, *Krúdy Kálmán* személynének és tevékenységének elemzését tűzte ki célul. A vonatkozó irodalom teljes ismeretében és újabb, saját, levéltári kutatásai eredményeinek felhasználásával megírt tanulmánya, úgy tűnik, végre világos és a valóságnak megfelelő képet ad egy viharos korszak viharos életű személyiségéről (hozzájárulva ezzel némileg az országos Krúdy-évforduló ünnepségeihez is, hiszen a kérdéses Krúdy Kálmán a neves író, *Krúdy Gyula* nagyapjának volt a testvére). A múzeum néprajzi tevékenységét ezúttal csak *Zólyomi József*nek egy érdekes, de nem sok újat mondó tanulmánya reprezentálja.

A kötet *Arcképcsarnok* rovata ezúttal kissé halványabb a megszokottnál, de természetesen így is fontos missziót teljesít a feledésbe merülő megyebeli nevezetes egyéniségek emlékének felidézésével.

A levéltár ez évi kiadványa évfordulót köszönt. A kissé dagályosra sikeredett cím mögött komoly feszültségeket tartalmazó események húzódnak meg (*„A művelődésügy földreformja...” Dokumentumok az iskolák államosításának Nógrád megyei történetéből. Salgótarján, 1978.*) Az iskolák államosítása a polgári forradalmak feladata, de hazánkban végérvényesen csak akkor kerülhetett erre sor, mikor már megérték a szocialista forradalom feltételei. A kötet kizárólag eredeti hivatalos levéltári iratokat és néhány sajtószemélyvet közöl. A száraz, sok adatot, hivatalosan fogalmazott szöveget tartalmazó dokumentumokból izgalmasan rajzolódik ki az államosítás előkészítése, a törvény végrehajtása, de képet kapunk az iskoláknak az államosítást követő első tanév helyzetéről is. A kötet *FÜGGELEK*-ében olvasható névsor emléket állít mindazoknak a pedagógusoknak, akik az államosítást követően a Nógrád-Hont megyei népoktatási kerületben tevékenykedtek. Kár, hogy a levéltári források hiányosságai miatt a kötet adatait nem lehet kiegészíteni az azóta Nógrád megyéhez került Heves megyei községek adataival, így Pásztó, Nagybatony és még több település pedagógusairól nincs említés. Mindennek ellenére a kötet, melyet *Leblancné Kelemen Mária* állított össze, méltó megemlékezés az iskolák államosításának 30. évfordulóján.

Örömmel vehettem kézbe ez évben egy szerény kis füzetet is, mely azt mutatja, hogy társadalomtudományi könyvkiadásunk egy újabb bázissal gyarapodott. Megjelent a szécsényi helytörténeli múzeum kiadványa *Tanulmányok Szécsény múltjából I.* címmel (*Szécsény, 1978*). Ezúttal három színvonalas tanulmányt közöl: megyénk kiváló történész-születője, *R. Varkonyi Ágnes* az 1705-ös szécsényi országgyűlésről ír. Az ugyancsak Nógrádból elszármazott *Pálmány Béla* a feudalizmus utolsó szakaszának szécsényi vonatkozásait taglalja, *Horváth István* pedig az 1918/1919. évi forradalmak (más munkáiban már nagyrészt feldolgozott) szécsényi eseményeiről ad összefoglaló ismertetést. A kötet tipográfiai előállítását megfelel a megyebeli nyomdától megszokott színvonalnak.

(Igaz, kissé mehökkentő, hogy a füzetet kinyitva, a címlap helyett a kolofon ölik az olvasó szemébe.) A szécsényi kötet különösen ha folytatása is lesz, nagy nyeresége a megyebeli tudományos életnek, és rendszeres megjelentetése a legfőbb biztosítéka annak, hogy végre megfelelő megalapozottsággal, megfelelő módszerrel, éppen ezért minden eddiginél magasabb színvonalon készülhessen el majd ingyénk helységmonográfiája: a Szécsény története.

Szólnom kell végül még egy könyvről: az Iványi művelődési ház 100. évfordulójára adták ki *(Százéves a Salgótarjáni Kohász Művelődési Ház, Salgótarján, 1978)*. Kár, hogy a sok szerző és szerkesztő szorgos munkájának gyümölcse — természetesen a rendelkezésre álló idő rövidsége miatt — nem állt össze igazi könyvvé. A szöveg, amit az olvasó kézhez kap, időrendben és tematikailag is kissé túladagolt, és így mondanivalója nehezen követhető. Sajnos, a kötetet a salgótarjáni nyomda saját színvonala alatt állította elő. Ezek a tények ismételtlen arra figyelmeztetnek, hogy az évfordulókra szánt művek megírására, illetve előállítására több időt és energiát kellene fordítani. A kötet mindennek ellenére nagy fontosságú, hiszen emléket állít a munkáskultúra lelkes híveinek, mindazoknak, akik a jubiláns intézmény keretei közt tevékenykedve, hozzájárultak ahhoz, hogy az acélgyári munkásság művelődése egyre magasabb szintre emelkedjék.

Schneider Miklós

Iványi Ödön kiállítása elé

Új-szecesszió, álromantika...
nem csábitanak. Mindig a valóság
golyóvert szárnyai röpitik a
képzeletem. Ki várja önnön húsát

sugártól sülni — semmilyen csoda
nem hatja meg; annak a „szavalt jóság”
röhöggető blöff, s dallamaiban
nincs divat s mellén piros papírrózsák.

En vallom: csupa líra a világ!
A zord tények költészete mutat rám:
Láss meg! S szemem tárt két bogara lát.

Kapott szavaknak rubint fénye támad,
s egy árjegyzékre — kezem közé kapván
— torz káromkodást rakok koronának.

15 éve tisztelegtem ezzel a szonettel Tömörkény emlékének, érezve magam oly közel hozzá, még ha versekben is próbáltam akkor lefesteni a világot.

Mert realista költő vagyok én, akinek a való világ felismerhető jelenségei szólnak meg mindenfelől és súgják, ordítják fülembé létük örömét és fájdalmát. Ezeknek a kiáltásoknak rimbe, ritmusba öltöztetett ötvözete az én poézisom.

Amikor Iványi Ödön megtisztelve engem, felkért e kiállítás megnyitására, még nem ismertem képeit, csak őt magát könyvtárigazgató idejéből, mint embert szereltem meg örök derűjében, hát megkérdeztem tőle: — Aztán mondd csak, melyik stílusirányzathoz tartozónak val-

lod magadat? — Hát, realista vagyok — mondta oly természetességgel, mint aki más módját a festészetnek nem is ismeri, illetve nem ismeri el. — Én is! — vágtam rá. — Akkor vállalom.

Meg is állapodtunk egy közeli szombatban, amikor is leutazom Tarjánba, „képnezőbe”.

Amíg a vonaton az eljövendő feladathoz szoktattam magam, elképzelttem azt a realista festészetet, melyet bizonyára látni fogok. Lelki szemeim előtt a szívemet eddig rabul ejtő képek, egy Tornyai-, Koszta-, Nagy Balogh-alkotás jelent meg. a „bús magyar sors” dülöngelő gebéje (Tornyai), a gyékényszatyor és a kék zománcevdör (Nagy Balogh), de még Koszta sötétbevesző tanyája is, ahol azonnal felismertem a felmutatott világot.

A megérkezés, egymásnak örvendezés, jó ebéd után eljött a kellő pillanat, amikor felkapaszkodva barátom műtermébe, szétnézhettem képei között, éppen ezek között, amelyek előtt most állunk. Csodálkozva álltam meg az ajtóban, mert mindaddig nem arra számítottam, ami ott várt. Az elképzelt bomály és ború helyett derűs ragyogás, de olyan sejtelmesség, amit — bevallom — nem mindig értettem, s mert őszinte ember vagyok, aki nem játsza meg a hozzáértőt akkor, amikor valamit nem ért, bizony néha meg is kérdeztem: Mi ez?

Mert így van ez. A művészek nagy többsége, belefeledkezve saját világának csodáiba, kissé elmaradt a másik világ fejlődésétől. A zeneszerző, miközben atonalis zenét komponál, boldogan feledkezik rá egy akt régimódon, szépen ábrázolt idomaira, és könnyen érthető verseket akar olvasni, a festő dúdolható muzsikát hallgat szívesen, és szárnyal a romantikusokkal, de idegenkedik a modern költészet néhány darabjától. Így van a költő is, aki a maga területén megérti az új próbálkozásokat, de szívesebben hallgatja Beethovent vagy Chopint, mint új zenének nem egy komponistáját, és boldogan szemléli a képeken a falon lecsurgó napfényt és a bőr szinte tapintható selymét.

Egyre igazgatottabban kérdeztem és kutattam a valóság megértéséhez vezető szálat ebben a piktúrában, s a művész szavai nyomán kibontakozott előttem ez a festői világ. Azt már korábban is tudtam, hogy a hajszálhú portré s a gusztyos csendélet meghalt a fényképezőgép, és a színesfilm megjelenésével. A festőnek a képen még azt is érzékeltetni kell, hogy milyen kedvében volt, amikor a tájat a vásznon megörökítette. Értettem, hogy a modern művészet együtt alkot a közönséggel úgy, hogy részeket hagy kidolgozatlanul, s majd a lélek és a fantázia egészíti ki a hiányokat. Így lesz mindenkiben az élmény egyéni és visszahozhatatlan.

Miközben gondolatban végigkísértem az alkotásnak ezt a tekervényes útját, felragyogtak a képe is, s mutatták eddig rejtett csodáikat. A „944” című kép részletei is kifejezik az iszonyat idejét, ugyanúgy, ahogyan egy mentőautó szirénájának hangja — bár nem tudjuk, hogy mi történt — a félelem és rémület érzését kelti

bennünk; ugyanazt az érzést, mint mikor megtudjuk, hogy miért vijjog a villanykürt. A „Siratók”-on egy bányászszerecsétlenség szomorúsága szorítja össze a szívünket, a fürdőzők a napfény és vízpára jéghegyei közt állnak.

— Nem formában, színekben vagyok én realista — mondta nékem Iványi Ödön. s ez érezhető is alkotásain. Szellemes módja a stílusok ellentétéként Szappan János naiv festő portréja, ahol az Iványi által ábrázolt festő a saját maga által felrakott tájképet tartja, oly módon, hogy a lemeznek ezt a részét Szappan János festette meg.

Nagyon szeretem az akvarelleket. Nem kell mondanom, hogy ebben is a hagyományosakat. Óbuda szélén, abban az öreg házban lakom, ahonnan Kássa Gábor, a vízfestés neves mestere indult el, még nem is oly rég, reggelente a Mókus utca, Lelkés utca azóta eltűnt színeit megörökíteti. Iványi akvarelljei természetesen túlléptek már ezen a felfogáson, de őrzik még a műfaj könnyed költészetét. Sajnos, nem látom itt (mint kiderült, nem jutott hely számára) a Szentkút című képét. Kedvencem ez a többiek között, mert ezen gyermekkorom Palócföldjét lelem meg — színeiben, hangulatában.

A képzőművészet ilyen vernisszázsain jártas, s a megnyitók míves szövegeihez szokott fül bizonyára megbotránkozik a szubjektív szempontok alapján született szavaimon, de — hiszem — az ilyennek is van létjogosultsága, mert a kiállítás látogatói közt is bizonyára többen akadnak olyanok, akik hozzám hasonló idegenkedéssel szemlélik az első percekben az anyagot; az én feloldódásom példája mutasson nekik utat az új művészeti felfogás egyik képviselőjének alkotásai közt, s hozza szívközelbe azokat.

Az „izmus”-ok pontosan nem meghatározhatók. Az én korábbi földhözragadt, konok realizmusom is légiesebb lett az idők folyamán — s ez az élmény is segített ebben. A látvány: a lélek iskolája, a gondolatok sora feszíti a korlátokat, s talán csak ott nem tud engedni, amikor a modernség mimelt, nem indulatból fakadó. Az ilyentől való irtózás diktálta sok évvel később ezt a második, „Realizmus” című versemet, amely legutóbbi kötetemben található: s engedjék meg, hogy ezzel zárjam gondolataimat:

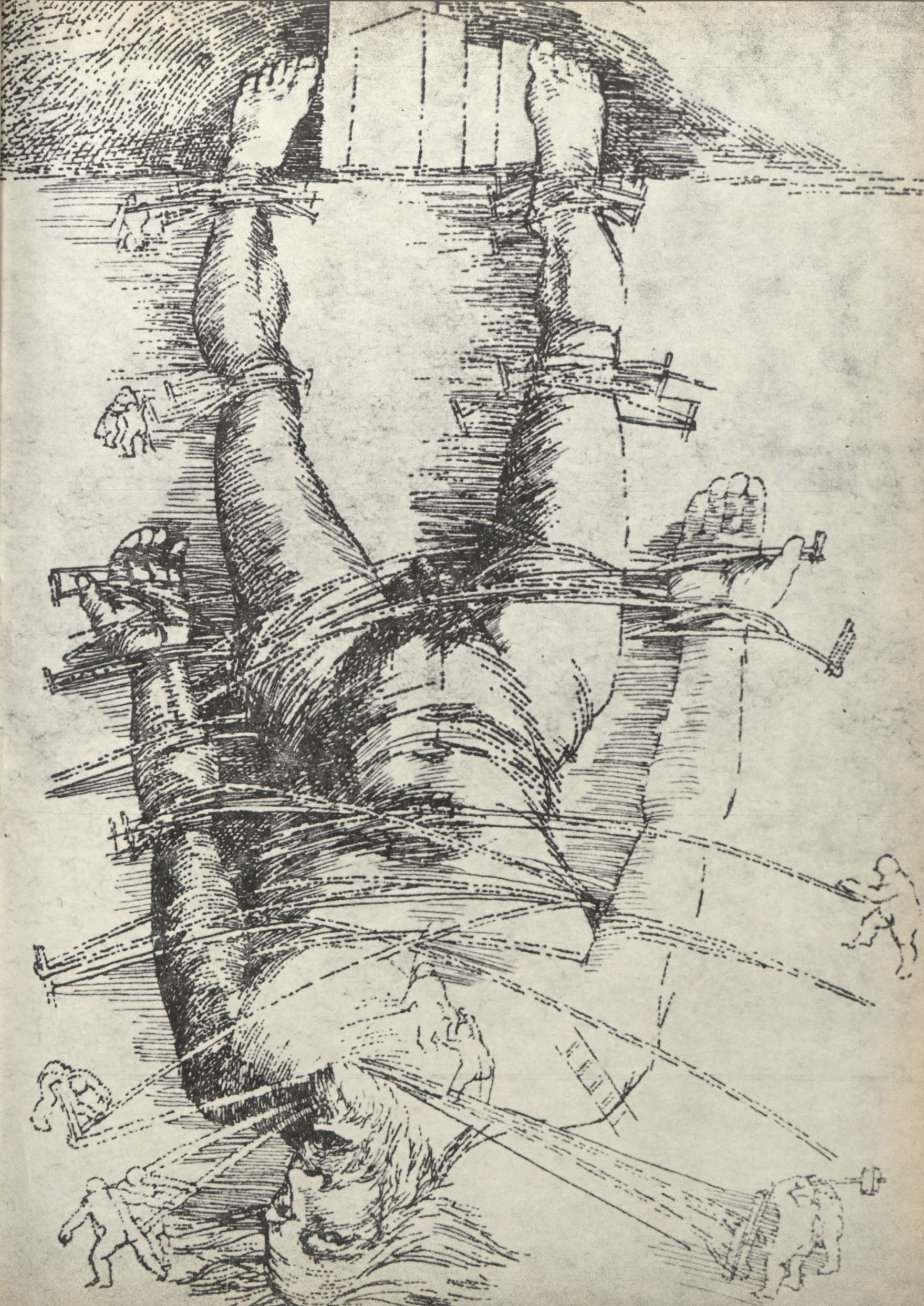
Jaj! A józanság jéghideg
keze álmomból csak felébreszt,
és egyszeriben ráammered
a valóság az ábrándhoz képest,

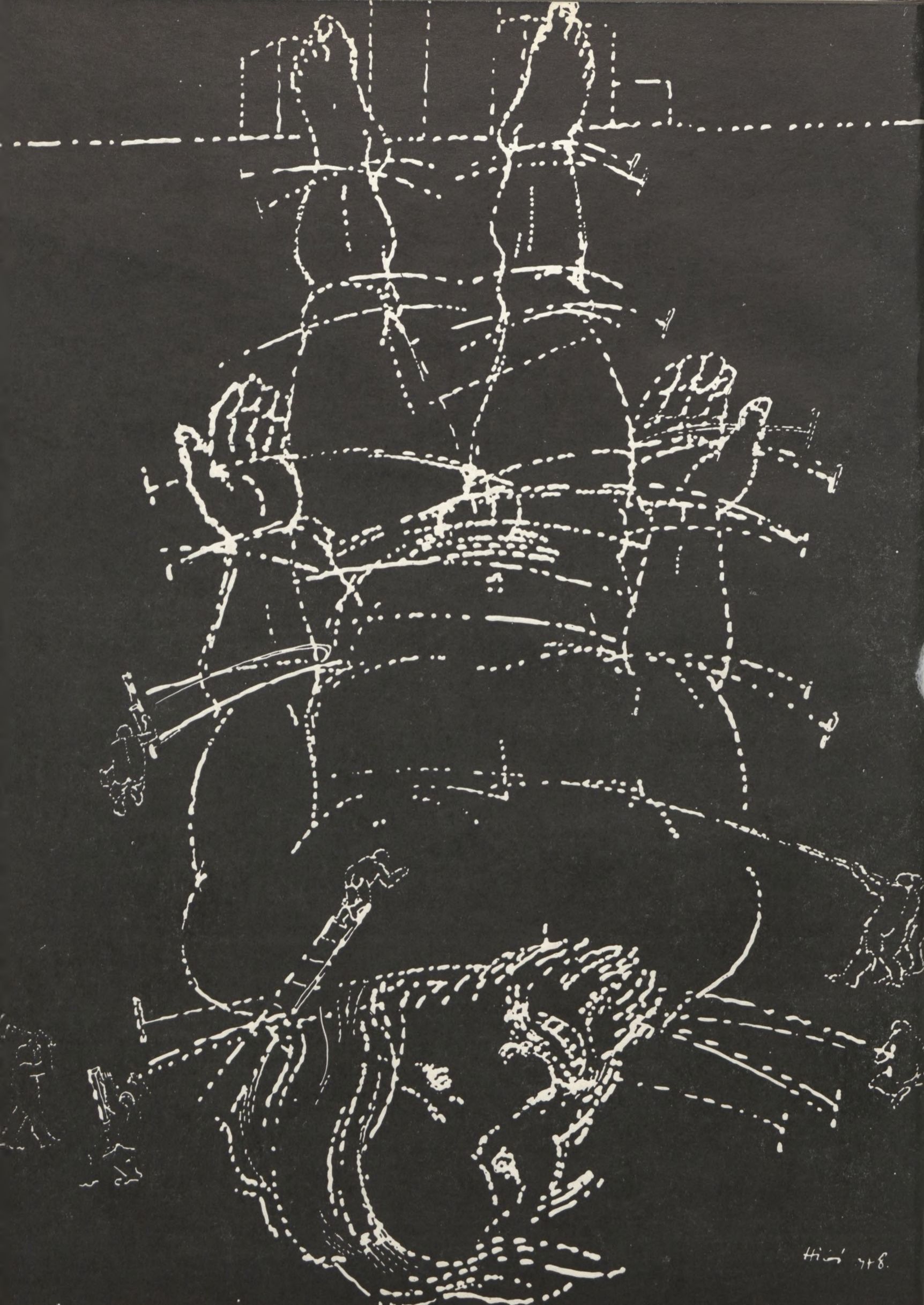
hol az „áttétel” — örület.
Rámszól az ész: Ne játssz bolondot,
révültet! — Nem áll jól neked!
S meggondolom, amit kimondok.

Sápad a kép. A szóvirág
szirmát dobálva összeszárad.
S marad a csontváz, a világ,
melyből a törvény fénye árad.

Jobbágy Károly

Elhangzott a kiállítás megnyitóján.

Hind 7+8.